

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ HİKÂYE EDİCİ
METİNLERDE İLETİ ÖGESİ**

HAZIRLAYAN

AHMET CİHANGİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA - 2023

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ HİKÂYE EDİCİ
METİNLERDE İLETİ ÖGESİ**

HAZIRLAYAN

AHMET CİHANGİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. AHMET DEMİR

ANKARA - 2023

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Ahmet CİHANGİR tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 26 / 05 / 2023

Tez Adı: Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde İleti Ögesi

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

İmza

Doç. Dr. Ahmet Demir, Başkent Üniversitesi

.....

Doç. Dr. Özgür İldeş, Çankırı Karatekin Üniversitesi

.....

Dr. Öğr. Üyesi, Fatma Özlem Bay Gülveren, Başkent Üniversitesi

.....

ONAY

Prof. Dr. Servet Özdemir
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Tarih: ... / ... /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 05 / 06 / 2023

Öğrencinin Adı, Soyadı: Ahmet CİHANGİR

Öğrencinin Numarası: 22010082

Anabilim Dalı: Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Programı: Türkçe Eğitimi Tezli Yüksek Lisans

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Doç. Dr. Ahmet Demir

Tez Başlığı: Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde İleti Ögesi

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 112 sayfalık kısmına ilişkin, 05 / 06 / 2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'dür. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:.....

ONAY

Tarih: ... / ... /

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:
Doç. Dr. Ahmet Demir

TEŞEKKÜR

Çalışmamın başından sonuna dek benden desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve tez danışmanım sayın Doç. Dr. Ahmet Demir’e teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet CİHANGİR
Ankara 2023

ÖZET

Ahmet CİHANGİR

Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde İleti Ögesi

**Başkent Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Programı**

2023

21. yüzyıl becerileri arasında “eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim, iş birliği ve yaratıcılık” gibi pek çok önemli beceri yer almaktadır. Bu becerilerin öğrenciye sunulmasında eğitim büyük önem arz etmektedir. Türkçe eğitimi de eğitimin her kademesinde anlama ve anlatma becerilerini geliştirmenin yanı sıra eleştirel, analitik ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirme amacını taşımaktadır. Çünkü dil eğitimi iletişim becerileri kadar düşünme becerileri ile de doğrudan ilintilidir. Bireylerin dillerinin sınırlarını geliştirmek onların düşünme sınırlarını geliştirmekle doğrudan orantılıdır. Türkçe eğitimi metin odaklıdır ve bu sebepten ötürü metin seçimi ile metin kullanımı önem arz etmektedir. Türkçe ders kitaplarının önemi, içindeki metinlerden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple hedeflenen kazanımlara ulaşmada Türkçe ders kitaplarının niteliği son derece önemlidir. Her ders kitabı birer antoloji özelliği taşımaktadır ve içerisindeki metinlerin niteliği pek çok farklı öğrenme alanıyla ilişkilidir. Biz de çalışmamızda ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan hikâye edici metinlerde ileti ögesini odağa alacağız. Yazılı veya sözlü olarak bir duygu veya düşünceyi ifade etmeye ileti denmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde bugüne dek metinlerde iletinin başlıca iki şekilde verildiği görülmektedir: Doğrudan veya dolaylı ileti. Ancak alanyazında bu iletinin nasıl ortaya konduğu hakkında detaylı bilgi verilmemektedir. Biz de çalışmamızda ileti ögesinin metinlerde nasıl verildiğini detaylıca ele alacağız. Çalışmamız, dokümana dayalı verileri toplamayı ve incelemeyi amaçladığı için “etkileşimsiz analitik bir nitel araştırma” özelliği taşımaktadır. Bu sebeple çalışmamızdaki veriler incelenirken “doküman analizi” yöntemi kullanılmıştır. İletiler veriliş biçimine göre ve tematik alanlara göre iki başlık altında ayrı ayrı ele alınmıştır. Veriliş biçimine göre dolaylı iletilerin, tematik alanlara göre ise etik/ ahlaki kavramlara/ olgulara/ değerlere dayalı verilen iletilerin sıklıkta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe dersi hikâye edici metinlerinin nicelik ve niteliğinin arttırılmasının, verilen iletilerde çeşitliliğin sağlanmasının ve tematik alanlarda dengeli bir dağılım sergilenmesinin gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul, Türkçe ders kitabı, hikâye edici metin, ileti.

ABSTRACT

Ahmet CİHANGİR

The Message in Narrative Texts in Secondary School Turkish Textbooks

**Başkent University
Institute of Educational Sciences
Turkish and Social Sciences Education Major Science
Turkish Education Master Program**

2023

Among the 21st century skills, there are many important skills such as "critical thinking, problem solving, communication, cooperation and creativity". Education has great importance in presenting these skills to students. Turkish education also aims to develop critical, analytical and creative thinking skills as well as improving comprehension and expression skills at all levels of education. Because language education is directly related to thinking skills as well as communication skills. Developing the boundaries of individuals' language is directly proportional to developing the boundaries of their thinking. Turkish education is text-oriented and for this reason, text selection and use of text are important. The importance of Turkish textbooks stems from the texts in them. For this reason, the quality of Turkish textbooks is extremely important in achieving the targeted gains. Each textbook has the characteristics of an anthology and the quality of the texts in it is related to many different learning areas. In our study, we will focus on the message element in the narrative texts in the secondary school Turkish textbooks. Expressing a feeling or thought in written or verbal form is called a message. When the studies are examined, it is seen that the message has been given in two main ways in the texts so far: Direct or indirect message. However, detailed information about how this message was revealed is not given in the literature. In our study, we will discuss in detail how the message element is given in the texts. Our study has the feature of "non-interactive analytical qualitative research" as it aims to collect and analyze document-based data. For this reason, the "document analysis" method was used when examining the data in our study. Messages are handled separately under two headings according to the way they are delivered and according to thematic areas. It has been concluded that indirect messages are frequent according to the mode of delivery, and messages based on ethical / moral concepts / facts / values according to thematic areas. It has been concluded that it is necessary to increase the quantity and quality of narrative texts in Turkish lessons, to ensure diversity in the messages given, and to display a balanced distribution in thematic areas.

Key Words: Secondary school, Turkish textbook, narrative text, message

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Problem Durumu	3
1.2.1. Araştırmanın ana problem durumu	3
1.2.2. Araştırmanın alt problemleri.....	3
1.3. Varsayımlar	4
1.4. Sınırlılıklar.....	4
1.5. Araştırmanın Yöntemi	4
BÖLÜM II.....	7
KURAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1. Metin Türleri.....	8
2.2. Hikâye Edici Metin Türleri.....	10
2.2.1. Roman.....	11
2.2.2. Hikâye	12
2.2.3. Masal.....	13
2.2.4. Destan	13
2.2.5. Efsane.....	14
2.2.6. Küçürek öykü.....	14

2.2.7. Manzum hikâye	15
2.2.8. Şiir hikâye.....	15
2.3. ‘İleti’ Ögesi.....	15
2.4. Okuduğunu Anlama Becerisi ve Metinde İleti (Okuduğunu Anlamada İleti Ögesi)	28
2.5. ‘İleti’ Ögesi ile Analitik ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki	32
2.6. Türkçe Eğitiminde Metin Seçimi.....	36
2.7. Türkçe Dersi Öğretim Programında İleti Ögesi	38
BÖLÜM III.....	40
BULGULAR VE TARTIŞMA.....	40
3.1. Beşinci Sınıf Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde ‘İleti’ Ögesi	41
3.2. Altıncı Sınıf Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde ‘İleti’ Ögesi	65
3.3. Yedinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerde ‘İleti’ Ögesi.....	78
3.4. Sekizinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerde ‘İleti’ Ögesi.....	94
BÖLÜM IV.....	111
SONUÇ VE ÖNERİLER	111
KAYNAKLAR.....	116

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimlerine Göre İletiler	41
Tablo 2: Beşinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri	55
Tablo 3: Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler	65
Tablo 4: Altıncı Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri	72
Tablo 5: Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler	78
Tablo 6: Yedinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri	87
Tablo 7: Sekizinci Sınıf Türkçe Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler	94
Tablo 8: Sekizinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri	104
Tablo 9: Sınıflara Göre Hikâye Edici Metinlerin Tüm Metinlere Oranı	112
Tablo 10: Sınıflara Göre Hikaye Edici Metinlerde İletiş Verme Yolları	112
Tablo 11: Temaya Göre İletilerin Sayısı	114

KISALTMALAR LİSTESİ

OECD	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
PISA	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
TDK	Türk Dil Kurumu
TDÖP	Türkçe Dersi Öğretim Programı
TS	Türkçe Sözlük

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yirminci ve yirmi birinci yüzyılda yaşanan pek çok hızlı değişim ve gelişim, eğitimi de pek çok yönden etkilemiştir. Bu değişim ve gelişimin sonucu olarak sorgulayan ve eleştiren bireylere olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Günümüzde modern toplum olarak sayılmanın en önemli ölçütlerinden birisi nitelikli eğitimidir. OECD tarafından yürütülen PISA projesi incelendiğinde refahı yüksek ülkeler ile eğitim sistemleri arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır (Korkmaz ve Şahin, 2013, s. 229). Bu durum bize eğitim ile refah seviyesinin karşılıklı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Eğitimin en temel amaçlarından biri öğrencinin anlamı bizzat kendi zihninden oluşturmasıdır. Yani eğitim ön bilgilerin yeni bilgilerle birleştirildiği, anlamlandırıldığı ve zihinde yapılandırıldığı bir süreçtir. Bu süreç ise öğrencinin bizzat kendisinin katılımıyla sağlanabilmektedir (Güneş, 2015). Bu doğrultuda eğitim materyalleri olan metinlerin de öğrenciye anlamı araştırmaya iten bir yapıda olması gerekmektedir. Aksi takdirde öğrenciden bilişsel yönde gelişim göstermesini beklemek zor bir ihtimal olarak görülmektedir.

Nitelikli eğitim, nitelikli eserler ile ortaya konabilir. Bir eserin nitelikli olabilmesinin ilk ve en önemli koşulu eserin içeriğinin kaliteli olmasıdır. Nasıl iyi bir müzisyen olmak için yoğun bir eğitim ve çalışma gerekirse, etkili ve yaratıcı düşünebilmek için de nitelikli bir eğitim gerekir (Yağmur, 2020). Türkçe eğitimine bu perspektiften bakıldığında Türkçe ders kitapları da dil eğitimi için hayati bir öneme sahiptir. Bu sebeple metinlerin dil eğitimi açısından çok önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Bir metnin nitelikli olması ise ileti ögesi ile ilgilidir.

Sever (2017), bir metinde ileti ögesini şu şekilde tanımlar: “(ana düşünce), yazarın okurla paylaşmak istediği asıl düşüncedir. Öğretici metinlerde, yazarın savunduğu, vermek istediği düşünce biçiminde de tanımlanabilir. Edebiyat yapılarında ileti dendiğinde ise, sanatçının okurlarında yaratmak ya da oluşturmak istediği duygu ve düşünce ortaklığı aklı gelmelidir.” (s. 140). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere iletilerin verilme amacı okuyucunun düşünce dünyası üzerinde etki yaratmak, okuyucuda çeşitli duygu, düşünce ve kavramları

harekete geçirmektir. Doğal olarak iletisi olmayan bir metin düşünülemez. Her metnin amaçsalılığıyla da ilişkili olarak okura/dinleyiciye taşıdığı bir iletisi vardır.

Her metin, alanyazında ‘ana fikir/ana düşünce’ ya da ‘yardımcı fikirler/yardımcı düşünceler’ şeklinde kavramsallaştırılan ana ileti ve bu iletiyle iç içe geçen çeşitli yan iletileri içermektedir. Bu iletilerin verilme şekillerine göre (iletinin sunulma şekline göre) doğrudan mı yoksa dolaylı mı olduğunu incelemek metinlerin niteliklerine yönelik fikir vermesi açısından önemlidir. Bu bakımdan Türkçe eğitiminin başlıca öğrenme alanlarından biri olan okuma-anlama (okuduğunu anlama) bağlamında ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarındaki metinlerin iletileri de bu açıdan ele alınıp metnin niteliğiyle ilişkili olarak incelenmelidir. Türkiye’de, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından okullarda okutulan ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerinin (masal, hikâye, şiir-hikâye, manzum hikâye, efsane, destan vb.) taşıdığı iletiler bakımından ele alınması ve bu iletilerin okura nasıl aktarıldığı/sunulduğu (‘dolaylı ileti verme’ ve ‘doğrudan ileti verme’ şeklinde) yönünden incelenmesi bu çalışmanın başlıca amacını oluşturmaktadır. Bununla birlikte hikâye edici metinlerdeki ileti ögesinin hangi temalarla ilişkili olduğu da ele alınmakta ve iletilerin tematik alanlarla ilişkilerinin de gösterilmesi de amaçlanmaktadır. Ayrıca hikâye edici metinler ileti ögesi açısından incelenirken ‘ileti’ ögesiyle ilişkili etkinliklere bakılması ve metin seçimi kadar kullanımı bağlamında metin-etkinlikler/sorular ilişkisinin de ‘ileti’ ögesi üzerinden tartışılması da dikkate alınan hususlardandır. Çünkü metne ilişkin bu etkinlikler, iletileri okura ulaştırıp ulaştırılmadığını ve üst düzey düşünme becerilerini geliştirerek işlevsel olup olmadığını da açığa çıkaracaktır.

Alanyazın incelendiğinde metinlerde ileti ögesinin, veriliş/sunuluş biçimine göre tasnif edildiği sıkça görülmektedir. Ancak bu veriliş/sunuluş biçiminin nasıl olduğu, dolaylı ya da doğrudan verilen iletilerin dolaylılığının ya da doğrudanlığının ne şekilde gerçekleştiği hakkında çoğu zaman ayrıntılara girilmemektedir. Genellikle dolaylı ileti verme ya da doğrudan ileti verme şeklindeki ikili kategori esas alınmakta ve değerlendirmeler, bu iki ana kategorinin alt biçimlerine girilmeden gerçekleştirilmektedir. Söz gelimi pek çok araştırmacı iletinin metne sindirilmesinden, doğal akışı içinde verilmesinden, göndermeler yapılmasından yahut doğrudan anlatıcının veya kahramanın ağzından verilen iletilerden kaçınılması gerektiğinden ayrıntılara girmeden metin seçiminin genel bir ilkesi olarak bahsedilmektedir (Araştırmalarda ileti ögesinin nasıl ele alındığına yönelik açıklamalar ilerleyen bölümlerde dikkate sunulacaktır). Çalışmamızın, dolaylı ileti verme ve doğrudan ileti verme şeklindeki ikili kategoriyi esas almakla birlikte bu iki kategori için alt başlıklar oluşturması ve ileti ögesinin her iki kategorinin altında hangi biçimlerde

sunulabildiği/verilebildiği açısından değerlendirmeler yapması bakımından alanyazına katkı sunması beklenmektedir.

1.2. Araştırmanın Problem Durumu

1.2.1. Araştırmanın ana problem durumu

Bu araştırmanın ana problem durumu “Ortaokul (5-8. sınıflar) Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin taşıdığı iletilerin veriliş/sunuluş biçimine ve tematik alanlara göre gösterdiği çeşitlilik nasıldır?” şeklinde ifade edilebilir. Buradan hareketle çalışmanın içeriği; 2022-2023 eğitim-öğretim yılında MEB’e bağlı ortaokullarda kullanılan Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin ileti ögesi açısından gösterdiği hususiyetlerin ortaya konulmasından oluşmaktadır. Bu bakımdan çalışmamızda ortaokul (5-8 sınıflar) Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerdeki ‘ileti’ ögesi, Türkçe Dersi Öğretim Programı’yla (TDÖP, 2019) da ilişkili olarak irdelenmektedir.

1.2.2. Araştırmanın alt problemleri

Araştırmanın ana sorusuyla da ilişkili olarak cevap aranan alt soruları şöylece sıralamak mümkündür:

- Ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerde verilen iletiler nelerdir?
- Ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerde verilen ileti ögesinin veriliş/sunuluş biçimine göre gösterdiği özellikler nelerdir? Ne tür bir çeşitlilik söz konusudur?
- Ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerle ilişkili olarak ‘ileti’ ögesine yönelik ne tür etkinlikler yapılmaktadır?
- Ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerde veriliş/sunuluş biçimine göre ‘doğrudan ileti verme’ mi yoksa ‘dolaylı ileti verme’ mi ağırlıktadır? (Doğal olarak metin seçimi bakımından istendik olan, ‘dolaylı ileti verme’dir.)
- Ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerde iletiler hangi temalarla ilişkilidir? İletilerin tematik alanlara göre gösterdiği hususiyetler nelerdir?

1.3. Varsayımlar

Çalışmamızın çerçevesini oluşturan varsayımlar şöyle sıralanabilir:

- Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (TDÖP'de) ileti ögesi (ana fikir/ana düşünce, yardımcı fikir/yardımcı düşünce vb.), 'kazanımlar' bağlamında okuma, dinleme, izleme gibi öğrenme alanları için anlama becerisinin bir ögesi olarak önemsenmektedir.
- Ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerde veriliş/sunuluş biçimine göre 'dolaylı ileti verme', 'doğrudan ileti verme'ye göre daha çok tercih edilmiştir (özellikle 7. ve 8. sınıf gibi daha yüksek yaş gruplarında)
- Ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerle ilişkili etkinliklerde eleştirel okumanın bir gereği olarak 'ileti' ögesinin esas alan etkinliklere/sorulara yer verilmiştir.
- Ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerde ileti ögesi farklı tematik alanlarla ilişkili olarak çeşitlilik göstermekte; öğrencilere kişisel gelişim, sosyalleşme, kültürel ve evrensel değerler, etik/ahlak vb. alanlarda çeşitli değerleri/kavramları taşımakta ve tematik kazanımlar olarak içselleştirmelerini sağlamaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırmamızın çerçevesi ileti ve ileti verme yollarıdır. Bu çalışmada ortaokul Türkçe derslerinde öğrencide farkındalık kazandırılması ve geliştirilmesi istenen ileti ve ileti verme yolları ele alındığından dolayı çalışma, Türkçe dersinin kapsamına giren 2022-2023 eğitim ve öğretim yılı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kullanılan Türkçe ders kitaplarındaki (5-8. Sınıf) hikâye edici metinler ile sınırlandırılmıştır.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

"Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde İleti Ögesi" başlıklı çalışmamız, bir nitel araştırma niteliği taşımaktadır ve dokümana dayalı veriler inceleneceğinden doküman analizi yöntemine esas alınmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2008), nitel araştırmaların, belirli alan, konu ya da olguya üzerine ayrıntılı ve derinlemesine bir

değerlendirme yapmak amacıyla tercih edildiğine dikkat çeker. Dokümana dayalı veriler inceleneceğinden doküman analizi yöntemi esas alınmıştır. Türkçe dersi ders kitaplarındaki metinlerin ‘ileti’ ögesi bağlamında gösterdiği özelliklerin belirlenmesinde doküman analizi yöntemi uygulanmaktadır. Doküman analizi yönteminde dokümanlara ulaşılır ve dokümanların orijinalliği kontrol edilir. Dokümanları anlama aşamasından sonra dokümanlar üzerinden elde edilen veriler analiz edilir ve kullanılır (Geray, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Çalışmamızda Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) ve 2022-2023 eğitim-öğretim yılında MEB’e bağlı ortaokullarda (5-8. Sınıflar) okutulan Türkçe dersi ders kitapları doküman analizine dayalı olarak ‘ileti’ ögesi odaklı incelenecektir. Bu bağlamda programın atıfta bulunduğu kazanımlarla ilişkili olarak ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarında yer alan hikâye edici metinlerdeki ‘ileti’ ögesi iletinin veriliş/sunuluş biçimine ve iletilerin hangi tematik alanlarla ilişkili olduğuna göre analiz edilecektir. Analiz yapılırken aşağıdaki tasnif kullanılacaktır:

1. Sunuluş Biçimlerine Göre İletiler

1.1. Doğrudan Verilen İletiler

1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)

1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)

1.2. Dolaylı Verilen İletiler

1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler

1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.3. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.4. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.5. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler

1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/ileti için temel ögedir)

1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler

1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler

2. Tematik Alanlara (Kavramlar/Olgular/Değerler) Göre Verilen İletiler

2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler

2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler

2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler

2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler

2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler

2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan kavramlara yönelik tanım ile açıklamalarına yer verilmiştir. Bu tanım ve açıklamalar ‘metin türleri’, ‘ileti’ ve ‘okuma eğitimi’ başlıklarının çerçevelediği alanda dikkate sunulmaktadır. İlk alt başlıkta metin türleri hikâye edici metinler kategorisine bağlı olarak açıklanmış; ikinci alt başlıkta ileti ögesinin metinlerin temel bileşenlerinden birini oluşturduğundan bahsedilmiş; ardından ‘ileti’ ögesiyle ilişkili olarak okuma eğitiminin önemi ve niteliklerinden bahsedilmiştir.

Metin kavramı, Fransızcada dokumak veya örmek anlamına gelen ‘texe’ kelimesiyle ifade edilir. Türkçedeki “tekstil” kelimesinde olduğu gibi metin, dille oluşturulmuş anlamlı bir örüntüyü ve bütünü anlatmaktadır (Güneş, 2013b, s.606). Devellioğlu metin kavramını Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ta “Bir yazıyı şekil ve noktalama hususiyetleriyle birlikte meydana getiren kelimelerin topu” (2008) olarak tanımlamıştır. Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlük’te (TS, 2023) ise metin “Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimeler bütünü, tekst” şeklinde tanımlanmaktadır.

Metin bilgi, olay, olgu, duygu, düşünce ve hayalların çeşitli şekillerde anlatım ve noktalama özelliklerine göre belli bir bütünlükte bir araya getirildiği yapılardır. Bu yapılara yerleştirme işlemi yığma, peş peşe sıralama şeklinde değil, mantıklı ve tutarlı bir düzenleme ile gerçekleştirilir (Güneş, 2013b). Günay (2003)’a göre metin “belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü veya yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünü” olarak tanımlamaktadır. Beaugrande ve Dressler (2002) ise dili, içinde seçenekler bulunduran sanal bir sistem olarak tanımlarken metni ise dil repertuarlarında bulunan seçeneklerin belli bir yapıya bağlı olarak kullanıldıkları gerçek bir sistem olarak tanımlar. Bu tanımlardan yola çıkarak metnin öne çıkan temel özelliğinin dil aracılığıyla çeşitli öğeleri belirli bir bütünlük içerisinde bir araya getirme ve bir örüntü oluşturmaya dayandığıdır.

İletilerin en verimli biçimde gönderilebilmesi için gerekli vasıta dildir. Aksan (2000)’a göre insandan karıncaya kadar her varlığın bir bildirişime, haberleşme dizgesine ihtiyacı bulunmaktadır. Bu dizge ve iletilerin aktarım vasıtası ise dildir (Yalçın ve Şengül, 2007). Bu durum dil ile ileti arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Yani dil olmadan ileti, dolayısıyla anlam meydana gelememektedir. O halde metin temel malzemesi dil olan,

bildirişim amaçlı oluşturulan ve pek çok bileşenden meydana gelen organik bir bütünlüktür. Metin denilen örüntünün ana bileşenlerinden birisi de doğal olarak ‘ileti’dir.

Cümlelerin arka arkaya anlamsal bir bağlantı kurularak sıralanmasından, düşünce birimleri olarak nitelendirebileceğimiz paragraflar oluşur. Paragraflar arasında dil, düşünce ve anlam birliği sağlanır ve paragrafların bir araya getirilmesinden de metin (makale, fıkra, söyleşi, deneme, hikâye, roman vb.) oluşur. Her metnin bir ana düşüncesi vardır. Her metin belirli bir amaçsallığa dayalı olarak bir duygu, düşünce, istek ya da olayı anlatma aracı olarak ortaya çıkar (Güneş, 2013a, s. 2). Çalışmamızda ortaokul (5-8. Sınıflar) Türk dersi ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerdeki ‘ileti’ ögesi ele alınacağından hikâye edici metin türlerinden kısaca bahsetmek gerektiği düşüncesindeyiz.

2.1. Metin Türleri

Bir toplumun gelişebilmesi ve ilerleyebilmesinin temeli etkili bir eğitim sürecine bağlıdır. Çünkü eğitim, toplumu oluşturan bireylerin toplumsallaştırılması işlevini de üstlenmektedir. Bir başka deyişle çocukların birer birey ve vatandaş olarak var olabilmesi için ihtiyaç duydukları bilgi, beceri, duygu, düşünce, hayal, tutum ve değerleri kazandırmakla yükümlüdür (Tanrıöğen, 2006). Türkçe eğitimi de çocukların dil becerilerini geliştirmek yanında metin kullanımının bir getirisi olarak çocuklara çeşitli bilgi, duygu, düşünce, kavram, değer ve hayalleri taşır ve onların duygu, düşünce ve hayal dünyasını genişletir. Bu noktada metinlerin ‘ileti’leri büyük önem arz etmektedir. Özellikle çocukların düşünme becerilerini geliştirmek açısından metinlerin iletilerinin nasıl verildiği/sunulduğu (doğrudan ileti verme ya da dolaylı ileti verme); duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmek, bireysel gelişimlerine katkıda bulunmak vb. açıdan da iletilerin hangi tematik alanlarla ilişkili olduğu önemle üzerinde durulması gereken bir olgudur.

Dil bir dizgedir. Bu dizge içinde anlam, en önemli ögedir. Ana dili öğretilmesi de ana dili ediniminden sonraki ikinci aşamadır. Ancak dil öğretilmesi sadece dilsel becerilerin kazandırılması değildir. Kelime hazinesindeki ve bilgi düzeyindeki her türlü gelişim dile de yansıyacaktır. (Özenç ve Özenç, 2020). Eğitimde, özellikle dil eğitiminde, metinlerin önemli bir yeri vardır. Çünkü dil eğitimi, metin merkezlidir ve anlama-anlatma becerileri metin odaklı gerçekleştirilen süreçleri içerir (Çeçen ve Çiftçi, 2007, s.39-49). Metnin temel yapısı dildir. Erdem (2007) metnin dil becerilerinin kazandırılmasında ana malzeme olduğuna dikkat çeker (s. 20). Bu nedenle ana dili eğitiminde kullanılacak ders kitabı metninin

özenle seçilmesi önem taşımaktadır. Güneş (2013b, s.606-607) metin ile dil arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

Metin, dille farklı düzeylerde iletişim kurma ve dili somutlaştırma aracıdır. Dil seslerden, metin ise harf, hece, kelime, cümle ve paragraftan oluşmaktadır. Harften paragrafa kadar dil öğelerinin her biri metnin anlam bütünlüğüne hizmet etmekte, metnin tamamıyla birlikte bir anlam ve değer kazanmaktadır. Bu nedenle cümlelerde daha çok biçimsel, metinlerde ise anlamsal nitelik öne çıkmaktadır. Bu yönüyle her metin ayrı bir yapı olmakta, bu yapı yazarın dil aracılığıyla vermek istediği mesaja göre değişmektedir. Yani yazarın mesajı, metnin türünü, boyutunu, anlatım biçimini ve dil özelliklerini belirlemektedir. Ayrıca hitap edilen kitlenin özellikleri de metnin türünü etkilemektedir. Böylece metinler aktarma ve düzenlenme biçimine göre çeşitli adlar almaktadır. Örneğin bilimsel, felsefî, edebî metinler, günlük yaşamın akışını anlatan metinler gibi. Bu metinlerin özellikleri birbirinden farklıdır.

Bu açıklamadan hareketle denilebilir ki metin türü çeşitliliği Türkçe eğitiminde dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur. Türkçe eğitiminde her bir öğrenme alanında (okuma, dinleme, görsel okuma/izleme, konuşma, yazma) farklı metin türlerine yer vermek ve hedef kitleyi dil, anlatım ve söylem çeşitliliğiyle buluşturmak anlamına gelir. Bu bakımdan Türkçe eğitiminde metin seçimim ve kullanımının bir parçası olarak ‘metin türleri’ ve ‘metin türü çeşitliliği’ büyük bir önem arz eder. *Türkçe Dersi Öğretim Programı* (TDÖP) (MEB, 2019a, s.17), ortaokul Türkçe derslerinde kullanılacak metin türlerini ‘bilgilendirici metinler’, ‘hikâye edici metinler ve ‘şiiir’ şeklinde üç ana kategoriye dayalı olarak sıralar ve ‘metin türü çeşitliliği’ne dikkat çeker.

Günay (2003) metinler için ‘tür’ kavramının belli örnekçelere, uzlaşma ve genel kabul görmüş biçimlere uyan metinleri belirttiğini söyler. Bu açıdan bir türün genel kurallarından ve özelliklerinden söz edilir. Bu kurallar anlatım biçimi, sözceleme durumu, dilin işlevleri ya da alıcısıyla olan etkileşim gibi bazı ayırt edici noktalara bağlıdır. Örneğin, Roman Jakobson’un sınıflandırması metindeki bilgilerin dilin işlevlerinden hangisine yönelik olmasına bağlı bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada Jakobson on iki adet tür olduğunu belirtmiştir.

Metinler belirli anlatım biçimleri kullanılarak meydana getirilir. Metinde kullanıcıya bilgi vermek amaçsa bilgilendirici-açıklayıcı anlatım biçimi, anlatılanların bir tablo gibi görünmesi isteniyorsa betimleyici anlatım biçimi, bir kurgu veya gerçeğe dayalı bir olay kişiler ekseninde anlatılıyorsa hikâye edici (öyküleyici) anlatım biçimi, bir fikirden hareketle düşünce desteklenmek ve karşı düşünce çürütölmek isteniyorsa tartışmacı anlatım biçimi kullanılmaktadır (Altunkaya, 2020, s.242).

Bilgilendirici metinler; çoğunlukla açıklama, tanımlama, benzetme, karşılaştırma ve karşıtlık, zamansal dizinleme ya da süreç, neden-sonuç ilişkileri, tez-antitez yapısı, problem ve çözüm gibi öğeleri içerir. Anlatısal metinlerin yapısı olay örgüsü, çatışma, karakterler, bakış açısı ve anlatıcı (birincil kişili bakış açısı, ikincil kişili bakış açısı, üçüncül kişili bakış

açısı, katmanlı bakış açısı), yer-zaman ile tema/izlekten oluşur. Şiir türünün yapısı ise dize, ölçü, uyak ve redif ile yinelenmelerden oluşur (Şen, 2020).

Edebi eserlerin biçimine, teknik özelliklerine ve konularına göre ayrılmasına tür denmektedir. Bu türler zaman içinde insanlığın gelişmesiyle değişmiştir. Bu değişimde insanoğlunun ihtiyaçları ve istekleri başlıca belirleyici olmuştur (Kavcar, Oğuzkan ve Aksoy, 2015, s. 70). Adalı (2009) gerçeği yansıtırma biçimine göre metinleri kurgulayıcı (öykü, şiir, roman, vb.) ve kullanmalık (makale, fıkra, köşe yazısı) olarak ikiye ayırmıştır. Cemiloğlu (2001) ise metinleri olaya dayalı, düşünceye dayalı ve duyguya dayalı metinler olarak tasnif etmiştir. Duyguya dayalı tür şiir; olaya dayalı türler hikâye, roman, tiyatro vb.; düşünceye dayalı türler ise makale, deneme, fıkra vb.'dir.

Metinler çok çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Örneğin aktarma ve düzenleme biçimlerine göre farklı türde sınıflandırılmaktadır. Konuşma ve sözle aktarılanlara sözlü metin, yazı ile aktarılanlara yazılı metin ve resim, grafik, vb. görsellerden oluşanlara da görsel metin denilmektedir. Bunun yanı sıra işlevleri bakımından edebî/sanatsal metinler ve öğretici metinler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Güneş, 2013b). Özmen (2001, akt. Baş)'ın sınıflandırmasına göre metinler kurgusal ve bilgi veren yazınsal türler olarak ikiye ayrılmaktadır. Kurgusal yazın türleri öyküler, masallar, romanlar, şiirler, vb. metinlerdir. Bilgi veren yazınsal türler ise hayat bilgisi, sosyal bilgiler, fen bilgisi gibi ders kitaplarında yer alan metinler, makaleler, haber metinleri, vb.'dir.

Yılmaz (2020) metinleri yazılış amaçları açısından kullanmalık metinler ve kurmaca metinler olarak ikiye ayırmaktadır. Kullanmalık metinler bilgi verme, haber iletme amacı taşıyan metinlerken kurmaca metinler yazarın yeniden düzenleme, seçme ve sıralama yaparak meydana getirdiği metin türleridir. Bunların yanı sıra iletişimsel işlevleri açısından metinler anlatısal metinler, şiirsel metinler, söyleşimsel metinler, basın metinleri, vb. kategorize edilmiştir. Anlatısal metinler roman, hikâye, anı vb. metinleri içermektedir.

Metinler çeşitli şekilde türsel açıdan ele alınabilmektedir. Ancak çalışmamızın kapsamını hikâye edici metinler oluşturduğu için sadece hikâye edici metin türlerini ayrıntılı olarak ele almaktayız.

2.2. Hikâye Edici Metin Türleri

Hikâye, TDK Türkçe Sözlük'te "gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düzyazı türü, öykü" (TS, 2023) olarak tanımlanmaktadır. Hikâye edici anlatım ise olay, yer, zaman ve kişi

öğelerini kullanarak bir konuyu okuyucuya aktarmaktır. Çocuklar doğaları gereği hikâyelerden hoşlanırlar. Hikâye anlatımı, çocuklarda dinleme, konuşma, okuma ve yazma gibi dil becerilerinin geliştirilmesiyle birlikte pek çok olumlu davranışın sergilenmesini sağlar (Speaker, Taylor ve Kamen, 2004).

Hikâye edici anlatım; öyküleme yoluyla anlatma, öyküleyici anlatım, tahkiye yoluyla anlatma gibi çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. Hikâye edici metinler; asıl unsuru olay olan, tahkiye etme (hikâye anlatma) üzerine kurulmuş bir edebi formdur (Aktaş, 1991).

Hikâye edici metinler genellikle hikâye grameri adı verilen tek bir yapısal örneğe sahiptirler (Williams, 2005, s.7). Metin içerisinde oldukça tutarlı, tahmin edilebilir ve sebep-sonuç ilişkisine dayalı bir yapı oluşturmaktadır (Horiba, 2000, s.228). Bu yapı karakterlerin ve içinde bulunan durumun anlatıldığı serim; hikâyeyi hareketleyici olayları meydana getiren düğüm ve sona ulaşılan çözüm bölümünü içerir (Temizkan ve Atasoy, 2014, s. 213).

Hikâye edici metin türleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda "çizgi roman, fabl, hikâye, karikatür, masal/efsane/destan, mizahi fıkra, roman ve tiyatro" (MEB, 2019a) olarak kategorize edilmiştir. Günay (2003) hikâye edici metinleri 'romanesk metin türü' başlığı altında ele almıştır. Romanesk metin türünü roman, kısa öykü, masal, söylence(efsane) olarak sınıflandırmıştır. İstek ve ihtiyaçların zamanla değişmesi sonucu metin türleri de değişime uğramış ve bunun sonucunda yeni türler ortaya çıkmıştır. Son yapılan çalışmalar küçürek öykü, manzum hikâye, şiir öykü (mensur şiir) gibi türlerin de önceden bahsedilen türlerin yanında yer alması gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmada başlıca hikâye edici türler aşağıda 'roman, hikâye, masal, küçürek öykü, şiir hikâye ve manzum hikâye' başlıkları altında ele alınacaktır.

2.2.1. Roman

Roman, temel yapısında olay örgüsü, zaman, mekân, kahraman gibi öğeleri içeren kurmaca bir anlatı türüdür. Olayların işlenmesi yönünden bakıldığında roman daha uzun bir anlatı sürecine sahiptir. Geleneksel ve modern roman türü olarak iki alt başlık altında tartışılmaktadır. Modern roman türü görüşünü savunanlara göre modern roman sorunu ortaya koyar, çözümü ise okuyucuya bırakır. Geleneksel romanın ise yol gösterici/egitici bir boyutu bulunmaktadır (Eyigün, 2007). Bu bakımdan günümüzde romanın okuyucuya iletiyi doğrudan vermek yerine dolaylı vermeyi yeğlediği, ileti açısından okuyucuyu çıkarsamaya dayalı bir okuma sürecine yönlendirdiği söylenebilir.

Yaşanmış veya yaşanması muhtemel bir olayı anlatan, çok uzun olmayan yazılara hikâye denir. Hikâye türünde de olay, yer, zaman, şahıs kadrosu ve zaman unsurları bulunur (Altunkaya, 2019). Bu sebepten hikâye türü uzun yıllar romanla ayrımı konusunda çokça tartışmalara sebep olmuştur. Söz gelimi Gürel (1990) bu farkın romanın bir durumun uzantılarını ve olayın kişilerini derinlemesine incelemekten geçtiğini belirtmiştir. Yine hikâyenin kısa roman olarak tanımlandığı da alanyazında göze çarpmaktadır. Yalçın ve Aytaş (2008)’a göre roman bir hayatı bütünüyle anlattığı, geçmiş ve gelecek ilişkisi kurduğu için eğitim açısından önemli bir yere sahiptir.

2.2.2. Hikâye

Hikâye kavramı TDK Türkçe Sözlük’te (TS, 2023) “bir olayın sözlü ve yazılı olarak anlatılması; gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düzyazı türü, öykü” olarak tanımlanmaktadır. Bir edebi tür olarak hikâye, zamana ve mekân ögesinin çerçevelediği bir alanda kişilerin başından geçen, gerçeğe uygun olayları anlatan veya birtakım kimselerin karakterlerini çizmeyi önceleyen ve çoğu kez de birkaç sayfa tutan kısa kurmacalardır. Bu kurmaca metinler, bir tasarlama ürünü olabileceği gibi, bir gözleme de dayanabilir (Oğuzkan, 2013, s. 92). Gündüz (2003, s.111) öyküyü bir ya da birkaç kişinin başından geçen bir olayı, bu olayları yaşayan kişilere çok yakın olarak, adeta onların özünde yaşayarak anlatan ve kurgusal olan yazı türü olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımlardan hareketle öykünün belirli bir kalıbı çıkarılabilir. Örneğin hikâye türünde romana göre kişi sayısı azdır. Önemli olan olayın merkezine alınacak kişidir. Yine hikâyede olay veya durum belirli bir zaman dilimi içinde geçmelidir. Bunun yanı sıra hikâye durum hikâyesi ve olay hikâyesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Durum hikâyesinde yaşanmış bir olaydan yola çıkılırken olay hikâyesi bir olaydan hareketle yazılan serim, düğüm ve çözüm bölümlerini içeren hikâye türüdür (Celepoğlu, Beyreli ve Çetindağ, 2017).

Kaplan (2003) hikâyenin, anlaşılması son derece güç olan yaşama ve insana adeta bir pencere açtığını belirtir. Sözelimi gündelik hayatta insanlar diğer insanları ve hayatı dış bir pencereden görürken hikâye ise bize ayrı bir pencereden bakma fırsatı sunar. Arseven (2005) de hikâye türünün insana hayatın tüm acı ve gerçekliğini olduğu gibi tanımak, kabullenmek ve sevmek gerektiği mesajları barındıran çarpıcı bir nitelikte olduğundan bahseder.

2.2.3. Masal

Masal, hayal gücüne dayanan olağanüstü olayların işlendiği, insanların yanında tabiat dışı varlıkların da yer aldığı, nesilden nesile, ağızdan ağıza yayılan edebi türdür (Kudret, 1980). Masalların ne zaman, nerede geçtiği hemen hemen bilinmez. Zamanla yazıya geçirilerek yazılı edebiyat niteliği taşımaya başlamıştır. Masallar halk masalları ve edebi masallar olarak ikiye ayrılmaktadır. Halk masalları anonim bir karakteristik gösterirken edebi masallar yazarın hayal gücüne dayanarak yazdığı ve halk masallarına göre sanatsallığı daha çok öne çıkan masallardır (Oğuzkan, 2013, s. 20-21). Birçok araştırmacı masalların açtığı büyülü dünyada insanları eğlendirdiğine; yeni şeyler keşfetmeyi sağlamanın yanında iletisini okuyucusunun ya da dinleyicisinin bilinçaltına fark ettirmeden işlediğine dikkat çeker (Karakuş ve Deniz, 2019). Masallar, çocukları bir yandan eğlendirip onlara okuma zevki kazandırmanın yanında iletileriyle de onların duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmesi açısından önemlidir.

2.2.4. Destan

Destan savaşta veya avda gösterilen kahramanlıkların, dini inançların olağanüstü bir anlatımla şiirsel olarak kam, ozan, bakış adı verilen bir usta tarafından saz ya da kopuz eşliğinde av ayini, şölen veya matem törenlerinde anlatılmasıdır (Gömeç, 2009, s.27). Kaynağını mitolojiden alan, bir milletin bütün varlığını oluşturan, duygu ve düşünce zenginliğini sağlayan önemli bir türdür. Millet olma yolunda, geçmişle gelecek arasındaki bağların oluşturulmasında destanlardan yararlanmaktadır. Bir destanın oluşum süreci ikiye ayrılmaktadır: Ele alınan olayın ait olduğu milletin bilinmeyen bir dönemde yaşanması ve yine ait olduğu milletin hafızasında unutulmaz bir etki bırakması. Bu iki özellik sayesinde destan diğer türlerden ayırt edilebilmektedir. Ders kitaplarında ise destan, toplumların bilinmeyen tarihlerde başından geçmiş olağanüstü olayların yine olağanüstü bir dille anlatıldığı eserler olarak tanıtılmaktadır. (Aytaş, 2005, s. 8-9). Verilen tanımlardan hareketle bir milletin tarihini, başından geçen önemli olaylarını ele alan destan türünün hikâye edici bir metin türü olarak ders kitaplarında yer alması ile öğrencilere millet bilinci kazandırmada etkin bir rol oynadığı söylenebilmektedir.

2.2.5. Efsane

Efsane, Boratav (1978)'a göre kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür. Destanın efsaneden farkı destanın uzun ve karmaşık bir anlatımla sanatlı süslemeleri ile olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da olayı sınırlandırmadan bildirme görevi üstlenmesidir (s. 106-107). Bu bilgilerden hareketle efsane türünün destanın daha sade bir anlatım ile tek kişi veya olaya odaklanarak ortaya çıktığı söylenebilir. Aslan çeşitli çalışmaları derlediği yazısında efsanelerin yapısını “sözlü geleneğin ürünü olan mensur anlatılar olması”, içeriğini “tarihî veya dinî bir şahıs veya bir yeri konu edinmesi” ile “gerçeklik unsuru yanında olağanüstülük, kutsallık ve inandırıcılık özelliklerine sahip olması”, icrasını “profesyonel anlatıcı olmamakla birlikte yaşlı ve konuya hakim kişilerin anlatması”, işlevini ise “insanların merak ettiği sorulara cevap vermesi, öğüt vermesi, toplumsal kural ve davranışları öğretmek toplumsal hafıza ve ideallerin canlı tutulmasına hizmet etmesi” olarak tanımlamıştır (2012, s. 89).

2.2.6. Küçürek öykü

Dünya edebiyatında ‘flash fiction’, ‘short short story’ gibi kavramlarla karşımıza çıkan küçürek öykü Türk edebiyatında ‘çok kısa öykü, kısa kurmaca, mini öykü’ gibi adlandırmalarla da anılmıştır (Korkmaz, 2007, s. 32). Modern hayatın gereği olarak zamanı oldukça ekonomik kullanmak isteyen günümüz insanının, bireysel duygu dünyasını kısa, yoğun ve çarpıcı an’lar, kesitler şeklinde ve şiirsel üslup kullanarak anlatan anlatı türü şeklinde tanımlanabilir (Çat, 2018, s.56). Bu tanımdan da yola çıkarak hızlı tüketim anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan küçürek öykünün sanatsal bir dil kullanımından ziyade mesaj verme amacı güden üst dil kullandığı göze çarpmaktadır (Demir, 2012). Aralarında benzerlikler olmasına rağmen küçürek öykünün şiirden farklı olduğunu dile getiren Özcan (2013) şiirin duygulara hitap ederken küçürek öykünün imalarla düşündürücü olduğundan bahseder. Az sözle çok şey anlatma olarak da tanımlanabilen küçürek öykünün öğrencinin düşünce dünyasına yaratıcı ve eleştirel yazma becerisini ilerletmesi açısından öğrenciye katkı sağlayacağı söylenebilir. Demir (2012) de küçürek öykünün yazma becerisi kadar dili etkili kullanma ile eleştirel-yaratıcı düşünme yeteneklerini ilerletme yönünden katkı sağlayacağını söylemektedir.

2.2.7. Manzum hikâye

Manzum hikâye Türk edebiyatında kökenleri destan ve mesneviye dayanan, Tanzimat Dönemi ile birlikte başta Tevfik Fikret olmak üzere yoğun bir şekilde sanatçılar tarafından tercih edilen bir türdür. Düzyazı şeklindeki bir hikâyenin, daha kısa ve yoğun bir şekilde nazma dökülmesidir, bir başka ifadeyle olaya dayalı manzum metinlerdir. En yalın tanımıyla bir hikâyenin manzum biçimde anlatımıdır (Çat, 2018). Çıkla (2009) da manzum hikâyede estetik kaygıdan çok didaktizmin ön planda olduğunu belirtirken bu metinlerin şiirden ziyade manzum hikâye olarak anıldığını söyler (s.71). Bu bakımdan manzum hikâyede hikâye ögesinin merkeze alındığını, sanatlı/şiirsel dilin daha geri planda bırakıldığı söylenebilir.

2.2.8. Şiir hikâye

Edebi türler tarih boyunca daime etkileşim içinde olmuştur. Bu türler içerisinde birbirinden en fazla etkilenen türler şiir ve hikâye olmuştur (Uygur, 2005, s.128). Bu etkileşimin sonunda epos, mensur şiir, şiirsel düzyazı, anlatımcı şiir gibi türler ortaya çıkmıştır. Esasen ele aldığımız şiir hikâye türü, kökleri eskiye dayansa da Tanzimat Dönemi ile edebiyatımızda bildiğimiz şekliyle yer edinmeye başlamıştır. Üslup açısından sade bir dil kullanılan bu tür eserlerde konu olarak toplum ve fert sorunlarının, milletin maruz kaldığı felaket ve olaylarının, küçük insanların keder ve aşklarının, insana ait evrensel konuların ele alındığı görülmektedir (Çıkla, 2009). Necatigil de hikâyeye özgü olan kişi, mekân, olay, çatışma gibi unsurların pek çok şiirde yer aldığını belirtir ve bunun şiirden ayrı bir tür olduğundan bahseder ve şiirselliğin ön planda tutulduğundan bahseder (2006, s.185). Verilen tanımlardan hareketle şiir hikâyenin şiirsel bir anlatımla hikâye anlatmak olduğu sonucuna varılabilir. Şiir ve hikâyenin iç içe geçmesinden hareketle ortaya çıkan bu türün toplumsal ve bireysel meselelere yer verdiği göze çarpmaktadır.

2.3. ‘İleti’ Ögesi

Eğitim ile edebiyat arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğitimin merkezinde insan yer alır ve insanın da yaratıcı becerilerinin bir yansıması olarak en çok ürettiği şeylerden biri edebi eserlerdir (Kavcar, 1999, s. 2). Her edebi eserde sanatçının açık veya kapalı/örtük biçimde metinde kurguladığı/yapılandığı, metne yerleştirdiği bir amaç, bir ileti, bir fikir veya bir öz vardır (Kuşdemir ve Katrancı, 2016, s. 252). Edebi metinlerde ileti, sanatçının etkileyici bir dil aracılığıyla okurda yaratmak ya da oluşturmak istediği duygu ve düşünce olarak

tanımlanabilir (Sever, 2017, s. 140). Eğitsel ileti ise bireylere çeşitli değerleri kazandırmak, olumlu yönde davranış değişikliği meydana getirmek ve onların öğrenmelerini geliştirmek amacıyla hedef kitleye verilen iletilerdir (Kaplan, 2013, s.107). Bu bakımdan edebî metinlerde -doğal olarak hikâye edici metinlerde de- iletiyi kavramını hem veriliş/sunuluş biçimine göre hem de iletinin ilişkili olduğu tematik alana göre (taşıdığı değerler, kavramlar vb.) ele almak mümkündür. Bu konuyu ele almadan önce ‘ileti’ ögesinin tanımına yönelik değerlendirmelere kısaca göz atmanın doğru olacağı düşüncesindeyiz.

İleti kavramı TDK Türkçe Sözlük’te “yazı veya sözle verilen, gönderilen bilgi, mesaj” (TS, 2023) şeklinde açıklanmaktadır. Sever’e göre ileti “yazarın okurla paylaşmak istediği asıl düşünce” (2017) olarak tanımlanmaktadır. Kaplan, iletiyi amaçsallıkla ilişkili olarak gönderen ile alan arasındaki alanda beliren ana düşünce olarak açıklar (2013, s.107). Cesur ve Baş’a göre edebi eserlerin yazılış amaçlarından en önemlisi ileti veya başka bir ifadeyle mesajdır (2015, s.61).

Çer (2016, s.152) iletiyi çocuk edebiyatı bağlamında “sanatçının yapıtı oluşturmaya neden olan, çocukla paylaşmak istediği duygu ve düşünce; sanatçının ele aldığı konuyu çocuklara ulaştırmak için tasarladığı, sözcüklerle metnin dokusuna işlediği düşünce örüntüsü” olarak tanımlar. Ergin (2012, s.43)’de ileti, mesaj sözcüğünün karşılığı olarak kişiler üzerinde bilişsel, duyuşsal ya da devinışsel açıdan değişiklik yapmak, etki yaratmak amacıyla düzenlenen işaretler örüntüsü olarak tanımlanır. Özdemir (2002) ise ileti yazarın anlatmak istediği konuya yüklediği anlam, yazarı yazmaya iten ve okuyucusuna vermeye çalıştığı ana duygu, ana düşüncedir (s. 23).

Bu bağlamda ileti kavramının sıklıkla mesaj ve ana fikir/ana düşünce kavramlarıyla birlikte/yerine kullanıldığı göze çarpmaktadır. Metinlerde ‘ileti’ ögesiyle ilişkili olarak ‘ana fikir’ kavramı TDK Türkçe Sözlük’te “bir yazının temeli olan asıl düşünce, ana düşünce” (TS; 2023) olarak tanımlanmaktadır. Ana fikir, metnin anlattığı esas düşüncedir. Metinden/anlatılan olaylardan nasıl bir sonuç/ders çıkarılacağını veya çıkarılması gerektiğini belirten, genellikle de üst düzey düşünme süreçlerinin (analiz, sentez, değerlendirme gibi) kullanılmasıyla elde edilen mesajdır. Okunulan metinde ulaşılması beklenen sonuç ya da yazarın okur tarafından anlaşılması istenen tek cümlelik ancak konuyu kapsayıcı ve kavrayıcı olan en öz mesaj, duygu ve düşüncedir (Yıldız, 2006, s. 269-270; Akyol, 2013, s. 174; Maviş, 2006, s. 151).

Mesaj, TDK Türkçe Sözlük’te “ileti, yazı veya sözle anlatılması amaçlanan duygu, düşünce” olarak tanımlanmaktadır. Zıllıoğlu (2007, s. 94) mesajın gönderici ile alıcı arasında aktarılan bir iletişim ögesi olduğunu belirtir. İleti, gönderici ile hedef kitle arasında sürekli

dönüşen, değişen, başkalaşan ve yeniden biçimlenen bir bildiri demeti olarak düşünülebilir. Göndericinin iletmek istediği sözel, görsel-işitsel ürüne ise mesaj (ileti) denir. Mesajın aktarımı sonucunda iletişim gerçekleşir. Odabaşı ve Oyman (2002, s.17) ise mesajı bir kişinin iletmek istediği fikir, düşünce ya da duygunun sözlü veya sözsüz biçimi olarak tanımlar. Küçük (2012, s.12) iletişimin olması için uygun bir iletinin oluşması gerektiğini belirtir. Mesaj ya da ileti, kaynak tarafından aktarılanların sembolik karşılığıdır.

‘İleti’, ‘iletişim’ kavramına da göz atmayı gerektirir. İletişimin temelinde ileti verme amacı, mesaj kaygısı bulunur. İletişim, en genel tanımla “duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirimi, haberleşme, iletişim”dir (TS, 2023). İletişimi “bir bildirinin kaynak kişiden hedef kişiye belirli bir kod içinde aktarılması” olarak tanımlamak mümkündür (Üstünoğlu, 2010). Günay (2004), iletişimi “bilgi üretme ve bilgiyi alıp çözümleme etkinliği” (s.216) olarak tanımlar. Deryakulu (1992)’na göre iletişim ve öğrenme-öğretme kavramları eş süreçlerdir ve iletişim iyi bir öğrenme-öğretmenin ön koşuludur. Babacan (2009)’a göre iletişimin başlıca amacı zihinler arasında ortak bir algı ve alımlama oluşturmaktır. Her iletişim etkinliğinde, seçilen hedef kitleye yönelik olarak verilmek istenen bir mesaj vardır. İletişim, iki varlık arasında karşılıklı ya da tek yönlü bilgi akışıdır (s.18).

İletinin hedef kitleye verilebilmesi için birtakım ögelere ihtiyaç duyulmaktadır. İletişimin temelinde ‘gönderici/verici, alıcı, göndericinin/vericinin alıcıya bildirmek istediği ileti ve bunu gerçekleştirmeyi sağlayan dilsel ögeler’ yer alır. Bir iletiyi vermek için bazı ögelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ögeler kaynak, ileti, kanal, alıcı ve geri bildirimdir. Bazı araştırmacılar bu ögeleri gönderici, alıcı, ileti (mesaj), kodlama, kanal ve geri bildirim olarak sınıflamaktadır. Kaynak, iletiyi göndererek iletişimi başlatır, ileti ise kaynaktan alıcıya gönderilen sözel, görsel ya da her ikisini içeren üründür. Alıcı kaynağın yolladığı iletiyi alan kişidir. Bu iletiye verdiği sözlü ya da sözsüz tepki ise geri bildirim oluşturur (Çetinkaya, 2011). İleti gönderici tarafından alıcıya aktarılan içeriği ifade etmektedir. Yazılı, sözlü, görsel ya da işitsel unsurlardan olabilmektedir hatta jest-mimikler de ileti olarak değerlendirilebilir. Nitelikli bir iletişim açık ve anlaşılır ileti ile sağlanabilir. (Kaplan, 2021, s.5). Ayrıca ileti çok katmanlı bir biçimde (sözel-görsel, sözel-işitsel, görsel-işitsel) kurgulanabilmektedir (Tuna, 2012, s.8).

Beyreli vd. (2005) her metnin bir amacı olduğuna dikkat çeker. Türü ne olursa olsun her metinde, iletilmek istenen temel bir düşünce, bir duygu vardır. Okuyucuda bir duygu ya da düşünceyi uyandırmak ya da okuyucuyu bir duygu ya da düşünceye sevk etmek başlıca amaçtır (s. 42). Özdemir (2011) yazarın konuyu bir araç olarak kullandığını belirtir. İleti,

yazıyı yönlendiren temel ögedir (s. 71). İleti ögesi (özellikle nasıl verildiğine/sunulduğuna göre), doğal olarak metnin yüzey ve derin yapısı ile de doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan yüzey yapı ve derin yapı kavramlarını iletiyle ilişkisi bağlamında ele almak gerektiğini söyleyebiliriz.

Demirci (2013), bir metinde yüzey yapıyı bir cümlelerin sentaktik açıdan üretilmiş ve son halini almış şekli olarak tanımlar. Yüzey yapıdaki cümleler duyulmaya ve okunmaya (göze) hitap etmektedir. Derin yapı ise cümlelerin görünmeyen fakat algılanabilen seviyesidir. Derin yapı ile yüzey yapının derinlerinde yatan farklı anlamlar ayırt edilebilir (s. 70). Kıran (2001) derin yapının yüzey yapı oluşmadan önce var olan soyut bir yapı olduğuna dikkat çeker. Ona göre derin yapıdaki anlam ögeleri dile özgü ses, biçimbilim, söz dizimi kuralları gibi ögelerin işlenmesiyle yüzey yapıya ulaşır (s. 159). Derin yapı ve yüzey yapıyla iletişimin ögeleri arasında paralellik kurulabilir. Yüzey yapı dilin gözle görülen kulakla duyulan somut yanını oluştururken derin yapı ise soyut yanı olan anlamını gösterir. Buna göre “gösteren” yüzey yapıyı, “gösterilen” derin yapıyı karşılamaktadır (Müldür, 2016). Üstünoğlu (2010)’ya göreyse derin yapı temel anlamı karşılarken yüzey yapı ise söylemsel anlamı karşılar. Demirci (2010) Türkçe derslerinden aşına olduğumuz cümlelerin ögelerini bulmaya yönelik soruların derin yapıyı yüzeye çıkarmaya yönelik bir uygulama olduğundan bahseder (s. 295). Onan (2015) derin yapıyı anlamın tözünü oluşturan soyut nitelikli bir yapı olarak tanımlar. Bu soyut anlam yüzey yapıya dönüşerek somut bir nitelik taşır ancak töz niteliğinden uzaklaşır. Sadece yüzey yapıya odaklanmanın yeterli olmadığını, derin yapının da incelenmesi gerektiğini belirtir (s. 93). Bu bağlamda derin yapıyı, metnin görünen tarafına karşılık gelen ve sentaktik boyutta kendini gösteren yüzey yapının temelini oluşturan anlam katmanını olarak tanımlamak mümkündür ki bu anlam katmanının temel ögelerinden biri de ‘ileti’ ögesidir. Herhangi bir metinde verilmek istenen iletinin metnin anlam katmanında birtakım soyut duygu, düşünce, kavram, değer vb. ögelerden oluştuğu ve sesler, kelimeler, cümleler vb. dilsel birimlerle dönüştürülerek okura taşındığını söylemek mümkündür.

Derin yapıları soyut işlemlerle yüzey yapıya çıkarma işlemi dönüşümlerle sağlanır. Dönüşümlerle sadece derin yapı yüzey yapıya çıkarılır, anlama değişiklik katmaz. Chomsky (2002)’ye göre dönüşüm “iki cümle dizisi ya da iki yüzey yapısı arasındaki bir ilişki değildir; sınırsız bir cümleler sınıfını tanımlama görevini yapısal tanımlamalara veren yasalar dizisi içindeki bir yasadır”. Dolayısıyla dönüşümsel kuralların görevi, zihinsel anlam ve yapıları sesçil ifadeye çıkartmaktır (Müldür, 2016). Bu bağlamda türü ne olursa olsun her metnin de bir iletisi olduğunu ifade etmek gerekir. Hikâye edici metinler, iletiyi doğrudan, en açık biçimde verebildiği gibi dolaylı olarak da verebilmekte, örtük biçimde verilen duygu ve

düşünceleri okurun çıkarımında bulunma eylemine bağlı olarak elde etmesini tercih edebilmektedir. Bu durumda her okuyucu verilmek istenen iletiyi farklı yorumlayabilmektedir. Bu yorumlama farklılığı okurun bilişsel, entelektüel hazır bulunuşluğuna ve deneyimlerine bağlı olarak değişebilmektedir (Karatay, 2018, s.163-165). Dolayısıyla hikâye edici metinlerin ileti verme noktasında farklı özellikler gösterebildiğini dikkate almak gerekir.

Yazınsal yaratıda örtük biçimde verilen iletiler tekil bir nitelik taşımamaktadır. Aksine yaratının yorumlanmasına göre değişkenlik taşımaktadır (Özdemir, 2002). Göktürk (2002) de edebi metinlerin doğrudan doğruya yararlanabilecek bilgiler sunan metinler olmadığına dikkat çeker. Okurun yaşam deneyimleri ile okuduğu metin arasında bırakılan boşluğun ipuçları ile anlamlandırılması gerekir. Edebi metinlerde verilmek istenen mesajın üstü kapalı biçimde verilmesi; okurun düşünmek, sorgulamak, karşılaştırmalar yapmak gibi zihinsel aktiviteler ile iletiye ulaşması şeklinde bir gerekliliği doğurur.

Edebî metinlerde yazar-okur ve ileti arasındaki ilişkiyi Kaplan şöyle açıklar:

Edebi eserde kaynak yazardır; ancak yazar iletisini aktarırken eserini ileti aktarımında aracı kılar. İletmek istediklerini eser üzerinden verir. Alıcı ise vericinin gönderdiği iletiyi alan, anlamlandıran yaşantı haline dönüştüren kişi veya topluluktur. Edebi eserin hitap ettiği hedef kitledir; eseri okuyan, eserden faydalananıdır. İleti de gönderen ile alan arasında iletilen olan duygu, düşünce ya da istektir; edebi eser aracılığıyla verilmek istenen ana düşüncedir. Kanal, iletişimin gerçekleşmesi için faydalanan yoldur. Alıcı ile verici arasındaki iletiler yazıya, söze, işarete, araca dayalı olabilir (2013, s.107).

Yazınsal iletişim, sanatçının deneyimlerinin, birikimlerinin dil aracılığıyla estetik olguların öne çıkarılarak paylaşılması süreci, duygu, düşünce ve hayal gücüyle biçimlendirilip, dilin olanaklarıyla kurgulanması, dış dünyanın okur tarafından alınılanması, tamamlanması eylemidir (Sever, 2017). İletişimin pek çok açıklaması olmakla birlikte iletişimin ‘bir iletinin karşılıklı olarak paylaşılması süreci’ olduğunu söylemek mümkündür. Bu tanım doğal olarak yazınsal iletişim sürecini de ele almayı gerektirir.

Özden yazınsal iletişim sürecini şöyle açıklamaktadır:

Yazınsal iletişimde kaynak yazardır, alıcıya vermek istediğini metinler üzerinden vermektedir. Alıcı ise kaynağın yani yazarın gönderdiği iletiyi hedef alan kitle, başka bir deyişle okuyucudur. İleti kaynak ile alıcı arasında yazınsal metinler aracılığıyla verilmek istenen mesaj, ana düşüncedir. Kanal, iletişimi gerçekleştirmek amacıyla kullanılan yoldur. Yazınsal metinlerde iletişim tek yönlü değildir bu nedenle diğer önemli iletişim ögesi dönüttür. İletişimin başarılı olduğuna işaret eden dönüt, okuyucunun yazara verdiği geribildirimdir (2021, s.56).

Müldür (2016)’e göre Günay (2004)’ın tanımında geçen (“iletişim, bir bildirinin kaynak kişiden hedef kişiye belirli bir kod içinde aktarılmasıdır”) ‘belirli bir kod içinde aktarılması’ kısmındaki ‘kod’ dil göstergelerine karşılık gelmektedir. Gösterenle gösterilenin bileşimi göstergeyi oluşturur. Üstünova (2010)’ya göre dil göstergelerden

oluştuğuna göre yüzey yapı gösterene, derin yapı ise gösterilene karşılık gelmektedir, denilebilir.

İletişimin ögeleri ile derin yapı ve yüzey yapı arasında paralellik kurmak mümkündür. Yüzey yapı dilin gözle görülen, kulakla duyulan somut yanını oluştururken derin yapı soyut yanı olan anlamını gösterir. Buna göre ‘gösteren’ yüzey yapıyı, ‘gösterilen’ ise derin yapıyı karşılamaktadır (Müldür, 2016). Derin yapıları soyut işlemlerle yüzey yapılara çıkarma işlemi dönüşümlerle sağlanır. Dönüşümlerle sadece derin yapı yüzey yapıya çıkarılır, anlama değişiklik katmaz. Chomsky’ye göre dönüşüm “iki cümle dizisi ya da iki yüzey yapısı arasındaki bir ilişki değildir; sınırsız bir cümleler sınıfını tanımlama görevini yapısal tanımlamalara veren yasalar dizgesi içindeki bir yasadır” (2002). Dolayısıyla dönüşümsel kuralların görevi, zihinsel anlam ve yapıları ifade etmeye çıkartmaktır (Müldür, 2016). Bir ileti, sözlü veya yazılı form şeklini aldığı andan itibaren derin yapıdan yüzey yapıya doğru ilerler.

Çocuklar çeşitli insani, ulusal ve evrensel değerler açısından hem ideal birey olmak hem de toplumsal yaşama uyum gösterebilmek için gerekli olan pek çok tutum, eylem ve davranışı kitaplardan kazanır (Çılgın, 2007). Bu kazanımları okura taşıyan başlıca öge ‘ileti’dir. İleti ögesi üzerinden okurlarda çeşitli duygu, düşünce ve hayaller uyandırılır, çeşitli kavramlar üzerine düşünceleri sağlanır ve çeşitli duygu ve düşünceleri içselleştirmelerine katkıda bulunulur.

Çalışmamızda ortaokul (5-8. sınıflar) Türk dersi ders kitaplarında yer alan hikâye edici metinlerdeki ‘ileti’ ögesi incelenirken ele alınması gereken başlıca konulardan birinin ‘ileti’ ögesinin okurlara nasıl verildiği/sunulduğu meselesidir. Çünkü okuduğunu anlama bağlamında ‘ileti’nin nasıl verildiği/sunulduğu meselesi ve okurun ‘ileti’ye nasıl ulaştığıyla ilgili konu, metnin yüzey yapısı ve derin yapısıyla da ilişkili olarak okuma sürecinin temel olgularındandır. İleti ögesinin ‘doğrudan (açık)’ ya da ‘dolaylı (örtük/kapalı)’ verilmesi (bu konu, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmaktadır), metnin yüzey yapısı ile derin yapısı kadar okur boyutunda okuduğunu anlama, anlamlandırma, düşünme, üst bilişsellik, iletiyi alma, çıkarımda bulunma vb. ögeler üzerinden okuma süreci ve okuma edimi için de önemli bir yönü teşkil etmektedir. Ders kitaplarının her şeyden önce bir çocuk edebiyatı antolojisi niteliği taşıdığını ve ortaokul öğrencilerinin de okuma/dinleme öğrenme alanı için seçilen ve kullanılan metinlerle buluşturulduğunda birer okur/dinleyici kimliği kazandığı ve okuduğunu anlama sürecinin içine dahil edildiğini söylemek gerekir. Bu bağlamda ‘ileti’ ögesinin hem metin hem de okur boyutuyla ilişkili olarak ‘veriliş/sunuluş bakımından’ gösterdiği nitelik, üzerinde durulması gereken başlıca noktalardandır.

Dolayısıyla iletilerin okura nasıl verildiği/verilmesi gerektiği (özellikle de Türkçe eğitiminde metin seçimi ve kullanımı bağlamında), önem arz eden bir konudur. Özdemir (1983) iletinin metnin dokusuna sindirilmesi gerektiğini savunur. Ona göre örtük ileti gizli bir anlam, gizli bir öz yüklemektedir (s. 16). Güleriyüz (2002) iletilerin değişik olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurmaya yardımcı, okuyucunun esnek düşünmesine katkıda bulunacak özellikler taşıması gerektiğine dikkat çeker. Neydim (2003) ise tek anlamlı, tek mesajlı çocuk kitaplarının edebiyatın estetik değerleriyle örtüşmediğini, okura anlam oluşturma özgürlüğü vermesi ile estetik değer taşıyabileceğini söyleyerek örtük ileti vermenin önemini vurgular. Erdal (2009) da çocuk kitaplarında verilmek istenen olumlu duygular, düşünceler ve hayaller ile kazandırılmak istenen tutum, davranış ve eylemlerin olayların doğal akışı içinde verilmesi gerektiğinden bahseder.

Yazınsal metinler, alıcıya çağrışım yapma gücüne sahiptir. Bir metnin anlamı okuyucusuna veya izleyicisine göredir. Bu da demektir ki her metnin anlamı yoruma açıktır. Her metin kendi bağlamında okuyucu tarafından değişik şekilde yorumlanabilir (Göçer, 2015a, s.49). Metin temelli dil bilgisi öğretiminde öğretmen, öğrencilere rehberlik yaparak öğrencilerin bilgiyi keşfetmelerine yardımcı olur. Metin temelli dil bilgisi öğretiminde “Öğretmen ipucu veren öğrenci sonuca giden konumdadır. Kavradığı dil bilgisi unsuruna yönelik olarak kurala varan öğrencinin, en son olarak tanımı da kendisinin yapmasının ipuçlarını da öğretmenden almış olacaktır.” (Göçer, 2015b, s.235). Bilgiyi keşfeden ve öğrendiği bilgiyi içselleştirmeyi başaran öğrencinin bu yeteneği kazanması temel dil becerilerini etkin bir şekilde kullanabilmesi ile ilgilidir.

Metinlerin iletişimsel bir boyut taşıdığını söylemek, beraberinde, metin üreticisine ek olarak, metnin alıcısının da bir rol üstlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle bir metnin iletişimsel amacıyla uyumlu dilsel ve sözbilimsel yapıya göre tasarlanıp, üretilmesi; okuyucunun da metni çözümlemesine katkı sunacak bilgi ve donanımına diğer bir deyişle metin yapı bilgisine sahip olması gerekmektedir. Buradan hareketle metin yapısı kavramını metinde yer alan düşünce, fikir ve önermeler arasındaki ilişkileri gösteren yapılar olarak tanımlamak mümkündür (Bonnie ve Elizabeth, 2010, s. 319). Kaygısız (2018)’a göre bu yapılar, metinde yer alan düşünce ve iletilerin okuyucuya iletmek üzere metin oluşturucusu tarafından ne şekilde organize edildiğini göstermektedir (s.828).

Cunningham ve Moore (1986), ana fikir kavramını buluş terimiyle ilişkilendirir. Onlara göre buluş, dahice düşünmeyi gerektirir çünkü okuyuculardan fikirleri bulmaktan ziyade yaratmaları istenmektedir. Okuyucuların bir metnin altında yatan fikirleri kendi ifadeleriyle ortaya koymalarını ister. Hennings (1991)’e göre ana fikir bulmak basit bir görev

değildir. Okuyucunun metnin konusunun ne ile ilgili olduğunu ilişkilendirmesi, önemli detayları birleştirmesi, açıkça verilen ayrıntıların ötesine geçip çıkarımlarda bulunması gerekir ve sonunda oluşturulan ana noktaları kabul etmeli veya reddetmelidir.

Bu bakımdan eğitim ortamlarında kullanılan materyallerle ilişkili olarak iletilerin taşınması gereken özellikler bulunmaktadır. Bu özellikleri şöylece sıralamak mümkündür:

1. İletiler çocuğun bilişsel, duyuşsal gelişim özelliklerine uygun olmalı ve çocuğun söz konusu gelişim boyutlarına olumlu katkıda bulunmalıdır.
2. İletiler ile konu-tema arasında yakın bir ilişkinin olmasına dikkat edilmelidir.
3. İletilerin aktarımında önemli bir araç olan konu, dil ve anlatım gibi özellikler, kendi içlerinde bir uyumu barındırmalıdır.
4. İletilerin aktarımında anlatılan metnin özelliğinin de dikkate alınarak, elden geldiğince zengin bir yola başvurulmalıdır. Yani sadece örtük iletiler şeklinde değil, yerine göre doğrudan, dolaylı ve soru şeklindeki iletileri de metnin içine yedirmiş olmalıdır. (Demirel vd., 2010b, s.61).

Arseven (2005) çocuk edebiyatı ürünlerinin çocuklara doğru davranışları ve kuralları göstermek; evrensel, kültürel, insani ve ahlaki değerleri kazandırmak; kısaca çocuğu hayata hazırlamak amacı güttüğünü belirtmektedir. Bu amaçla yazılan her çocuk edebiyatı ürünün farklı mesajlar içerdiğine dikkat çeker (s. 42). Bu bakımdan edebi eserlerde ‘ileti’ ögesinin değerlerin iletimiyle de doğrudan ilişkisi vardır. Okullarda öğrencilere okutulacak metinler kadar bu metinlerin taşıdığı özellikler de dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede ‘eğitsel ileti’ kavramına da dikkat çekmek gerekir. Eğitsel ileti, bireylerin; yaşantısındaki değerlerin kazanılmasında etkili olan olumlu yönde davranış değişikliği meydana getirmek amacıyla hedef kitleye verilen iletilerdir (Kaplan, 2013, s.107). Akçay (2015) eğitsel iletileri sunuluş biçimlerine ve amaçlarına göre şu şekilde tasnif etmektedir:

- 1) Sunuluş biçimlerine göre iletiler
 - (a) Doğrudan aktarılan iletiler
 - (b) Dolaylı aktarılan iletiler
- 2) Amaçlarına göre iletiler
 - (a) Kişisel gelişimi destekleyen iletiler
 - (b) Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler
 - (c) Dinî gelişimi destekleyen iletiler
 - (d) Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler
 - (e) Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler (s. 12-14).

Demirel (2010a) ise yaptığı sınıflandırmada iletileri aktarma (veriliş/sunuluş) biçimlerine göre üçe ayırmıştır. Kesin bir yargıya varmaksızın metnin derinlerine ve okurun şuur altına göndermelerde bulunan iletileri örtük ileti; kesin genellemeye, tecrübeye dayalı sonuçların verildiği iletileri doğrudan ileti; yazar tarafından kahramanlar adına söylenmiş iletileri ise dolaylı ileti olarak nitelendirmiştir (s. 59-60). Genel olarak alanyazında yapılan tasnifler bu iki çalışmada dikkate sunulan kavram ve tasniflerle örtüşmektedir.

Bülbül (2008) metinsel anlamın iki türlü oluştuğunu savunur: Metne bağlı olanlar ve okura bağlı olanlar. Özbek (2006) metne bağlı olan faktörleri metnin dili, çağın düşünce yapısı (zihniyeti), metnin yazıldığı dönem, metin bilgisi/türü ve metin yazarının biyografisi ve ruh dünyası olarak ifade etmektedir (s.226). Okura bağlı olan etmenleri ise metin içi çoklu olayların örüntüsü, dönemsel algılama biçimi, çok yönlü bakabilme, eğilimler/alışkanlıklar, kişisel deneyimler ve donanımlar, kültürel çevre, değer yargıları, psikolojik durumlar, inançlardır (s. 96). Bu bakımdan metinde anlam, yazarın vermek istediği kadar okuyucunun onu ne kadar algıladığı ve anlamlandırdığı ile de ilgilidir.

Dilidüzgün (2004) edebi metinlerin çok anlamlı olması yönünden bilgilendirici metinlerden farklı olduğunu savunur. Edebi metinlerin salt bir anlam barındırmayacağını söyler. Bu sebeple edebi metinlerin iletisinin örtük olması gerektiğini, okurun da satır aralarında saklı olan anlamı bulması gerektiğini savunur. Sever yazınsal nitelikli bir eserin amacının çocuklara sezmeyi, duyma ve düşünme yetisini geliştirmek, onlara insani duyarlılıklar kazandırmak olduğunu savunur. Çocuğun bu iletileri kavrayabilmek için düşsel ve düşünsel bir çabaya girmesi gerektiğini belirtir. Bu ise ancak metinde bulunan iletilerin örtük bir biçimde verilmesiyle sağlanır (2017, s.140).

Şimşek (2016) iletinin örtük olarak sunulması gerektiğini vurgularken metindeki ileti aktarımın bir bilgi verilmesi yoluyla, bir peygamber kıssasına gönderme yapılmasıyla veya bir düşünce yahut davranış modelinin önerilmesi vb. yollarla yapılabileceğini belirtir. Önemli olan nokta yazarın kendi ağzından söylemesi değil kahramanın dilinden veya davranışları üzerinden aktarılması şeklinde yapılması gerektiğidir (s. 124). Hikâye karakterleri genellikle ahlaki bir karar vermeleri gereken durumla baş başa bırakılır. Okuyucu böyle bir durumda ne yapacağını düşünür ve hikâyenin ilerleyen kısmında seçimin sonuçları açıklanırken kendi kararını karşılaştırır (Koçak Macun, 2020, s.85). Böylece doğru olduğu düşünülen olgularla kendi gerçekliğini kıyaslar ve bir sonuca varmaya çalışır. Ahlak eğitimi bu şekilde örtük bir biçimde yapılır ve ahlaki değerler, didaktizmin bir parçası olarak dikte etmek yerine olayların doğal akışı içerisinde okurun kendi bireysel değerlendirmelerine de açık bir şekilde verilir.

Söz konusu edebî eserler ve dolayısıyla da hikâye edici metinler olunca ‘ileti’ ögesiyle ilişkili olarak metnin yapısındaki diğer öğelere de bakmak gerekir. Çünkü hikâye edici metinlerde ‘ileti’ ögesi; karakterler (tutum, eylem, davranış, konuşmalar vb.), olaylar, çatışma, zaman, mekân vb. öğeler aracılığıyla da okuyucuya taşınır. Bu öğeler, hikâye edici metinlerde ileti ögesini anlamlı kılan öğelerdir ve iletinin okuyucuya taşınmasında çeşitli işlevleri yerine getirirler. Hatta ‘çatışma’ ögesi, her hikâye edici metinde ‘ileti’ ögesine ulaşmayı sağlayan başlıca öğedir. Bu bakımdan ‘çatışma’ ögesinin ister doğrudan ileti verme ister dolaylı ileti verme olsun her durumda metnin iletisinin verilişinde/sunuluşunda etkin bir işlev üstlendiğini ifade etmek gerekir.

Edebi eserlerde konuyu yapılandıran öğeler olay ve çatışmalardır. Olaylar bir kurgu doğrultusunda çatışmalarla gerçekleşir. Bunlar kişi-kişi çatışması, kişi-toplum çatışması, kişi-doğa çatışması ve kişinin kendisiyle yaşadığı çatışmadır (Sever, 2017, s.127-136). Bir hikâyede zaman ve mekân olaydan bağımsız olabilir ancak karakter (kişi) -doğa olayları hariç- olaydan bağımsız olamaz (Stevick, 2004, s. 162). Bu bakımdan hikâye edici metinlerde bir diğer temel öge ‘karakter’dir. Bir karakter fiziksel, psikolojik, tipik, sosyal, kültürel vb. özellikleri üzerinden tanıılır. Sever (2017), edebî eserde karakteri; sanatçının yaratmış olduğu, onu duygu ve düşünce yönleriyle geliştirdiği, deneyimiyle ve kendine özgü duyarlılığı ile biçimlendirdiği kişilik olarak tanımlar. Çağlayan (2013) da karakterin doğuştan insanda bulunmadığını, sosyal çevreyle birlikte sonradan kazanıldığını belirtir (s. 106). Bu bakımdan hikâye edici metinlerde kişilerin karakter oluşumunda sosyal çevrenin dolayısıyla mekânın etkisi yadsınamaz. Örneğin Helimoğlu Yavuz (2009) masallardaki kadın rollerini “akıllı, vefalı kadınlar; kıskanç ve iftiracı kadınlar, kötü kalpli üvey anneler, tacize uğrayan kadınlar, eşlerine ihanet eden kadınlar, yalan ve kurnazlıkla mutluluğa ulaşmak isteyen kadınlar ve akılsız, beceriksiz, sağduyusuz kadınlar” (s.71-91) olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmadan yola çıkarak olumlu ve olumsuz toplumsal rollerin karakterlerin kişilikleri, eylemleri, vb. gibi olgular üzerinden verildiği sonucuna ulaşılabilir. Bu da karakterlerin taşıdıkları özellikler itibarıyla ‘ileti’nin okuyucuya taşınmasında etkin rol üstlenebildiklerini gösterir.

Edebi eserlerin yapı unsurlarından biri de mekândır. İnsan yaşadığı mekândan ayrı düşünülmemeyeceği gibi insan karakterini etkileyen de yine mekândır. Kahramanın içinde bulunduğu mekândan hareketle eylemleri hakkında çıkarımlarda bulunabilir (Yeşilyurt, 2018, s. 196). Mekân açısından bakıldığında ülke, şehir, köy, gibi dış mekanların yanı sıra psikolojik ve tarihî çevreler de bulunabilir. Romanlarda mekânların detaylıca verilmesinin sebebi hem okurun canlandırması hem de karakterin ruh dünyasını yansıtması içindir.

Zaman ise olayın anlatıldığı devri yansıtmaları yönünden önemlidir. (Bulut ve Yıldız, 2009). Dolayısıyla hikâye edici bir metinde kişilerin tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi zaman ve mekânla çepeçevre kuşatıldığını ve hem zaman hem de mekânlarla ilişkileri bakımından sunulduğunu ifade etmek gerekir. Bu çerçevede hikâye edici metinlerde ‘ileti’ ögesinin dolaylı biçimde verilmesinde kişiler ve olay örgüsü gibi zaman ile mekân ögesinin de önemli bir görev üstlendiğini söyleyebiliriz.

Hikâye edici metinlerde doğrudan verilen bir ileti ya kahramanın ağzından ya da anlatıcının ağzından çıkmaktadır. Örneğin Öztürk (2008), incelediği masal kitabındaki iletilerin “Hani derler ya; anlamış ki; işte böyle” şeklindeki ifadeler aracılığıyla anlatıcının ağzından verildiğine dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra “... söz vermişler; ... ayrıca sevinmişler” şeklinde de görece anlaşılması kolay iletilerin anlatıcının ve kahramanın ağzından/üzerinden verildiğinden bahsetmiştir (s. 496).

Bu bağlamda denilebilir ki hikâye edici metinlerde iletiler veriliş/sunuluş biçimine göre iki şekilde karşımıza çıkabilmektedir: İletiyi doğrudan verme ve iletiyi dolaylı biçimde verme. Doğrudan aktarılan iletiler -diğer bir adıyla açık iletiler- yorum gerektirmeyen ve okurun çıkarımda bulunmasına gerek kalmaksızın metinde doğrudan verilen iletilerdir. Çoğu zaman da didaktik amaçsallığın beraberinde getirdiği bir durumdur. Dolaylı iletiler -diğer bir tanımla örtük iletiler- ise okuyucunun üzerine düşünmesi gereken, yorumlaması, çıkarımda bulunması gereken iletilerdir. Bilgilendirici metinlerde daha çok doğrudan iletiler verilirken kurmacaya dayalı metinlerde ise örtük iletilerin kullanılması gerektiği görülmektedir. Yazınsal metinlerde iletinin, bilgilendirici metinlerdeki gibi doğrudan verilmemesi, ipuçları aracılığıyla verilmesi ve okuyucuları çıkarımda bulunmaya yönlendirmesi öğrenme süreçleri açısından da istendik bir durumdur.

Bu bağlamda, denilebilir ki Türkçe eğitiminde metin seçimi ve kullanımı ile okuduğunu anlama çerçevesinde, öğrenme süreçleri yapılandırılırken metinlerde ‘dolaylı ileti verme’nin tercih edilmesi, ‘dolaylı (örtük, çıkarımsallığa dayalı) iletileri içeren metinlerin kullanılması, öğrencilerin bu tür metinler üzerinden ilişki kurma, çıkarımda bulunma, analiz etme gibi üst bilişsel beceriler göstermesi temel ilkelerden olmalıdır. Bu tür metinlerin, iletilerini doğrudan veren metinlere göre çok daha fazla tercih edilmesi öğrencilerin anlama/düşünme becerilerini geliştirilmesi açısından daha işlevsel olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmamıza konu olan ortaokul Türkçe ders kitaplarını incelediğimizde her iki ileti verme biçimiyle (doğrudan ya da dolaylı) de karşılaşıldığını söylemek mümkündür. Örneğin 8. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan ‘Ayaz’ın Definesi’ adlı serbest okuma metninde yazar

metnin sonunda “Kişiyi değerli kılan madden sahip oldukları değil, karakteridir (MEB, 2019e, s.41).” cümlesi ile iletiyi doğrudan yazarın ağzından vermektedir. Sekizinci sınıf seviyesinde yer alan bir metinde iletinin doğrudan verilmesi yerine dolaylı biçimde verilmesinin hedef kitleye görelilik kadar öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirilmesi ve üst bilişsel seviye okumalar yapması açısından daha çok tercih edilmesi gerektiğini ifade edebiliriz. Brown (2004)’a göre doğrudan verilen iletilerin Bloom Taksonomisine göre incelendiğinde alt bilişsel seviyeye denk gelmektedir. Bloom Taksonomisinin alt bilişsel seviyeleri “hatırlama” ve “anlama” basamağına denk gelmektedir. Bu durumun da öğrencinin verilen iletiye ulaşmak için işe koşacağı bilişsel işlemlerinin sınırlı olacağı savını desteklemektedir.

Dolaylı ileti vermeye dayalı hikâye edici metinlerin öğrencileri daha karmaşık bilişsel eylemlere teşvik ettiği söylenebilir. Metnin mekân, zaman, karakterlerin özellikleri ve eylemleri, değer çatışması gibi yapısal özelliklerinin dolaylı iletilerin verilmesinde etkili olduğu görülür. Sözgelimi 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki ‘Ana İşsiz Kalınca’ metni incelendiğinde yabancılık hissi, içinde bulunulan mekân üzerinden verilmektedir. Metindeki mekân olgusu verilmek istenen iletiyi destekler niteliktedir. Atıl adlı karakterin, ailesi ile birlikte geldiği Almanya’da yaşadığı olaylar üzerine yaşadığı bunalım, mekân ögesi üzerinden verilmektedir. Atıl, içinde bulunduğu bunalımı yabancılık çektiği yere bağlamaktadır. Bu da metnin iletisinin mekân ögesi üzerinden bir okumayla anlamlandırabileceğini gösterir. Yine aynı metinde ana karakterin ismi üzerinden üstü kapalı bir gönderme yapılmaktadır. Atıl adlı karakterin olay örgüsünün başından itibaren okuldan uzak durması, kendini yaşadığı toplumdan soyutlaması gibi olaylar, adıyla ters bir durum arz etmektedir. Dolayısıyla karakterin adı ile içinde bulunduğu durum arasındaki karşıtlığı çözümlemek de metnin iletisine dair bir okuma için gereklidir.

Yine 7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan ‘A Harfi’ adlı metinde doğuştan felçli ana karakterin yaşadıkları kendi ağzından verilmektedir. Otobiyografik bir özellik gösteren metin, başkahramanın doğumundan itibaren yaşadığı fiziksel ve zihinsel sıkıntıları göstermekle başlamaktadır. Annesinin, çevresindekilerin ümitsiz telkinlerine rağmen karakterimizin gösterdiği hayata tutunma çabası metnin iletisini taşıyan başlıca durumdur. Kahramanımız hikâyenin düğüm bölümünde yapılan mekân tasvirinin ardından kendisi için imkansız görüleni başarak sol ayağıyla bir “a” harfi çizer. Bu noktada tekrar denemenin, ümitsizliğe kapılmamanın önemi gösterilmektedir. Kişinin kendisiyle ve kaderiyle yaşadığı çatışma, metnin iletisini okuyucuya taşımaktadır. Dolayısıyla ‘çatışma’ ögesi üzerinden dolaylı biçimde verilen ileti; okuyucunun kişi, olaylar, tutum, davranış ve eylemler,

konuşmalar üzerinden anlamlandırılabilir. Annesinin yardımıyla engelleri aşan başkahramanın hikâyesinin sonunda başarıya ulaşması, metnin iletisini vermekte önemli bir işlevi yerine getirirken okuyucunun da iletiye ‘çıkarmada bulunma’ya dayalı bir eylemsellikle ulaşmasını sağlamaktadır.

Dolayısıyla ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak dikkate sunulacağı üzere ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarında hem doğrudan ileti verme hem de dolaylı ileti vermenin olduğu hikâye edici metinlerin kullanıldığını görmekteyiz. Bu noktada dolaylı ileti vermenin doğrudan ileti vermeye göre üst bilişsel becerilere daha çok hitap ettiğini ve bu yönüyle pedagojik açıdan istendik olduğunu vurgulamak gerekir.

Bu bağlamda, bu bölümde dikkate sunulan tasnifler, değerlendirmeler ve ileti verme ile ilgili alanyazında kullanılan kavramlar dikkate alınarak bir sentezlemeye gidilebilir ve ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan hikâye edici metinlerdeki ‘ileti’ ögesinin incelenmesi amacıyla şöyle bir tasnif kullanılabilir:

1. Sunuluş Biçimlerine Göre İletiler

1.1. Doğrudan Verilen İletiler

1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)

1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)

1.2. Dolaylı Verilen İletiler

1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler

1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.3. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.4. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.5. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler

1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler

1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/ileti için temel ögedir)

1.2.3. Mekân (mekânsal ögeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler

1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler

2. Tematik Alanlara (Kavramlar/Olgular/Değerler) Göre Verilen İletiler

2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler

2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler

2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler

2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler

2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler

2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler

Bu tasnif, ‘Bulgular ve Tartışma’ bölümünde hikâye edici metinlerin değerlendirilmesinde esas alınacak tasniftir.

2.4. Okuduğunu Anlama Becerisi ve Metinde İleti (Okuduğunu Anlamada İleti Ögesi)

Dil eğitimi, eğitimin başlıca alanlarından birisidir. Başka bir deyişle öğrenme ve öğretme sürecinin ön şartı dil eğitimidir. Bu bakımdan dil eğitimi aracılığıyla bireylerde anlama ve anlatma başta olmak üzere anlama, anlamlandırma, düşünme, analiz etme gibi pek çok beceri de geliştirilmektedir. İlköğretim II. kademe (ortaokul) Türkçe dersinin temel amacı da öğrencilerin anlama (okuma, dinleme) ve anlatma (konuşma, yazma) becerilerini geliştirmektir. Bu nedenle etkinlikler, bu dört temel dil becerisinin geliştirilmesini amacıyla oluşturulmaktadır (Balcı, 2016).

Okuma eylemi basılı veya yazılı sözcükleri duyu organları ile alımlama, algılama ve yorumlama süreci olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş kapsamlı bir tanımla açıklamak gerekirse okuma yazar ile okur arasındaki iletişimi sağlayan bir iletişim sistemi; okullarda verilen eğitimin anahtarını oluşturan bir öğrenme basamağı ve sözcük ile düşüncüyü anlamlı bir bütün hale getirebilen bilişsel, duyuşsal ve devinişsel boyutlu bir gelişim izlencesidir (Özkan ve Başkan, 2020).

Balcı (2016)'ya göre okuma, dört temel dil becerisi içinde, temel bilgi edinme vasıtası olması yönüyle ve bireylere hayat boyu öğrenmenin kapılarını açması açısından önemlidir. Bireyler, eğitim süreçlerinin neredeyse tamamında ve yaşamları boyunca okuma sayesinde bilgiye ulaşmaktadır. Öğretim basamaklarının da okuma üzerine düzenlendiğini söylemek mümkündür.

“Okuma, gözün metin üzerinde gezinerek satırlara yerleştirilmiş harfleri tanımasından da öte pek çok bileşene sahip bir süreci kapsayan temel bir dil becerisi ve zihinsel bir etkinliktir.” (Kuşdemir ve Katrancı, 2016, s.252). Okuma eylemi basılı veya yazılı sözcükleri duyu organları ile alımlama, algılama ve yorumlama süreci olarak da tanımlanmaktadır. Daha geniş kapsamlı bir tanımla açıklamak gerekirse okuma, yazar ile okur arasındaki iletişimi sağlayan bir iletişim sistemi; okullarda verilen eğitimin anahtarını oluşturan bir öğrenme basamağı ve sözcük ile düşünceyi anlamlı bir bütün hale getirebilen bilişsel, duyuşsal ve devinişsel boyutlu bir gelişim izlencesidir (Özkan ve Başkan, 2020).

Okuma becerisi bilgi toplumunda yaşayan modern bireyin karşılaştığı sorunları çözmesi için temel bir araçtır. Öğrenmek için okuma, öğrencinin ilkokulda başarması gereken en önemli yeteneklerden biridir çünkü bu yetenek onun gelecekteki akademik çabalarının da kaynağıdır. İlkokulun ortasından hayatının geri kalanına dek öğrenci zamanının büyük bir kısmını okumaya ve okuduğu metindekileri anlamaya ayırmaktadır. Bu yetenek öğrencinin açıklayıcı metinlerde sunulan ana fikirleri veya temaları anlamalarını ve hatırlamalarını gerektirir (Stevens vd., 1991, s.8). Bu sayede okuyucu okuduğundan verimli bir şekilde yararlanabilecektir.

Okuma sesli okuma, sessiz okuma, göz atarak okuma, tartışarak okuma, not alarak okuma, eleştirel okuma vb. olmak üzere birçok türde sınıflanmaktadır. Bahsi geçen okuma türlerini incelediğimizde bu okuma türlerinin birçoğunun metinde görünen bir başka deyişle yüzey yapıda mevcut olan öğelerle ilgilendiği sonucuna varmaktayız. Smith, metinde sadece görünen anlamları değil aynı zamanda satır aralarına gizlenmiş anlamları bulmanın gerekliliğini savunmaktadır (Smith, 1965, s.12'den akt. Cervetti, Pardeles ve Damico, 2001). Bunu gerçekleştirebilmek için okuyucunun üst düzey düşünme becerilerine sahip olması gerekmektedir.

Bireylerin yaşamında okuma, yalnızca okuryazarlığın getirdiği bir eylem değildir. Özellikle son dönemlerde okuma becerisinin eleştirel okuma kavramıyla birlikte ifade edildiğini söylemek gerekir. Eleştirel okuma, okuduğunu anlama becerisinin temel amaçlarından biri olarak tanımlanırken okuduğunu anlamada üst bilişsel becerileri

amaçlayan her türlü okuma sürecine göndermede bulunan bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Eleştirel okuma, sesli ve sessiz okumadan farklı olarak daha üst seviye bir okuma türüdür. Eleştirel okuma ile okunan metnin özümmlenebilmesi ile okuma hızının artırılması sağlanabilmektedir. Bu bağlamda eleştirel okuyucu da metnin niçin ve nasıl yazıldığı üzerinde durabilir. Okuduğu metnin özüne iner, yargılar, benzetir, bağlantılar kurar, genelleme yapar, basite indirger; yanlışlarına doğrularına bakar. Eleştirel okuyuculuk da zamanla geliştirilebilen bir yetenektir. Bu geliştirmenin temeli ana fikri doğru anlayabilmek ve verilmek istenen gizli mesajları yakalayabilmekle sağlanır. Bunun yanı sıra pek çok yan yöntemle de bu yetenek geliştirilebilir (Çetindağ, 2017, s.172-173).

Küreselleşen dünyada düşünme becerisi zorunlu ancak eğitim açısından bireye tek başına yetersiz kalan bir yetenektir. Artık üst düzey düşünme becerilerini kullanabilen bireyler donanımlı olarak kabul edilmektedir. Bunun temel şartı da eleştirel düşünme becerisine sahip olunmasıdır (Söylemez, 2018). Türkçe dersinin hedefleri arasında da öğrenciye eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim kurma, problem çözme, araştırma vb. gibi üst düzey dil becerilerini kazandırma vardır. Eleştirel düşünme becerisini kazandırmak Türkçe dersi sayesinde gerçekleşebilir (Şen, 2009). Hâlen yürürlükte olan 2019 Türkçe Öğretim Programı'nın özel amaçları arasında öğrencinin temel dil becerilerinin yanı sıra üst düzey bilişsel becerilerinin gelişmelerine katkı sağlamak bulunmaktadır (MEB, 2019a). Öğrencilerin eleştirel okuma gibi üst düzey düşünme becerilerini geliştirebilmenin yolu da Türkçe dersi öğelerini (metinler, etkinlikler, ölçme ve değerlendirme faaliyetleri, vb.) etkili kullanabilmekten geçmektedir (Özdemir, 2020, s. 951). Denebilir ki Türkçe dersi anlama ve anlatma becerilerinde olduğu gibi üst düzey düşünme becerilerinin de temelini oluşturmaktadır.

Eleştirel okuma kişinin okuduğu metin üzerinde düşünmesi, okuduklarını değerlendirmesi ve okuduklarına ilişkin kendi yargılarını kullanabilmeyi alışkanlık durumuna getirmesidir (Özdemir, 2011). Arıcı (2018), eleştirel okumanın metinle iletişimsel bir etkileşim içine girilmesi olduğunu belirtir. Ona göre yazarın iletmediği iletiyi alımlama edimidir. Bu edim sayesinde metinden çıkarılan fikir, kavram ve teorileri ayırt etme ve yoğun bir odaklanma süreci içerisinde elde edilen bilgi ile düşüncelerin özümmlenerek değerlendirilmesine kaynaklık edilebilmektedir (s. 52). Eleştirel okuma ile bir iletinin görünen veya tahmin edilen bütün anlamlarının sorgulanması sağlanır (Aydın, 2017, s. 38). Çetindağ, eleştirel okumanın sesli ve sessiz okumadan farklı olarak daha üst seviye bir okuma türü olduğunu söylemektedir. Ona göre eleştirel okuma ile okunan metnin

özümlenebilmesi ile okuma hızının arttırılması sağlanabilmektedir. Bu bağlamda eleştirel okuyucu da metnin niçin ve nasıl yazıldığı üzerinde durabilir. Okuduğu metnin özüne iner, yargılar, benzetir, bağlantılar kurar, genelleme yapar, basite indirger; yanlışlarına doğrularına bakar. Eleştirel okuma yapan okuyucu çabuk yargıda bulunmaktan çekinir. Eleştirel okuyuculuk da zamanla geliştirilebilen bir yetenektir. Bu geliştirmenin temeli ana fikri doğru anlayabilmek ve verilmek istenen gizli mesajları yakalayabilmekle sağlanır. Bunun yanı sıra pek çok yan yöntemle de bu yetenek geliştirilebilir (2017, s.172-173). Bu bakımdan eleştirel okumanın temel eylemlerinden başlıcası metnin ‘ileti’sine ulaşmaktır. Metni analitik bir eylemsellikte okumak, metnin bileşenleri arasındaki ilişkileri ortaya koymak ve çeşitli ögeler üzerinden anlamlı kılınan ‘ileti’ ögesine dair çıkarımda bulunmak eleştirel okuma açısından zaruri bir okuma edimidir.

Eleştirel okuma yapan okuyucu, değerlendirmelerini çok yönlü yapabildiği için bir iletiden yararlanabileceği her açıdan kazanım elde eder (Aydın, 2017, s.42). Eleştirel okuma, okurun yazarla iç diyalog halinde olduğu hareketli bir süreçtir. Eleştirel okur okuduğu metinde yazarın bakış açısının, düşüncesinin temellendirmede tarafsız olup olmadığını, nesnel gerçeklerden yararlanıp yararlanmadığının farkındadır (Karatay, 2018, s.71). Bu bakımdan alanyazında da dikkat çekildiği üzere okuma edimi ve dolayısıyla da eleştirel okuma, metnin ‘ileti’siyle ilişkili anlamlandırmaları da içeren bir olgudur. Özellikle dolaylı ileti vermeye dayanan metinlerden, verilmek istenen iletiye ulaşmak yönündeki her türlü okuma, üst bilişsel becerilerle ilişkili olarak bir eleştirel okuma eylemidir.

Okuma etkinliğinden beklenen temel görev okunan metni anlamadır. Okuduğunu anlama öğrenciyi sosyal hayat, iş hayatı vb. durumlarda başarıya ulaştırmak için yardımcı bir kritik yetenektir. Yazarın açıktan veya gizli bir şekilde kurguladığı/yapılandığı bir ileti, bir amaç vardır. İyi bir okuyucudan beklenen açık veya gizli bir biçimde verilen okuduğu metindeki bu iletiyi bulmasıdır. Ana fikir (ileti) ile okuduğunu anlama becerisi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Biancarosa ve Snow, 2006). Bu bakımdan iletiyi bulabilen okuyucu okuduğunu anlama noktasında başarılıdır.

Okuduğunu anlama yeteneği bu kadar önemli olmasına rağmen birçok lise sonrası öğrencide bu yeteneğin eksik olduğu görülmektedir (Kamil vd., 2008). Ortaokul ve lise eğitimleri boyunca öğrenciler, metinde verilmek istenen içeriği anlayabilme ve iletiye ulaşılabilme yöyünde etkinliklerle buluşturulmalı ve bu yönde geliştirilmelidir. Yetkin okuyucular, okurken anlamalarını izlemek için akıcı kod çözme ve amaca yönelik strateji kullanımı gibi süreçleri entegre ederler (Hagaman vd, 2016).

Yapılan pek çok araştırma göstermektedir ki birçok öğrenci basit metinlerde dahi ana fikri bulamamaktadır (Baumann, 1983). Bu olumsuz bir durumdur çünkü ana fikri bulma etkili ve verimli çalışma için temel bir yetenektir. Bu yetenek sayesinde kişi metindeki önemli noktaları bulabilecek ve diğer okuma metinlerinde de bu stratejiyi kullanabilecektir (Williams, 1986, s. 163). Türkiye’de yapılan çalışmalar da Türkiye’deki öğrencilerin ana fikri bulma doğrultusunda karnesinin zayıf olduğunu göstermektedir. Geçmiş yıllarda uygulanan PISA testlerinden elde edilen sonuçlar da bu savı desteklemektedir. Türkiye’de okuma becerisinin istenen düzeye erişmediği ve genç bireylerde okuduğunu anlama yeterliliğinde eksikler olduğu yayınlanan raporlarda göze çarpmaktadır (MEB, 2019f). Bu durum bize Türkiye’deki öğrencilerin yurtdışındaki akranlarına benzer bir okuduğunu anlama sorunu yaşadığını göstermekte ve bizi bu sorunun üzerinde durulması gerektiği sonucuna götürmektedir. Bu bakımdan ortaokul Türkçe derslerinde, dolaylı ileti vermeyi içeren hikâye edici metinlerin kullanılması ve ‘ileti’ odaklı etkinliklere çokça yer verilmesi, okuduğunu anlama yeterliliklerine ulaşmak açısından önemlidir. Ana fikir (ileti) bulma ile okuduğunu anlama becerisi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerde ‘ileti’ ögesinin nasıl yer aldığını ortaya koymak, metin seçimi ve kullanımı açısından bizlere ipuçları verecek, metinlerin ‘ileti’ ögesi açısından öğrencileri nasıl bilişsel süreçlere yönlendirdiğine dair değerlendirmeler yapmaya imkân sunacaktır.

2.5. ‘İleti’ Ögesi ile Analitik ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki

Elder ve Paul (2004), insan zihninin düşünme, hissetme ve isteme olmak üzere üç temel işlevinin olduğunu belirtir. Bunların içinde düşünme, zihinle ilgili olan kısımdır. Yaşam olaylarını anlamlandırmaktadır. Durumları, ilişkileri ve problemleri tanımladığı fikirler yaratır. Güneş (2012), düşünmenin bilgi edinme, anlama ve öğrenme sürecinin en önemli bileşeni olduğunu belirtir. Ona göre düşünme bilgileri sorgulama, değerlendirme ve yeni bilgiler üretme çalışmalarının temelini oluşturur (s.128). Nickerson (1998), düşünmeyi içinde bulunan çevreyi ve dünyayı anlamak için amaçlı, sistemli ve etken şekilde yürütülen bir zihinsel işlem olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu süreç içerisinde inceleme, birleştirme, karşılaştırma, soyutlama, genelleme gibi pek çok işlem yapılır. Bu işlemler sonucunda ortaya çıkan ürüne ise düşünce denir.

Günümüzde dünyadaki gelişmelere paralel olarak eğitim de ilerlemekte ve gelişmektedir. Artık düşünme tek başına yetmemekte, üst düzey düşünmenin işe koyulması gerekmektedir. Eğitimin en önemi amaçlarından biri öğrencilerin var olan düşünme yeteneklerini üst düzey seviyeye taşımaktır. 2019 Türkçe Öğretim Programı'nda da özel amaçlarından biri “üst düzey bilişsel becerilerin geliştirilmesine katkı sağlamak” olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2019a). Üst düzey düşünme bireylerin neyi düşündüklerinden çok okuduklarını nasıl düşündüklerine yoğunlaşan bir beceridir. De La Garanderie, üst düzey düşünmenin bireyin kendi düşünme süreçlerini fark etmesi, kontrol etmesi ve geliştirmesini içeren düşünme olduğunu belirtir. Düşünme üzerine düşünme, bu aşamaları izleme ve yönetme işlemlerini içerir (De La Garanderie, 1990'dan akt. Güneş, 2021).

Üst düzey düşünme becerilerine Bloom Taksonomisinde de önemle dikkat çekilir. Alt düzey düşünme becerileri Bloom Taksonomisinde bilgi (hatırlama), kavrama (anlama) ve uygulama basamaklarını temsil ederken üst düzey beceriler ise analiz (analiz etme), sentez (yaratma) ve değerlendirme basamaklarını içermektedir. Bilgi (hatırlama) düzeyi “tanımlama, hatırlama, söyleme, yazma” gibi özellikler ile ilgilidir. Kavrama (anlama) düzeyi çevirme, yorumlama ve öteleme aşamalarından oluşmaktadır. Çevirme bir bilgiyi saptırmadan başka bir formata dönüştürmektir. Yorumlama bilgiyi saptırmadan özetleme, ana fikir bulması, açıklama yapması ile ilgilidir. Öteleme ise eldeki verilerden hareketle önce ve sonrasında olanlarla ilgili tahmin etmesi ile ilgilidir. Uygulama basamağında kişi elindeki bilgiden hareketle bunu gerçek hayatta karşılaştığı bir problem üzerinde uygular. Analiz (analiz etme) basamağı, bütün halindeki bilgiyi parçalara ayırması ve ile ilgilidir. Sentez (yaratma) basamağı ise analiz basamağında ayırdığı parçaları birleştirerek özgün bir bütün oluşturmasıdır. Değerlendirme basamağında ise yapılan işlemleri bir ölçüt odağında yorumlaması, eleştirmesi ve yargıda bulunmasıdır (Ay, 2005). İyi bir okuyucunun okuduğu metne özellikle analiz etme, değerlendirme ve yaratma basamaklarına eş gelen bilişsel eylemlerle yaklaşması ve metni eleştirel ve analitik bir düşünme eylemiyle anlamlandırması beklenmektedir.

Bloom'un öğrencilerinden olan Krathwohl gelişen ve değişen güncellemeler ışığında Bloom Taksonomisini gözden geçirerek yenilemiştir. Orijinal taksonomide ‘bilgi’ basamağı “hatırlama”, “kavrama” basamağı “anlama”, “analiz” basamağı ‘çözümleme’, “sentez” basamağı “yaratma” olarak değiştirilmiştir. “Uygulama” ve “değerlendirme” basamakların ismi değişmezken “değerlendirme” ile “sentez” basamağının yeri değişmiştir. Bu revizyonda taksonomideki bilişsel alanı içerik ve süreç olmak üzere ikiye ayırmıştır (2002, s. 214). Resnick yapılan tanımları inceleyip üst düzey düşünme tanımını daha da geliştirmiştir. Üst

düzy düşünmenin verilen bilgiyi, materyali detaylandırmak, çıkarımlar yapmak, açıkça verilenlerin ötesine gidebilmek, var olan ilişkileri analiz edebilmek ve parçalar arasında ilişkiler kurabilmek gibi pek çok beceriyi içeren bir düşünme becerisi olarak tanımlamıştır (1987). Üst düzey düşünme becerileri eleştirel, yaratıcı ve yansıtıcı düşünme ile problem çözme yeteneğine sahip olmak ile karşılıklı bir ilişki içerisindeyir. Analitik düşünme becerisinin sentez yapma sürecinde önemi büyüktür (Akkuş Çakır ve Senemoğlu, 2021).

Bu bağlamda, ortaokul seviyesinde okuduğunu/dinlediğini anlama bağlamında hikâye edici metin kullanımı önemlidir. Bu tür metinlerin özellikle dolaylı ileti vermeye dayanması ve ‘ileti’ ögesini buldurmaya yönelik eylemlere öğrenme süreçlerinde yer verilmesi analiz etme, değerlendirme ve yaratma seviyesinde üst bilişsel becerilerin geliştirilmesine imkân sağlayacaktır. Ayrıca öğrencilerin ‘eleştiri’ becerilerini geliştirilmesinde etkin bir işlevi yerine getirecektir.

Eleştiri kavramı TDK Türkçe Sözlük’te “Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit; (felsefî manada) özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sinama, yargılama’ olarak tanımlanmaktadır.” (2023) şeklinde tanımlanmaktadır. Eleştirel düşünme ise bir düşünceyi geliştirmek amacıyla inceleme ve değerlendirme sanatıdır. Herkes düşünür ancak düşünceye sorgulayıcı bir biçimde yaklaşmak, değerlendirmek, yorum yapmak ve karar vermek eleştirel düşünmeyi oluşturur (Güneş, 2012). Özden’e (2005) göre eleştirel düşünme aktif, bağımsız, yeni fikirlere açık olmayı, düşünceleri destekleyen delil ve nedenleri dikkate almayı, organizasyonu gerektirir.

Bu bakımdan günümüzde bilginin yaygınlaşması okunanların bir süzgeçten geçmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu noktada bireylerin eleştirel okuma yapması önemli bir ihtiyaç olarak kendini göstermektedir. Eleştirel düşünme ve eleştirel okuma yeterliliklerinin sağlanmasında ‘ileti’ odaklı anlamlandırma önemli bir işlevi yerine getirir. Dolayısıyla metinlerde iletinin nasıl verildiği/sunulduğu önemle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Eleştirel okuma bireylerin okuduklarını, okuma yoluyla öğrendiklerini kendi bilgi ve birikim süzgeçlerinden geçirerek daha iyiyi, daha güzeli, daha doğruyu bulma çabaları; okuduklarından elde ettikleriyle daha iyi, daha doğru, daha güzel, daha doğru zihin ürünleri ortaya koyma faaliyetleridir. Eleştirel okuyucunun amacı bir eseri, edebiyat estetiği açısından kıymetlendirmek, birinin yazdıklarına ve yaptıklarına karşı olduğunu belirtmek, eseri iyi ve kötü yanlarını göstererek incelemek değildir. Onun amacı eseri anlamlandırmak, yazarın mesajını kavramak ve metnin güdümünden kendini kurtararak metni

anlamlandırmaktır (Çifçi, 2006). Eleştirel okuma, eleştirel düşünmeyi gerektiren bir beceridir. Eleştirel düşünme ise analiz, yorumlama ve değerlendirme gibi birçok zihinsel süreci içerir (Ateş, 2013, s. 47). Eleştirel düşünme becerisi ile iç içe olan bir diğer düşünme becerisi de analitik düşünme becerisidir. Analitik düşünme ve eleştirel düşünme becerilerinde benzer yapılar yer almaktadır (Sternberg vd., 2014).

Analiz terimi TDK Türkçe Sözlük'te (2023) “çözümleme” olarak tanımlanmaktadır. Çözümlemenin tanımı ise “herhangi bir konunun, bir nesnenin düşüncede veya gerçeklikte kurucu parçalarına ayrılmak yoluyla yapısının, işleyişinin ve gelişim yasalarının ortaya konması işlemi”dir. Dolayısıyla ‘analiz etme’, bir bütünün parçalara ayrılarak öğelerinin ele alınması olarak tanımlanabilir. Güneş’e (2012) göre analitik düşünme bir bütünün parçalarına ayrılması, onların yeniden tanımlanması ve sınıflandırılmasına yönelik işlemleri kapsamaktadır. Çözümlemeye dayalı bir düşünme biçimidir. Somut sorunları küçük parçalara ayırır ve parçaların özelliklerinden hareketle bilgiler toplar ve bütüne varmaya çalışır. Bilgi ve olaylar arasında bağ kurar. Bu bağın arasındaki temel ilişkileri tanımlar, karmaşık ilişkileri inceler (s.133). Analitik düşünmede her bir parçanın analiz edilmesi ve bu parçaların birbiri ile olan ilişkilerini incelemek önemlidir. Kısaca analitik düşünme üst düzey düşünme becerilerinden sentez ile ilişkilidir. Analitik düşünme bir bütünün parçalarını anlamamızı, sentezlemek ise bölümlerin birlikte nasıl çalıştığını anlamamızı sağlar (Amer, 2005) Analitik düşünme becerisini eğitim alanında ele alan en temel çalışmalardan biri Marzano’ya (1993) aittir. Bilgi işlemeyi öz sistem, metabilişsel sistem ve bilişsel sistem olmak üzere üç sistem içinde sınıflamaktadır. Bu üç sistem içinde analitik işlemler yapılmaktadır. Ona göre birey bilginin parçalarını tanımlama yoluna gider ve parçaların arasındaki ilişkileri seçer. Metindeki bilginin ana hatlarını belirleme, ana fikirleri ve yan fikirleri belirleme, gibi beceriler analiz etme becerileri olarak görülür.

Görüldüğü üzere ana fikir (ileti) belirlemenin analiz süreci ile yakından ilişkisi vardır. Bir metni anlamlandırma sürecinde metnin iletisine ulaşmak, eleştirel ve analitik düşünme gerektiren bir eylemdir. Bu bakımdan çalışmamızda metin seçimi ve kullanımı bağlamında, eleştirel ve analitik düşünme ve eleştirel okuma becerisiyle doğrudan ilişkisi olan ‘ileti’ ögesi odağa alınmaktadır. Ortaokul (5-8. sınıflar) Türkçe dersi ders kitaplarında yer alan hikâye edici metinlerdeki ‘ileti’ ögesine dair değerlendirmeler yapmak, Türkçe eğitiminde metin seçimine ve Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda ‘ileti’ ögesinin yerine dair değerlendirmeler yapmayı gerektirir. Bu aşamada Türkçe eğitiminde metin seçimini ve Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda ileti ögesinin yerini kısaca ele almanın yerinde olacağı düşüncesindeyiz.

2.6. Türkçe Eğitiminde Metin Seçimi

Eğitim faaliyetlerinin etkili bir gerçekleştirilmesi için öğretim materyallerine ihtiyaç duyulmaktadır (Ünlüer ve Yaşar, 2012). Bu eğitim materyalleri arasında en sık ve en yaygın kullanılanı ise ders kitabıdır (Ulu Kalın ve Topkaya, 2009). Bu durumun en önemli sebebi ders kitaplarının eğitim programına göre hazırlanmasıdır. Bunun yanı sıra ders kitaplarının kullanışlı olması da bu duruma etki etmektedir (Şahin ve Yıldırım, 1999). Çeçen ve Çiftçi (2007) de Türkçe ders kitaplarındaki metinlerinin, temel dil becerilerini kazandırmak açısından önemli bir işlevi olduğundan bahsetmektedir. Çünkü öğrenci, edebiyat ile ders kitapları aracılığıyla tanışacaktır. Bu sebeple metinler edebi ürünler olmalarının yanı sıra diğer derslere fayda sağlayacak birer okuma parçalarıdır.

Ders kitaplarının ana dili eğitimine etkisi pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Demirel (2010a) Türkçenin doğru ve düzgün şekilde kullanılmasıyla oluşturulacak ders kitaplarının ana dili bilincinin kazandırılmasında oldukça büyük bir etkisi olacağını belirtmektedir. Ana dil öğretiminde okuma, dinleme, konuşma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu becerilerindeki başarı, büyük oranda ders kitaplarının kalitesi ile ilişkilidir. Ana dil öğretiminde ve değerlerin aktarımında Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler ön plana çıkmaktadır (Çırak vd., 2014). Özbay (2002)'a göreyse Türkçe dersinde amaç bir yönden okuma, yazma ve konuşma gibi psiko-motor becerileri geliştirmek, öbür yandan ise ders kitabındaki metinler aracılığıyla çocuğun düşünce gücünü, duygu, değer ve davranışlarının gelişmesini sağlamaktır. Bu sebeple ders kitaplarındaki metinlerin Türkçe öğretiminde büyük bir önem taşıdığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Coşkun ve Taş (2008) ders kitaplarındaki metinlerin aşağıdaki amaçları hedeflemesi ve ihtiyaçlara cevap vermesi gerektiğini şöyle tanımlamaktadır:

- Öğrenciye gerçekleri sunacak, bir duygu veya düşünceyi aktarabilecek bilgi aktarma,
- Öğrenciye kendini kontrol etmesini sağlayacak, eksik yanlarını ortaya çıkaracak denetleme,
- Öğrencinin kendini veya iletmek istediği bir mesajı karşı tarafa anlatmasını sağlayacak iletişim kurma,
- Öğrencide var olan kanıları değiştirecek veya onu etkileyecek davranış geliştirme,
- Öğrenciye zevk verecek, onun güzel ve güzelliğe ulaşmasını sağlayacak estetik yaşam oluşturma,

- Öğrencinin değişik yöntemlerle bir düşünceyi savunduğu gibi bazılarına da karşı çıkmasını sağlayacak bir düşünceyi savunma/bir düşünceye karşı çıkma.

Yıldız vd. (2013) de bu amaçların yanı sıra aşağıdaki çağdaş eğitim ve öğretim ilkelerin de ders kitaplarında yer alması gerektiğini belirtir:

- Çocuğa ve onun dünyasına yönelme,
- Öğretimde bilim ve bilimsel düşünceyi esas alma,
- Yaşayarak- yaparak öğrenmeye ağırlık verme,
- Çocuklar arasındaki bireysel farklılıkları dikkate alma,
- Alıştırma ve tekrar yapma,
- Eğitim-öğretimi öğretim ortamlarında gerçekleştirme,
- Açıklık ilkesini benimseme.

Ders kitaplarındaki metinlerin taşınması gereken niteliklerin de yukarıda bahsi geçen ilkelere paralel şekilde olması gerekmektedir.

Türü ne olursa olsun her edebi metnin bir iletisi vardır. Edebiyat kelimesi “edeb” kökünden gelir ve “terbiye-eğitim” anlamına gelmektedir. Bu durum bize edebiyat ile eğitim arasında bir ilişki olduğunu gösterir. Eğitimin amacı insandır ve insanın da en çok ürettiği şeylerden biri edebi eserlerdir (Kavcar,1999, s.2). Çocuk edebiyatı eserleri de dolaylı olarak verdiği iletiler aracılığıyla çocuklarda değerkazanımına katkı sağlamaktadır (Yılmaz, 2016). Edebiyat yapıtlarında ileti dendiğinde, sanatçının okurlarında yaratmak ya da oluşturmak istediği duygu ve düşünce ortaklığı akla gelmektedir (Sever, 2017, s.140).

Bu bağlamda Türkçe eğitiminde dikkatle üzerinde durulması gereken konulardan biri de metin türü çeşitliliğidir. Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2019a), Türkçe eğitimini oluşturan her bir öğrenme alanında (okuma, dinleme/izleme, konuşma, yazma) farklı metin türlerine yer vermek ve hedef kitleyi dil, anlatım ve söylem çeşitliliğiyle buluşturmanın önemine dikkat çeker. Bu bakımdan Türkçe eğitiminde metin seçimi ve kullanımının bir parçası olarak ‘metin türleri’ ve ‘metin türü çeşitliliği’ büyük bir önem arz eder. Türkçe Dersi Öğretim Programı (TDÖP) (MEB, 2019a), ortaokul Türkçe derslerinde kullanılacak metin türlerini ‘bilgilendirici metinler’, ‘hikâye edici metinler ve ‘şiir’ şeklinde üç ana kategoriye dayalı olarak sıralar ve ‘metin türü çeşitliliği’ni önceler (s.17). Bu bakımdan Türkçe derslerinde hikâye edici metinlerinde çokça kullanıldığı ve öğrenciilerle ‘ileti’ ögesi üzerinden anlamlandırma gerçekleştirildiği görülür.

2.7. Türkçe Dersi Öğretim Programında İleti Ögesi

Temel amacı, içinde bulunulan çağın gereksinimlerini uygun bilgi, davranış ve değerlere sahip bireyler yetiştirmek olan eğitim ve öğretim faaliyetleri bu becerilerin yanı sıra bireylerin problem çözme, karar verme, yaratıcı ve eleştirel düşünme ile üstbiliş gibi beceriler kazanmasını amaçlamaktadır. Bu amaç ise eğitim/öğretim kuram ve uygulamaları ile sağlanabilmektedir. Bu kuram ve uygulamaların temelindeki en önemli araç eğitim ve öğretim programlarıdır. Örtük ve resmi programlar sayesinde yukarıda bahsedilen bireyleri yetiştirmek amacına ulaşılabilir (Kalaycı ve Yıldırım, 2020, s.240). 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda programın özellikleri hakkında bahsedilirken nitelikli bireyler yetiştirmeyi amaçlayan, salt bilgi vermek yerine bireyselliğin temele alındığı, üst bilişsel becerileri kullandırmaya yönelik bir öğretim programı oluşturulduğuna dikkat çekilmiştir (MEB, 2019a, s.2).

Çalışmamıza konu olan ortaokul (5-8. sınıflar) Türkçe ders kitapları, MEB 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı temel alınarak hazırlanmıştır. Adı geçen öğretim programında programın amacı, eğitim seviyelerine göre ayrılmış ve ortaokulu ilgilendiren 3. maddesinde şu açıklama yapılmıştır:

3. Ortaokulu tamamlayan öğrencilerin, ilkokulda kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle millî ve manevî değerleri benimsemiş, haklarını kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren, “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi”nde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış bireyler olmalarını sağlamak (2019a, s.2).

Bu maddede de belirtildiği üzere Türkçe öğretiminin amacı öğrencinin ilkokulda öğrendiği temel becerilerin üstüne koyarak gitmesidir. Bu noktada öğrenciyi üstbilişsel seviyede becerilere ulaştırmak için ortaokul öğretiminin önemi büyüktür. Yine aynı öğretim programının özel amaçları incelendiğinde “okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması; bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama ve zihinde yapılandırma becerilerinin geliştirilmesi; ...” gibi maddelerden yola çıkarak aynı sonuca ulaşmaktayız. Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı başlığı incelendiğinde 4-8. Sınıflarda sürecin yanı sıra sonuç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımı benimsenmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Bu anlayışı benimserken üst düzey bilişsel özelliklerin kullanılmasına imkân sağlayan madde türlerinin öneminden bahsedilmektedir. Bu tarzda maddelerle öğrencilerin çıkarımda bulunma, eleştirel düşünme,

analiz etme, akıl yürütme gibi becerileri kullanmaları ve geliştirmeleri sağlanacağından bahsedilmektedir (MEB, 2019a, s. 8-9).

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın sınıflara göre kazanımları incelediğinde sınıf seviyelerine göre kazanımların ufak farklılıklar içerdiğini görülür. Söz konusu dil becerilerinin 'ileti' ögesi ile ilişkili kazanımlarına göz attığımızda 5. Sınıf seviyesi dinleme/izleme becerisinde "Dinlediklerinin/izlediklerinin ana fikrini/ana duygusunu tespit eder." ve "Konuşmacının sözlü olmayan mesajlarını kavrar." kazanımları; okuma becerisinde ise "Metnin ana fikrini/ana duygusunu belirler." ve "Metnin konusunu belirler." kazanımlarını görmekteyiz. 6. sınıf seviyesindeki anlama becerilerine baktığımızda da 5. sınıftaki kazanımlarla birebir aynı olduğu göze çarpmaktadır. Bu kazanımlara ek olarak 7. ve 8. sınıf okuma öğrenme alanında "Metindeki yardımcı fikirleri belirler." kazanımı ile "Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur." kazanımlarının 'ileti' ögesi ile ilişkili olarak ifade edildiği görülmektedir (MEB, 2019a, s. 34-49). Dolayısıyla Türkçe Dersi Öğretim Programı, okuduğunu/dinlediğini anlama bağlamında 'ileti' odaklı kazanımların öğrencilere kazandırılmasına önemle yer vermekte ve ders kitaplarında metin seçimi ve kullanımı bağlamında 'ileti' ögesinin önemle ele alınmasına dikkat çekmektedir.

BÖLÜM III

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, çalışma kapsamında ele alınan ortaokul (5-8. sınıflar) Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinler iletileri açısından incelenecektir. Bu inceleme yapılırken ‘Giriş’ bölümünde yer alan “İleti’ Ögesi” başlıklı bölümde dikkate sunulan tasnif esas alınacaktır. Bu bağlamda hikâye edici metinlerin iletileri ‘veriliş/sunuluş biçimine göre’ ve ‘tematik alanlarla ilişkilerine göre’ incelenecektir. Elde edilen bulgular tablolar aracılığıyla dikkate sunulacak ve yorumlanacaktır.

3.1. Beşinci Sınıf Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde ‘İleti’ Ögesi

Tablo 1:

Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimlerine Göre İletiler

	İlk Ders	Çocuk ve Baloncu	Mustafa Kemal’in Kağmısı	6 Mart 1915 Gecesi	Bir Temmuz Gecesi	Şahin Bey	Bu Nehir Bizim
1.1.Doğrudan Verilen İletiler							
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)							
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)				+	+	+	
1.2. Dolaylı Verilen İletiler							
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler							
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler		+	+				+
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+						
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler	+						
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler			+				
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler		+					+
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+	+	+				+
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler							

Tablo 1-devamı:

Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimlerine Göre İletiler

	Deprem	Boğaç Han	Geyik Ana	Çocuk Bahçesindeki Bekçi	Özgürlük	Çiftçi ile Çocukları	Çitlembik
1.1.Doğrudan Verilen İletiler							
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)				+		+	
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)	+	+			+		
1.2. Dolaylı Verilen İletiler							
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler							
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler			+				+
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)			+				+
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler							

Tablo 1-devamı:

Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimlerine Göre İletiler

	Tavşan ile Kaplumbağa	Dedemin Öyküsü	İyiliğin Değerini Bilen Kim?	Yaşama Sevinci	Bir Bardak Sütün Hatırı	Pastör
1.1.Doğrudan Verilen İletiler						
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)				+		+
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)		+	+			
1.2. Dolaylı Verilen İletiler						
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler						
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler					+	
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler					+	
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler	+					
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+				+	
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler						

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan hikâye edici metinlerin ileti verme yollarını gösteren Tablo 1’de görüldüğü üzere yirmi hikâye edici metnin on ikisinde doğrudan ileti vermenin, sekizinde ise dolaylı ileti vermenin söz konusu olduğu görülür. Doğrudan iletilerin çoğunlukta olmasının, öğrencilerin metinlerde verilmek istenen mesajı sezmelerini

ve mesaja ulaşmada ‘ilişki kurma, çıkarımda bulunma, analiz etme’ vb. okuma eylemlerini en az seviyede harekete geçirmelerine neden olduğu düşünülebilir. Bu durumun öğrencilere eleştirel ve analitik düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerini geliştirmek bakımından amaçlanan katkıyı da olumsuz etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabında doğrudan ileti vermeyi içeren metinlerin dolaylı ileti vermeye göre az da olsa daha fazla olması, beşinci sınıfın ortaokul seviyesinin ilk sınıfı olduğu ve somut işlemlere dayalı bilişselliğin ağır bastığı düşüncesiyle ilişkilendirilebilir. Yine de ‘hedef kitleye görelilik’ ilkesinin bir yansıması olarak seçilecek hikâye edici metinler üzerinden dolaylı ileti vermenin doğrudan ileti vermeye göre çok daha fazla tercih edilmesinin öğrencilerin anlama becerilerinin geliştirilmesi açısından önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

Türkçe öğretimi ders işleme sürecine ders kitabında yer alan metinler aracılığıyla dört temel beceri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Metni anlamlandırma sürecinde ise ders kitabı, metin antolojisi olması açısından önem arz etmektedir. Metnin türü, teması, kahramanları, konusu, olay örgüsü, çatışma ögesi vb. ögeler üzerinden öğrencilerin metin çözümleme ve metni anlamlandırma becerileri gelişecektir (Tok ve Tüzel, 2013, s. 91). Ders kitabına seçilen metinlerin ‘ileti’yi nasıl verdiği, öğrencilerin metni çözümleme ve anlamlandırma eylemine doğrudan etki edeceğinden önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü aşağıda ve ilerleyen bölümlerde dikkat çekileceği üzere ders kitaplarında metin kullanımının en temel eylemlerinden birisinin ‘ileti’ye ulaşmak için yapılan etkinlikler olduğu ve öğrencilerin ‘ileti’ etrafında bir anlamlandırma gerçekleştirmesinin önemsendiği görülür.

Modern çağın gereksinimlerine yanıt verebilecek bireylerin yetiştirilmesi için eğitim sistemlerinde üst düzey düşünme ve derinlemesine öğrenme becerilerine önem verilmesi gerekmektedir (Senemoğlu, 2011). Üst düzey düşünme becerileri Bloom Taksonomisinden ortaya çıkmış düşünme becerileridir (Brown, 2004). Taksonominin son üç basamağı (analiz etme, değerlendirme ve yaratma) üst düzey düşünme becerileri olarak kabul edilir (Anderson ve Krathwohl, 2001). Bu bakımdan doğrudan ileti verme, ‘ileti’ ögesini öğrencilere hazır biçimde vereceğinden ya da öğrencilerin kolayca ulaşabileceği bir noktada sunacağından öğrencilerin, üst bilişsel becerilerini harekete geçirmelerini gerektirecek okuma eylemini olumsuz etkileyeceğini söyleyebiliriz.

Dolaylı olarak verilen iletiler arasında en sık kullanılan iletinin “kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” ile “kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” olduğu göze çarpmaktadır. Bu

noktada öğrencilere zorluklar karşısında pes etmemeleri gerektiği ve hedeflerine sağlam adımlarla yürümelerine olan inançlarını yitirmemelerine yönelik iletiler ile karakterlerin tipik özelliklerini vurgulayıcı mesajların dolaylı iletilerde yoğunlukla işlendiği görülür. Ayrıca dolaylı iletilerin, çatışmalar aracılığıyla verilen iletiler kapsamında geldiği görülmektedir. Bu arada ‘çatışma’ ögesinin istisnasız bütün hikâye edici metinlerde ‘ileti’ ögesiyle doğrudan ilişkili olduğu ve okuru her durumda içeriğe, konuya, temaya ve dolayısıyla da iletiye götürdüğünü anımsamak gerekir. Bu bakımdan ‘çatışma’, ister dolaylı ileti verme olsun, isterse de doğrudan ileti verme olsun her hikâye edici metinde ‘ileti’ ögesine ulaşmanın temel ögesidir. Biz bu çalışmada ‘çatışma’ ögesini ‘dolaylı ileti verme’nin içerisinde bir alt başlık olarak almayı yeğledik. Çünkü anlatıcının ya da kahramanın ağzından verilen ‘doğrudan ileti’nin metinde çatışma ögesi de dâhil kişiler, olay örgüsü, mekân, zaman gibi diğer bileşenlere yönelik anlamlandırmaya gerek bırakmaksızın ‘ileti’yi okuyucuya taşıdığı düşüncesindeyiz.

Hikâye edici metinlerinde konuyu çatışmalar yapılandırmaktadır. Bu çatışmalar kişi-kişi çatışması, kişinin kendiyle çatışması, kişi- doğa çatışması, kişi toplum çatışmasıdır (Sever, 2017, s.119-120). Dolayısıyla okuma edimi sırasında okuyucuyu iletiye götüren en temel ögenin çatışma olduğunu söylemek gerekir. Ancak doğrudan ileti vermenin çatışma ögesine ihtiyaç duyulmaksızın hazır biçimde iletiyi okuyucuya verdiğini ifade etmek gerekir.

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki hikâye edici metinler sırasıyla incelendiğinde, ilk hikâye edici metnin birinci tema olan “Birey ve Toplum” temasında yer alan “İlk Ders” dinleme/izleme metni olduğu görülmektedir. Reşat Nuri Güntekin’in “Çalıkuşu” metninin bir bölümü olan bu metin, Feride öğretmenin öğretmenlik yaptığı Zeyniler Köyü’nde öğrencisi Munise ile karşılaşması anlatılmaktadır. Metinde Munise ile olan sohbetinde, Munise’yi, sevgi ve acıma duyguları eşliğinde kendisinden bir parçaymış gibi hisseden Feride öğretmenin duyguları dikkate sunulur.

Metnin iletisi “insan sevgisi” ve “çocukluğa özlem” temaları etrafında “Çocukları sevmeliyiz.” şeklinde ifade edilebilir. Bu ileti “kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” ile “kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” çerçevesinde sunulmuştur. Feride öğretmenin hissettikleri ve Munise ile olan sohbetinde ona karşı bakış açısı verilerek ileti vurgulanmıştır. Bu vurgu çatışma ögesi üzerinden sağlanmıştır.

Dolaylı verilen iletilerde, iletinin doğal olarak çatışma ögesinin belirleyiciliğinde verildiği göze çarpmaktadır. “Çatışma, dramatik yapıyı şekillendirirken metnin içeriğini, metnin izleğini (temasını) inşa eden temel ögedir.” (Demir, 2013, s.392). “Tema ise bir eserin varoluş nedenidir. Eserin üzerine inşa edildiği ögedir.” (Yalçın ve Aytaş, 2008, s.45). Bu tanımlardan yola çıkarak çatışmanın, metinde verilmek istenen mesajın aktarıcısı olduğu söylenebilir. Nitekim Demir (2013) de metinden çıkarılan sonucu bir ana düşünce cümlesi haline getirmek için çatışmaya gitmek ve çatışma ögesini değerlendirmek gerektiğinden bahsetmektedir (s. 398). Bu sebeple dolaylı verilen iletilerde, ileti ögesine ulaşmak için her şeyden önce çatışma ögesine gitmek ve çatışma ile ilişkili anlamlandırma yapmak gerekir.

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabının ikinci hikâye edici metni, yine “Birey ve Toplum” temasında bulunan “Çocuk ve Baloncu” metnidir. Metinde hep bir balonu olmasını isteyen kahraman, parası olmadığı için bu amacına ulaşamamaktadır. Bir gün baloncunun balonlarının ağaca takılması üzerine yaptığı balonları kurtarmasına karşılık balon hediye edeceği anlaşması onu hayaline yaklaştırır. Bütün balonları kurtarmasına rağmen dallara sıkışan balonu kurtaramayacağını bilerek aşağıya iner ancak baloncu ona istediği balonu vermez, balonunun ağaçta kalan balon olduğunu söyler. Bunun üzerine kahramanımız sitem etmeyerek ağaçta dahi olsa bir balonu olduğu için mutludur.

Bu metnin iletisini “azmetmek ve koşullar her ne kadar olumsuz da olsa çizgisini bozmamak” olarak tanımlayabilmekteyiz. İleti, “kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” ve “kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” çerçevesinde sunulmuştur. Kahramanın balon sahibi olma hedefi için yaptıkları ile hikâyenin sonunda kendisi için olumsuz bir durumun içinde olmasına rağmen başlangıçtaki hedef ve hayallerinden vazgeçmemesi metindeki çatışma ögesi ile ilişkili olarak okuyucu iletiye götürmektedir.

Ders kitabında yer alan üçüncü hikâye edici metin “Milli Mücadele ve Atatürk” temasındaki “Mustafa Kemal’in Kağnısı” metnidir. Mustafa Kemal’in Kağnısı metni, şiir-hikâye türünde bir metindir. Metinde Millî Mücadele Dönemi işlenmekte, Anadolu kadının Millî Mücadeleye verdiği büyük katkı dikkate sunulmaktadır. Elif, cepheye cephane taşıdığı bir gün kağnısını çeken öküzlerden birinin ölmesi üzerine zor durumda kalır. Karşılaştığı engeli aşmak için kendini öküzün yerine koyar, kağnıyı çekmeye başlar. Elif’in karşılaştığı zorluğa rağmen, ‘Mustafa Kemal’in Kağnısı’ adını verdiği kağnısını ve kağnıdaki cephaneyi cepheye götürme çabası onun vatan yolunda gösterdiği çabanın ve taşıdığı yüce duyguların karşılığıdır.

Metnin iletisi, “Söz konusu vatansa gerisi teferruattır.” şeklinde ifade edilebilir. Bu ileti, “kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” ile “kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler” ögeleri öne çıkarılarak okuyucuya sunulmaktadır. Bu metinde Elif adlı kadın karakter, idealist ‘vatansever’ tipiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu tipikliğin beraberinde getirdiği tutum, eylem ve davranışlar iletiyi vermede işlevseldir. Moran’ın tanımına göre tipik ya da temsil edici karakter hem tarihi güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırır, hem de kendine özgü nitelikleri ile yaşayan canlı bir birey olur (1994, s. 49). Metinde, Elif karakteri üzerinden dönemin tarihsel koşullarıyla iç içe bir şekilde fedakâr Türk kadını tipi somutlaştırılmıştır. Ayrıca metindeki ‘çatışma’ ögesi bağlamında Elif’in karşılaştığı problemi çözmesi, karşılaştığı engeli aşarak kağınyı cepheye götürme kararlılığı ve motivasyonu da yine dolaylı biçimde iletinin okura taşınmasını sağlamaktadır.

Ders kitabında yer alan dördüncü hikâye edici metin, “6 Mart 1915” metnidir. Bu metin de “Millî Mücadele ve Atatürk” teması içinde yer almaktadır. Metinde, Nusrat gemisi ile gece vakti mayınları denize bırakma görevi alan Nazım Bey’in yaşadıkları konu edilmiştir. Zor olduğunu bildiği bir görevi üstlenen Nazım Bey ve gemidekilerin düşman gemilerinden gizlenerek mayınları denize bırakmaları, bir düşman gemisi tarafından yakalanmak üzereyken son anda kurtulmaları ve sağ salım bir şekilde geri dönmeleri anlatılmaktadır.

Metnin iletisi, metnin son bölümünde vefat eden Hakkı Bey’in ruhunun “Vatan sağ olsun” diyerek haykırması ile doğrudan verilmektedir. Vatan sevgisi için canını vermekten bile sakınmama mesajı taşıyan bu bölümde, öğrencilere vatan uğruna her şeyin yapılması gerektiği, söz konusu vatansa içinde bulunulan koşulların düşünülmemeyeceği ve gereken her türlü eylemin gerçekleştirileceğine yönelik mesajı verilmektedir. Metnin iletisi, “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kategorisine girmektedir.

“Bir Temmuz Gecesi” metni, “Millî Mücadele ve Atatürk” teması kapsamında bulunan bir dinleme/izleme metnidir. Metinde 15 Temmuz’da gerçekleşen darbe girişimi gecesinde yaşananlar, kahramanın kendisinin ve çevresindekilerin başından geçenler üzerinden anlatılmaktadır. Metnin iletisi, “darbenin demokrasi ve millet iradesi için bir tehdit olduğu, her durumda ve her koşulda millet iradesini her şeyin üstünde tutmak gerektiği” şeklinde ifade edilebilir. Metnin iletisi, o gece yaşananları ve yaşananların kendisinde yarattığı duygu ve düşünceleri anlatan kahramanın ağzından verilmiştir ve böylece doğrudan

ileti verme yoluna gidilmiştir. İleti, doğrudan iletinin “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kategorisine girmektedir.

“Milli Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan “Şahin Bey” metni, tür açısından incelendiğinde hikâye türünde bir metindir. Antep’in düşman tarafından işgal edilişi ve bu işgal sırasında halkın Kuvayı Milliye ruhuyla Şahin Bey önderliğinde gösterdiği bölgesel direniş anlatılmaktadır. Metinde Şahin Bey’in bölge halkını direniş için nasıl örgütlediğini, düşman askerlerine nasıl karşı geldiği konu edilmiştir. Metnin sonunda Şahin Bey’in ağzından çıkan “Allah bu vatani kurtarır.” sözleri ile metnin iletisi doğrudan kahramanın ağzından verilmektedir. İleti, “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” tasnifine girmektedir. Bu noktada “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan metinlerin doğrudan iletiyi sıklıkla kullandığı göze çarpmaktadır. Bunda öğrencilerdeki millî bilinci geliştirmek için daha kesin ve net ifadelerle dayanan ileti verme çabasının etkin olduğu düşünülebilir.

“Doğa ve Evren” temasında yer alan ilk hikâye edici metin, “Bu Nehir Bizim” metnidir. Metinde, yaşadığı bölgedeki nehre fabrikanın kirli atıklarını atması üzerine imza toplamaya çalışan Furkan ve arkadaşlarının yaşadıkları anlatılmaktadır. Kapı kapı dolaşarak imza toplamalarının bir sonuca varmayacağına inandıkları bir anda denk geldikleri bir yabancı sayesinde amacına ulaşan Furkan ve arkadaşlarının var olan probleme karşı pes etmeyişleri konu edilmektedir.

Metinden yola çıkarak verilmek istenen iletinin “zorluklara karşı pes etmemek gerektiği, en içinden çıkılmadık durumlarda dahi bir umut ışığı doğabileceği” mesajıdır. Bu iletiden hareketle iletinin “kahraman (lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” ile “kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girdiği söylenebilir. Furkan’ın tam umudunu kaybettiği anda karşısına fabrikanın sahibinin çıkmasının ve onlara yardımcı olmasının bunu destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Eleştirel okuma açıdan incelendiğinde öğrencilere engeller karşısında pes etmemeleri, çaba göstermeleri gibi örtük mesajlarla metni anlamlandırmalarının amaçlandığı görülür. Öğrencilerin, dolaylı biçimde verilen iletiye kahramanların karşılaştıkları çatışmayı çözme becerileri, engelleri aşma yönündeki motivasyonları ve eylemsellikleri üzerinden ‘çıkarımda bulunma’ şeklindeki bilişsel eylemle ulaşmaları amaçlanmıştır. Bu durum, iletiye yönelik yapılacak etkinliklerin eleştirel ve analitik düşünme çerçevesinde ‘analiz etme’ seviyesinde olmasını sağlamaktadır.

Bir sonraki metin olan “Deprem” metni de yine “Doğa ve Evren” teması içinde yer almaktadır. Metin, tür olarak bir hikâyedir. Kahramanın, Japonya’nın Kobe şehrinde

yaşanan depremde başından geçenler anlatılmaktadır. Deprem esnasında ve sonrasında kahramanın yaşadıklarını konu edinen metin, kahramanın tatbikatları dikkate almadığı için yaşadığı pişmanlığı konu edinmektedir. Depremden sonra ailesinin ve başka insanların yaşadıklarını gören kahramanın içinde bulunduğu durumu tasvir etmektedir. Bu noktada metnin iletisinin tatbikatlarda yapılanların dikkate alınmaması nedeniyle yaşanan “pişmanlık”la ilişkili olduğu görülmektedir. Kahramanın “deprem diye bir şey olduğuna inanmıyordum ama artık inanıyorum.” cümlesi, iletinin doğrudan kahramanın ağzından verildiğini göstermektedir. Bu bakımdan metnin iletisine ulaşmayla ilgili olarak yapılacak etkinliğin Bloom Taksonomisinde ifade edilen “hatırlama (bilgi)” basamağına denk geleceği söylenebilir. Dindar ve Demir (2006)’da dikkat çekildiği üzere Bloom Taksonomisi’nin “hatırlama (bilgi)” basamağı, öğrencinin bilgileri hatırlamasını gerektirir. Amaç bilgilerin hatırlanması ve tanınmasıdır (s.90). Bu bakımdan metnin iletisini buldurmak amaçlı etkinlik ya da sorular, öğrencilerin kahramanın ağzından hazır bir şekilde verilen olduğu gibi aktarması gibi bir sonucu beraberinde getirecektir.

Hikâye edici metinlerden bir diğeri Dede Korkut Hikâyeleri’nden “Boğaç Han”dır. Hikâye, Serdar Demircan tarafından kısaltılmıştır. Hikâye, Türk geleneklerinden olan ‘ad verme’ etrafında gelişen olaylara dayanmaktadır. Bir meydanda Dirse Han’ın oğlunun insanlara tehdit oluşturan boğayı nasıl alt ettiği anlatılmıştır. Önce yumruklarıyla, yumruklarının yetmeyeceğini anladığı anda ise zekâsı ile karşısındaki boğayı alt eden Dirse Han’ın oğluna yaptıklarından ötürü Boğaç Han adının verilmesi anlatılmaktadır.

Metinde, ‘zekânın önemi’ne yönelik dolaylı verilen ileti, kahramanların ağzından doğrudan verilen cümlelerle açık hâle getirilmiştir, denilebilir. Boğaç Han’ın boğayla yaşadığı çatışma ve bu çatışmada gösterdiği zekâ, sorunları çözerken akılcı olmak gerektiğiyle ilgili dolaylı ileti, Dede Korkut’un sözleri aracılığıyla açık hâle getirilmiştir. Bu nedenle metnin iletisinin Dede Korkut’un ağzından verildiği, metnin iletisinin doğrudan ileti biçiminde verildiği söylenebilir. İleti, “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kategorisine girmektedir.

Bir sonraki hikâye edici metin olan “Geyik Ana” metni, Cengiz Aytmatov’un “Beyaz Gemi” eserinden alınan bir bölümdür. Metin, tür olarak efsane türündedir. Bir Kırgız efsanesi olan Geyik Ana’da, bir erkek ve bir kız çocuğunun Geyik Ana ile yaşadığı maceralar konu edilmektedir. Birçok macerayı atlattıktan sonra Issık Gölü’ne varan Geyik Ana ve çocukların başından geçenler anlatılmıştır. Kırgızların kalan son iki ferdi olan bu çocuklar kendilerine yeni bir yurt edinmişler ve Kırgız soyunun devamını burada sağlamışlardır.

Metinde son kalan iki fert olsalar dahi Geyik Ana tarafından bu insanlara yardım edildiğinin gösterilmesi ile insanlara hedeflerinden vazgeçmemeleri gerektiği mesajı verilmiştir. Metinde verilmek istenen iletinin türü dolaylıdır. İleti, “kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girmektedir. Burada çatışma, hedefe gidilen yolda karşılaşılan zorluklara rağmen pes etmemek noktasında yer almaktadır.

Üzeyir Gündüz tarafından kaleme alınan “Çocuk Bahçesindeki Bekçi” metni, hikâye türünde bir metindir. Metin, “Vatandaşlık” teması içinde yer almaktadır. Kahramanın çocuk bahçesinde yaşadıklarını anlatan metinde, başlarda tavrı ve katılığından ötürü hoşlanmadığı çocuk bahçesi bekçisinin haberi olmadan kahramana nasıl yardım ettiği konu edilmektedir. Kardeşini götürdüğü çocuk bahçesinde iki yabancıyla yaşadığı tartışmadan ötürü sorun yaşayacakken bekçiye seslenmesiyle yabancılardan kurtulan kahramanın hikâyesinin sonunda aslında bekçinin onları korkutmak için değil kötülüklere engel olmak için parkta olduğunu anlaması anlatılmaktadır. İleti bu noktada doğrudan kahramanın ağzından verilmektedir. İleti, “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kategorisine girmektedir.

İncelediğimiz metinlerden “Özgürlük” metni de yine “Vatandaşlık” teması içinde yer alan fabl türünde bir metindir. Fablda perişan halde gezinin kurdun iyi beslenmiş bir köpekle karşılaşması ve aralarında geçenler konu edinmiştir. Çaresizlikten köye inen kurdun köpekle karşılaşması sonucu, köpeğin besili olmasının nedenini merak eder ve onun geceleri bahçeyi beklediğini öğrenir. Bunun üzerine kurt da köpeğe yardımcı olabileceğini iletir. Köpek de kurda sahibinin yanına gitmeyi teklif eder. Yolda sohbet ederken kurt, köpeğin boynundaki tüylerinin neden döküldüğünü merak eder ve takılan zincir yüzünden döküldüğü cevabını alır. Bunun üzerine kurt özgürlüğünden vazgeçemeyeceğini belirterek yanından ayrılır.

Metinde özgür olmanın tok olmaktan daha değerli olduğu mesajı üzerinde durulmuştur. Kurdun “Ben aç kalabilirim ama özgür olmayı, aç kalmaya tercih ederim.” diyerek verilmek istenen mesajı birinci ağızdan vermesi iletinin doğrudan bir ileti olduğunu gösterir. İleti, “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” tasnifine girmektedir. Bu tür ileti vermelerin metin kullanımı çerçevesinde, Bloom Taksonomisinin “hatırlama (bilgi)” basamağına denk geldiğini, iletiyle ilişkili etkinliklerin/soruların eleştirel okumayı olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Metnin etkinlikleri incelendiğinde öğrenciye metnin iletisinin sorulduğu görülmektedir (MEB, 2019b, s.152). Dolayısıyla öğrenciler de metinde kendilerine doğrudan verilen iletiyi hazır

biçimde verme yoluna gidecek, ‘çıkarmada bulunma’ ve ‘analiz etme’ gibi üst bilişsel becerilere gerek duymadan etkinliği yapacaktır.

4. ETKİNLİK Okuduğunuz metnin konusunu ve ana fikrini yazınız.

Konu:

Ana fikir:

Kısacası bu etkinliğin Bloom Taksonomisine göre “hatırlama (bilgi)” basamağında bir etkinlik olduğu sonucuna varılmaktadır. Doğrudan kahramanın ağzından verilmiş iletinin öğrenci tarafından bulunup söylenmesinin alt seviye bilişsellik gerektirdiğini ifade etmek gerekir.

Vatandaşlık temasında yer alan “Çiftçi ile Çocukları” metni, Orhan Veli Kanık tarafından kaleme alınmış bir serbest okuma metnidir. Metin tür olarak manzum hikâyedir. Ölmek üzere olan bir çiftçinin çocuklarına bir öğüdü vasiyet etmesi konu edilmiştir. Çocuklarına tarlada hazine olduğunu söyleyen çiftçinin, onlara en büyük hazinenin çalışmak olduğunu anlatmaya çalıştığı görülmektedir. Metnin iletisi, “çalışmanın önemi” şeklindeki tema etrafında verilmektedir. Şairin metnin sonunda söylediği “Sade şunu anlatmak istemişti: Dünyada en büyük hazine işti.” dizesi ile ileti doğrudan verilmiştir. Burada da metnin türünün doğrudan olduğu, “anlatıcının ağzından verilen iletiler (anlatma yoluyla)” kategorisine girdiği görülmektedir.

Bir diğer hikâye edici metin olan “Çitlembik” metni, “Sağlık ve Spor” temasında yer almaktadır. Yazarı Hızır Ovacık’tır. Metinde kahramanın ağabeyinin bir ağaçtan düşmesi sonucu yaralanması ve ardından yaşadıkları konu edilmektedir. Metnin iletisi “ilk yardımın önemi”ne bağlı olarak verilmektedir. Metnin sonunda doktorun ağzından söylenen sözlerle dolaylı biçimde verilen ileti desteklenmiştir. İleti “kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girmektedir. Metinde verilmek istenen mesaj üzerinden öğrencilerin analitik düşünmeyi öncelemesi amaçlanmıştır. Metinde, anlatılan problemin çözülmesi, bu çözümün doktor tarafından onaylanması gibi yan mesajlarla da ana mesaj desteklenmiştir.

“Tavşan ile Kaplumbağa” metni, “Sağlık ve Spor” temasında yer alan bir dinleme/izleme metnidir. Metinde yavaşlığını hor gördüğü yavru kaplumbağa ile yarışan tavşanın uyuyakalması sonucu yarışı kaybetmesi anlatılmaktadır. Metinde verilmek istenen mesaj, amaçlarına inanarak yürüyen kişinin durum ve şartlar ne kadar zor olursa olsun

eninde sonunda amacına ulaşacağıdır. Bu durumda metnin iletisinin “pes etmemek, hedefine inanmak” şeklindeki düşüncenyle iç içe geçtiği söylenebilir. Metnin iletisi, “kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girmektedir. Okuyucu, metni özellikle kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları üzerinden değerlendirdiğinde metnin vermek istediği mesaja ulaşacaktır. Bu da üst düzey düşünme becerilerini geliştirmek açısından metnin istendik doğrultuda olduğunu göstermektedir.

Bir diğer metin olan “Dedemin Öyküsü”, Şevki Yücel tarafından kaleme alınmış bir serbest okuma metnidir. Metinde kahramanın dedesinin yaşadıkları ve kahramana verdiği öğütler anlatılmaktadır. Dede ile ilgili olan “Her gün en az yirmi dakika yol yürüyeceksin. Günün bazı bölümlerini gülüşlerle geçireceksin. Yaşam koşulları ağır da olsa onları küçümseyeceksin. Kulağının kapısını kötü şeylere kapayacak, güzel sözlerle açacaksın.” şeklindeki bölümde ileti göze çarpmaktadır. Bu sebeple metnin iletisi, doğrudan iletidir. İletinin “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kategorisine girdiğini söyleyebiliriz.

“İyiliğin Değerini Bilen Kim?” metni, “Erdemler” temasındaki ilk hikâyeye edici metindir. Metnin yazarı Sennur Sezer ve Adnan Özyalçın’dır. Metinde bir kurt ve bir köylünün karşılaşmaları ve ardından yaşananlar konu edilmektedir. Avcılardan kaçan kurdun köylüden yardım istemesi ve bu iyiliğine karşılık güzellik beklerken köylüyü yiyeceğini söyleyen kurda, köylünün başkalarının da fikirlerine danışmalarını teklif etmesi işlenmektedir. Yolda karşılaştıkları tilkinin fikrini söylemeden önce kurda akıl oyunu yapması ve sonucunda da köylünün hayatını kurtarması anlatılmıştır. Son bölümde tilkinin söylediği “İyiliğin değeri bilinecek, bilmeyenler cezasını çekecek.” cümlesi iletinin doğrudan verilmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan iletinin türü ‘doğrudan ileti’ şeklindedir. İletinin türü ise “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kategorisine girmektedir. Ders kitabında metne yönelik etkinlikler incelendiğinde, metnin konusunu ve ana fikrini soran bir etkinlik karşımıza çıkmaktadır (MEB,2019b, s. 196).

4. ETKİNLİK “İyiliğin Değerini Bilen Kim?” adlı metnin konusunu ve ana fikrini yazınız.

Metnin konusu:

Metnin ana fikri:

Bu türden bir etkinliğin, metinde iletinin doğrudan verilmesi nedeniyle öğrencileri alt bilişsel seviye tutacağı açıktır. Öğrenciler, etkinliği, yalnızca metinde doğrudan verilen iletiyi aktarma yoluyla tamamlayacaktır. Dolayısıyla Türk ders kitaplarında ‘metin seçimi

ve kullanımı'nın bir gereği olarak 'ileti'yle ilişkili etkinliklerin/soruların öğrencileri etkin kılması, onları üst bilişsel becerilere yönlendirmesi, eleştirel ve analitik düşünmeye katkıda bulunması dikkat edilmesi gereken başlıca noktalardandır ve bu durum, dolaylı ileti vermeye dayanan metinlerin çokça kullanılmasına bağlıdır.

“Erdemler” temasında incelediğimiz bir diğer metin olan “Yaşama Sevinci” metni, Muzaffer İzgü tarafından kaleme alınmıştır. Metinde, kimsesi olmayan Münevver teyze karakterinin postacının her geçişinde ondan mektup bekleyişi konu edilmektedir. Metnin kahramanının bu durumu garipsemesi ve kendi kendine söz verip okuma yazmayı öğrenerek Münevver teyzeyle mektup göndermesi anlatılmaktadır. Münevver teyzenin günlerden bir gün yine postacıya seslenmesi ve akabinde ona mektup olduğunu öğrenmesi ile kahramanın dileği yerine gelmektedir. Metnin sonunda, Münevver teyzenin öldüğünde mektubun koynunda çıkmasının onu şaşırttığını belirtir ve “O yaşta nasıl bir yaşama sevinci vermiştim bir insana hep şaşarım.” sözleri ile metnin letisi verilir. Bu bölümden hareketle metnin letisinin doğrudan ileti olduğu ve letinin de “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kategorisine girdiği söylenebilir.

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan bir diğer hikâye edici metin, “Bir Bardak Sütün Hatırı” metnidir. “Erdemler” temasında yer alan metin Steve Goodier'in kaleme alınmış, Türkçeye Nuray Bartoschek tarafından çevrilmiştir. Yoksul bir ailenin çocuğu olan Howard'ın ailesine destek olabilmek için evleri gezerek satış yapması konu edilmiştir. Olaylar; satış yapamadığı bir gün yiyecek istediği bir evden kurabiye ve süt ikram edilmesi üzerine para vermek isteyen Howard'ın bu teklifinin ev sahibi tarafından reddedilmesi, evin sahibi olan kadının, yakalandığı hastalık nedeniyle yıllar önce iyilik yaptığı Howard'ın hastanesinde tedavi olması, Doktor Howard'ın yıllar önce ikram edilen bir bardak süte karşılık kadının tedavi masraflarını karşılaması şeklindedir. Metinde “yapılan iyiliğin unutulmayacağı, yıllar geçse dahi karşılık bulacağı” letisi dolaylı olarak verilmektedir. Bu sebeple bu dolaylı letinin “kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” ile “kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler” olduğu söylenebilir.

Ele aldığımız son hikâye edici metin, Tarık Uslu tarafından kaleme alınmış olan “Pastör” metnidir. “Bilim ve Teknoloji” temasında yer alan tek hikâye edici metinde, kuduz aşısı üzerinde çalışan Pastör'ün henüz aşı çalışmalarını tamamlamadan karşı karşıya kaldığı bir vaka anlatılmaktadır. Kurtulma umudu olmayan çocuğun üzerinde denenen aşının olumlu sonuç vermesi ve bu olay üzerine tarihe geçmesi konu edilmiştir. İnsan hayatını tehdit eden bir hastalığı yenmek maksadıyla çalışan Pastör'ün risk alması ve başarılı olması

üzerine, metnin iletisinin “cesurca eylemlerle insanlığa hizmet etmek, insan sağlığı için faydalı olmak” düşüncesi üzerinden verildiği söylenebilir. Hikâyenin son paragrafında, metnin anlatıcısı tarafından bu durumun vurgulanması iletinin doğrudan ve anlatıcının ağzından verildiğini göstermektedir.

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan hikâye edici metinlerdeki iletiler, veriliş/sunuluş yoluna göre incelendiğinde doğrudan iletilerin, doğrudan iletilerde ise “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)”ın dolaylı ileti vermeye göre fazla olduğu görülmektedir. Özdemir (1983) ve Güleriyüz (2002)’de dikkat çekildiği üzere ‘ileti’ ögesinin metnin dokusuna sindirilmesi gerekmektedir, okuyucuya esnek düşünmesine fayda sağlayan bir biçimde olmalıdır. Bu bakımdan Türkçe ders kitapları için seçilen metinlerde ‘doğrudan ileti verme’nin tercih edilmesi ve bu türden iletiyi içeren metinlere daha çok yer verilmesi öğrencilerin eleştirel ve analitik düşünme becerileri ve okuduğunu/dinlediğini anlama becerilerine çok daha fazla katkı sağlayacağı açıktır. Yağmur (2009), “çocuğa görelilik” ilkesi açısından bakıldığında ders kitaplarında değer yargısı yerleştirmeye yönelik yaklaşımların öne çıktığına dikkat çeker. Dolayısıyla doğrudan ileti vermenin, değerleri ve değer yargılarını kesin, net ve açık bir şekilde yerleştirme çabasının karşılığı olarak ifade etmek mümkündür.

Hedef kitlesi göz önünde bulundurulduğunda, doğrudan ileti vermenin öğrencilerde üst bilişsel becerileri geliştirmek amacıyla da örtüşmediğini söyleyebiliriz. Çocuğu hedefe alan metinler, belli başlı yazınsal ölçütlere sahip olmalıdır. Bu yazınsal ölçütler, edebiyat yapıtlarında kurmaca bir gerçekliğin, iletide örtüklüğün, sezdirme ve duyumsatmanın yansıtılarak söz ve sözcük öbeklerine farklı anlamlar yüklenmesidir. Çocuk bu aşamada kurmaca bir gerçeklik serüvenine çıkar ve bu süreç içerisinde metne sindirilen iletilere duyarak, düşünerek ve düş kurarak ortak olur. Bunun gerçekleşebilmesi ise metinlerin bilgi iletme yerine duyumsatıcı ve sezinletici olmasına, çocuğu metindeki anlama götürecek uygun ipuçlarına, söz değerlerine yeni anlamlar yüklenmesine ve renk, çizgi ve sözcüklerin anlatım gücüne gereksinim duyar (Çer, 2016, s.1401-1402). Bu bakımdan dolaylı ileti vermenin okuduğunu/dinlediğini anlama, eleştirel okuma/dinleme, eleştirel ve analitik düşünme gibi bilişsel eylem ve süreçlere daha uygun olduğu ve öğrencilerin gelişimine çok daha fazla katkı sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda beşinci sınıf Türkçe ders kitabında dolaylı ileti vermede “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” ile “Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kategorilerinin öne çıkmasını, dolayısıyla da öğrencileri ‘ileti’ye yönelik çıkarımda bulunmaya sevk etmesini olumlu olarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 2:

Beşinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri

	İlk De rs	Çocu k ve Balon cu	Musta fa Kemal 'in Kağnı sı	6 Mart 1915 Gec esi	Bir Temm uz Geces i	Şah in Bey	Bu Neh ir Bizi m	Depr em	Boğ aç Han	Gey ik Ana
2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler										
2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler	+						+			
2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler		+		+	+	+	+			
2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler			+	+	+	+			+	
2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler								+		+
2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler							+	+		

Tablo 2-devamı:

Beşinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri

	Çocuk Bahçesi ndeki Bekçi	Özgür lük	Çiftçi ile Çocuk ları	Çitle mbik	Tavşan ile Kaplum bağa	Dede min Öykü sü	İyiliğ in Değ rini Bilen Kim?	Yaşa ma Sevi nci	Bir Bar dak Sütü n Hatı rı	Pas tör
2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler			+		+			+		
2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler	+			+						
2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgular a/Değerlere Dayalı Verilen İletiler		+				+	+		+	+
2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgular a/Değerlere Dayalı Verilen İletiler										
2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler										
2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler										

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki hikâye edici metinlerin iletilerini sunulmuş biçimlerine göre inceledikten sonra bu bölümde metinleri “tematik alanlara göre verilen iletiler” tasnifine göre inceleyeceğiz. Türkçe öğretiminin en etkili materyali ders kitapları, dolayısıyla kitaplardaki metinler ve temalardır. Şahin ve Bayramoğlu, metinler ve temaların öğrenmeleri yaşama aktarmanın bir yolu olduğu için metinlerin eğitsel nitelikleri ve öğrenci seviyesine uygun olması gerektirdiğini belirtir (2016, s. 2102). Sever (2008) de kişiliğin

gelişmesi için duygu, düşünce, değer yargısı gibi soyut alanların işlendiği metinlere gereksinim duyulduğunu söyler.

Hikâye okuyan ya da dinleyen kimse, oradaki kahramanların rolleri ile çok hızlı bir biçimde özdeşim kurmakta; kahramanların yerine kendini koyup mizaç ve vasıfları itibariyle kendine uygun veya en yakın görünen biriyle özdeşleşmektedir. Hikâyelerdeki kahramanlar, öyküsel formlar içinde -örneğin komedi, trajedi, mutlu sonla biten gibi- kendilerine ait rolleri oynamaktadırlar. Bu roller ve hikâyenin kurgusu, okuyucunun kendi yaşamı içinde başkalarıyla olan ilişkilerinin detaylandırılmasına yardımcı olmaktadır. Hikâyenin eğitimde önemli ve etkin bir yöntem olması, bu özdeşleşmeden kaynaklanmaktadır (Kenneth, 2001; akt. Kasapoğlu, 2013). Bu açıdan bakıldığında değerler ve tematik kazanımlar, eğitimde verilmek istenen mesajla doğrudan ilintili olmak açısından önem arz etmektedir.

Türkçe ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla değer(ler) eğitimi gerçekleştirme bağlamında aile, yurt ve millet sevgisini konu edinme, ulusal eğitim dizgesinin temel amaçlarına uygun olma gibi ilkeler de sıkça önerilen/yinelenen ilkelerdendir. Bu tür konuları içeren metinlerin eksik yönü ise genellikle öğreticiliği (didaktikliği) çok fazla öne çıkarmalarıdır. Oysa Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin işlevi öncelikle konusu, iletisi, karakterleri, dil ve anlatım özellikleriyle öğrencide okuma ilgisi ve sevgisi uyandırıp; bir iletişimsel gereksinimin nasıl gerçekleştirildiğini en iyi biçimde örneklendirmesidir (türünün iyi bir örneği olması). Anadili öğretimi için hazırlanan ders kitaplarının, içerik açısından yaşamla sıkı sıkıya bağlı olması gerekir. Bu kitaplarda yer alacak metinlerin, dil ve düşünce örüntüsü yönünden, öğrencilerin ilgi alanını kuşatıcı, çekici bir yapısı olması gerekir (Özdemir, 1990, s. 858; akt. Canlı, 2014, s.123). Bu bakımdan Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler üzerinden değerler eğitimi yapılırken dolaylı verilen iletiler aracılığıyla didaktizmin önüne geçilmesi önemlidir. Metinler üzerinden sunulan değerlerin ve tematik kazanımların doğrudan, öğretici, öğüt verici nitelikte değil de sezdirimsel olayların doğal akışının bir parçası olarak ve öğrencilerin çıkarımında bulunup yorumlamasına açık biçimde verilmesi öğrencilerin değerleri ve tematik kazanımları içselleştirmesinde çok daha etkili olacağı kanaatindeyiz.

Hikâye edici metinleri tematik alanlara göre incelerken metinlerin bulundukları temalar göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre “Birey ve Toplum” temasında iki, “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında dört, “Doğa ve Evren” temasında iki, “Millî Kültürümüz” temasında iki, “Vatandaşlık” temasında üç, “Sağlık ve Spor” temasında üç, “Erdemler” temasında üç, “Bilim ve Teknoloji” temasında bir hikâye edici metin bulunmaktadır. En çok

hikâye edici metin “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında, en az metin “Bilim ve Teknoloji” temasında yer almaktadır.

Tematik alanlara göre metinlerin iletilerinin çeşidi incelendiğinde “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında “Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” ile “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” çoğunluktadır. “Doğa ve Evren” temasındaki metinlerin hepsinde doğal olarak “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” ortak olarak hepsinde bulunmaktadır. “Millî Kültürümüz” temasındaki metinlerde “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” ortak olarak bulunmaktadır.

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki hikâye edici metinlerden ilki olan “İlk Ders” metni, “Birey ve Toplum” temasında yer almaktadır. Metinde, Zeyniler köyünde öğretmenlik yapan Feride öğretmenin öğrencisi Munise ile olan konuşmaları ve Feride öğretmenin bu konuşma üzerine düşündükleri ve hissettikleri geçmektedir. Metnin teması “insan sevgisi” ve “çocukluğa özlem” olmakla beraber metindeki iletinin teması “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir. Küçük bir Anadolu köyünde öğrencisi ile olan konuşmasından hareketle kendi yaşamına ve geçmişine dair birtakım hisler ve anılar hisseden Feride’nin toplumsal yaşama dair verdiği mesajlar göze çarpmaktadır.

Hikâye edici metinlerden ikincisi olan “Çocuk ve Baloncu” metni de “Birey ve Toplum” temasında yer alan bir metindir. Metinde kahramanın balon satıcısı ile arasında olan anlaşma üzerine ağaca takılan balonlarını kurtarmasına rağmen hakkı olan balonu vermek yerine ağaçta sıkışıp kalan balonun onun olduğunu söyleyen baloncuyla arasında yaşananlar anlatılmaktadır. Metnin iletisi “azmetmek ve koşullar her ne kadar olumsuz da olsa çizgisini bozmamak” kategorisine girmektedirken metinde verilen iletinin “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği görülmektedir. Yaptığı anlaşmaya rağmen hak ettiği balonu almamasına rağmen içinde bulunduğu durum karşısında etik/ahlaki/insani değerler doğrultusunda eylemsellik gösteren çocuk, karakterinden ödün vermeyen tutumundan ötürü metnin iletisinin bu kategoriye girdiği söylenebilir.

İncelediğimiz metinlerden üçüncüsü olan “Mustafa Kemal’in Kağnısı” metni “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan ilk metindir. Şiir-hikâye türünde olan metin, Anadolu kadınının Millî Mücadele’ye olan inancını ve çabasını ortaya koymaktadır. Elif’in öküzü vasıtasıyla cephan taşımasını konu edinen metinde, öküzünün ölmesi sonucu cephaneyi kendi sırtlayıp cepheye yetiştirdiği anlatılmaktadır. Metnin iletisi “Söz konusu vatansa gerisi teferruattır.” olarak tanımlanabilir. Metinde ulusu için fedakârlık yapmaktan

tereddüt etmeyen Elif'in hikâyesinin anlatıldığı metinde verilen iletinin millî tarihle de ilişkili olarak “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere/ Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girdiği söylenebilir. ‘Vatan’ ulusal bir kavram olarak metnin iletisinde yüceltilen bir değer (ülkü-değer) şeklinde sunulmaktadır.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan bir diğer metin olan “6 Mart 1915 Gecesi” metninin konusu, Nusrat gemisi ile mayın dökme görevini üstlenen Nazım Bey ve arkadaşlarının başından geçenlerdir. İletinin “vatan için ölümü bile göze almak” düşüncesiyle iç içe geçtiği metinde, verilen iletinin hem “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” hem de “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girdiği söylenebilir. Nazım Bey’in bireysel olarak aldığı risk açısından metnin “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisine, yine kahramanın vatani savunmak pahasına aldığı riskler açınsındansa “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisine uygun ileti verdiği görülmektedir. ‘Vatan’ ulusal bir kavram olarak metnin iletisinde yüceltilen bir değer (ülkü-değer) şeklinde sunulmaktadır.

İncelediğimiz hikâye edici metinlerden “Bir Temmuz Gecesi” metni de “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan metinlerdendir. Metinde 15 Temmuz’da darbe girişiminin olduğu gece, kahramanın ve ailesinin başından geçenler ve kahramanın duygu ve düşünce dünyası anlatılmaktadır. Metnin iletisi “darbenin demokrasi ve millet iradesi için bir tehdit olduğu, her durumda ve her koşulda millet iradesini her şeyin üstünde tutmak gerektiği” şeklinde ifade edilebilir. İleti, o gece yaşananları ve yaşananların kendisinde yarattığı duygu ve düşünceleri anlatan kahramanın ağzından verilmiştir ve tematik alanlar bağlamında hem “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” hem de “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girdiği söylenebilmektedir. Kahramanın ve ailesinin vatan sevgisi ile ilgili düşünceleri ve darbe girişimi karşısında millet iradesini üstün tutma doğrultusunda gösterdikleri tutum ve eylemsellik açısından “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına giren metnin iletisi, millet iradesini ve millî egemenliği her şeyin üstünde tutması açısından da “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisinde “ulusal kavramlar” alt başlığına girmektedir. ‘Vatan sevgisi’, ‘millet iradesi’ ve millî bilinç’ ulusal bağlamda ele alınabilecek kavramlar olarak metnin iletisinde yüceltilen değerler (ülkü-değer) şeklinde sunulmaktadır.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan son hikâye edici metin olan “Şahin Bey” metni, Millî Mücadele Döneminde Antep halkını direnişe örgütleyen ve canı pahasına

Antep’i savunan Şahin Bey’in kahramanlıklarını konu edinmektedir. Olayların merkezinde, kanının son damlasına kadar vatanını savunan Şahin Bey ve arkadaşları olan metin, ileti açısından incelendiğinde “vatan sevgisi” temasıyla ilişkili olarak ‘Söz konusu vatansa gerisi teferruattır.’ Şeklinde ifade edebileceğimiz bir iletiyi vermektedir. İletiyeye tematik açıdan baktığımızda, önceki iki metinde de olduğu üzere hem “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” hem de “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisinde “ulusal kavramlar” alt başlığına girmektedir. Bu açıdan bakıldığında “Şahin Bey” metninin “Bir Temmuz Gecesi” metni ve “6 Mart 1915 Gecesi” metni ile benzer tematik özellikler taşıdığı görülmektedir. “Milli Mücadele ve Atatürk” temasındaki metinlerin ortak bir tema anlayışıyla kaleme alındığı söylenebilir. Metinlerde kahramanların ulusal değerleri/kavramları bireysel yaşamlarının üstünde tutmak doğrultusunda gösterdikleri tutum ve eylemsellik, iletileri “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamında değerlendirmeyi gerektirirken, yine kahramanların ‘vatan’, ‘millet’, ‘millet iradesi’, ‘millî bilinç’ gibi ulusal değerleri/kavramları her şeyin üstünde tutması, iletileri “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisinde değerlendirmeyi beraberinde getirir. ‘Vatan sevgisi’, ‘millet iradesi’ ve millî bilinç’ ulusal bağlamda ele alınabilecek kavramlar olarak metnin iletisinde yüceltilen değerler (ülkü-değer) şeklinde sunulmaktadır.

“Bu Nehir Bizim” metni, “Doğa ve Evren” temasında yer alan ilk metindir. Metinde bölgesindeki fabrikanın atıklarını nehre dökmesi üzerine imza toplayan Furkan ve arkadaşlarının verdiği mücadele konu edilmektedir. İletisi “zorluklara karşı pes etmemek” olan metnin, tematik alan açısından hem “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” hem “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” hem de “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kapsamına girdiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında üç tematik alanın iç içe geçtiği tek hikâyeye edici metin olduğu sonucuna varılmaktadır. Furkan’ın ve arkadaşlarının bireysel ve grup olarak verdiği mücadele, iletiyi “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisine, toplumun verilen mücadeleye karşılık vermesinin ise iletiyi “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kategorisine, yaşanan olayların bir nehrin korunması (doğanın korunması) etrafında geçmesinin ise iletiyi “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kategorisine yerleştirmektedir.

“Deprem”, Kobe depreminde metnin yazarının başından geçenleri anlatan, hikâyeye türünde bir metindir. “Doğa ve Evren” temasında yer alan metnin iletisinin, kahramanın tatbikatlarda yapılanları dikkate almadığı için “pişmanlık” yaşaması üzerinden “Doğa ve

Evrene Yönelik Verilen İletiler” kategorisine girdiği söylenebilir. Bir doğa olayı olan depremin yarattığı etkilerin anlatıldığı metinde, doğa ve insan arasındaki etkileşimin konu edilmesinin iletiyi tema açısından böyle bir kategoriye soktuğu söylenebilir.

“Milli Kültürümüz” temasının ilk hikâye edici metni olan “Boğaç Han” metni destan/halk hikâyesi türünde bir metindir. Dede Korkut Hikâyeleri’nden alınan ve kısaltılan metinde ad verme ritüeli konu edilmektedir. Bir meydana bırakılan boğayla olan mücadelesini kazandıktan sonra adı “Boğaç Han” olan kahramanın başından geçenler anlatılmaktadır. İletisi bakımından “zekânın üstünlüğü”ne de vurgu yapan metin, Türk geleneklerinden ad verme ritüelini yansıttığı için “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girmektedir.

“Geyik Ana” adlı metin, bir Kırgız efsanesini konu edinmektedir. Kırgız soyundan kalan son erkek ve kız çocuğunu alıp Issık Gölü’ne varmaya çalışan Geyik Ana’nın yaşadıkları anlatılmaktadır. Metinde Kırgız kültürü ile ilgili bir aktarım yapıldığı için iletinin tematik alanı “Diğer Kültürlere/ Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler” kategorisi ile “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kategorisine girmektedir. İncelediğimiz beşinci sınıf hikâye edici metinlerinin içerisinde “Diğer Kültürlere/ Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler” kategorisine giren tek metnin “Geyik Ana” metni olduğu sonucuna varmaktayız.*

Hikâye edici metinlerden olan “Çocuk Bahçesindeki Bekçi” metni, “Vatandaşlık” temasında yer alan bir metindir. Üzeyir Gündüz tarafından kaleme alınan metinde, kahramanın kardeşini çocuk bahçesine götürmesi ve sonrasında parkta başlarından geçen olaylar konu edinmektedir. Başı dara düşen kahramanın bekçi amca diye seslenmesi sonucu, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmasını konu edinen metnin iletisi, toplumsal yaşamda düzeni sağlayan öğelerin (bu metinde bekçi) öneminin vurgulanması açısından “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir.

“Özgürlük” metni, “Vatandaşlık” temasında yer alan fabl türünde bir metindir. Perişan haldeki kurt ile iyi beslenmiş bir bekçi köpeği arasında geçen olayları konu edinen metinde yiyecek aramaktan bitap düşün kurdun köpekten yardım istemesi anlatılmaktadır. Bu teklifi sahibiyile düşünmek isteyen köpeğin kurdu onunla gelmesi için davet ettikten sonra yolda köpeğin boynundaki tüylerin döküldüğünü gören kurdun bunun tasmadan ötürü olduğunu görüp özgürlüğünden vazgeçmemek için geri dönmesi özgürlüğün önemini göstermektedir.

* Cengiz Aytmatov’a ait “Geyik Ana” başlıklı metnin, her ne kadar Türk dünyası edebiyatları ve Türk kültür coğrafyası kapsamına giriyor olsa da burada “Diğer Kültürlere/ Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler” başlığı altında ele alınabileceği düşünülmüştür.

Özgürlük, evrensel bir kavramdır ve insani değerlere karşılık gelen bir kavram olarak düşünülebilir. Her insanın yaşamını özgür olarak sürdürmesi, insani değerler açısından bir ülkü-değerdir. Bu sebeple metinde verilmek istenen iletinin “Etik/ Ahlaki/ İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir.

“Vatandaşlık” temasında yer alan son metin olan “Çiftçi ile Çocukları” metni, Orhan Veli Kanık tarafından yazılmış bir serbest okuma metnidir. Çocuklarına son vasiyetini veren çiftçinin aslında maksadının farklı olduğu, çocuklarına çok çalışmayı öğütlediği mesajı verilmektedir. Verilen mesajın yaptığımız tasnifte “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiğini görmekteyiz.

“Sağlık ve Spor” temasında yer alan ilk hikâye edici metin olan “Çitlembik” metni ilkyardımın ve fedakârlığın konu edindiği bir hikâyedir. Kahramanın ağaçtan düşen ağabeyini yine ağabeyinin arkadaşı olan Hasan ağabey ile kurtarması, ilk yardım yapması ve hastaneye yetiştirmesi anlatılmaktadır. Metnin ilkyardım ve fedakârlık kavramlarıyla ilişkili olarak sunulan iletisinin “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girdiği söylenebilir.

“Tavşan ile Kaplumbağa” metni yine “Sağlık ve Spor” temasında yer alan hikâye edici bir metindir. Bir dinleme/ izleme metni olan “Tavşan ile Kaplumbağa” metni kendini beğenmiş, şımarık bir tavşan ile yavru bir kaplumbağanın arasında geçenler olay edinilmiştir. İletisi “her ne kadar zor koşullar olsa dahi pes etmemek” olan metin, tematik alan açısından incelendiğinde iletisinin “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği görülür. Pes etmeyerek mücadelecilik olma mesajını bireye vermeye amaçlayan metinde kişisel gelişimle ilgili bir durumun ele alınması bu kategoriye girmesinde etkili olmuştur.

“Sağlık ve Spor” temasında yer alan son hikâye edici metin, “Dedemin Öyküsü” metnidir. Kahramanın dedesinin yaşadıkları olaylar ve bu olaylardan çıkardığı sonuçları kahramana ve çevresine öğüt olarak vermesi konu edinen metin bir serbest okuma metnidir. Doğrudan ileti verilen metinde hayattan tecrübelerin verilmesi ile bireye etik/ ahlaki /insani kurallar/ değerler benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan incelendiğinde metnin iletisi “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” tasnifine girmektedir.

“Erdemler” temasında yer verilen ilk metin olan “İyiliğin Değerini Bilen Kim?” metni, fabl özelliği gösteren bir metindir. Bir kurdun köylüden yardım istemesi ve köylünün yaptığı iyiliğe kötülükle karşılık vermesi konu edinilmektedir. Bu duruma karşın köylünün teklifi ile yolda karşılaştıkları diğer hayvanlara sorması ile devam eden metinde en son karşılaştıkları

hayvan olan tilkinin akıllılık yaparak kurdu tutsak etmesi anlatılmaktadır. Sunuluşu açısından doğrudan verilen ileti tematik açıdan “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisindedir. Ahlaki açıdan mesaj verme kaygısı taşıyan metnin bu kategoriye uygun olduğu görülmektedir.

“Yaşama Sevinci” metni, “Erdemler” temasında yer alan bir diğer hikâye edici metindir. Hikâye türünde olan metinde, kimsesi olmayan yakın komşusu Münevver teyzenin mektup beklemesini garipseyen kahramanın ona bir mektup yazarak bu yalnızlığını gidermesi konu edinmiştir. Münevver teyzenin bir ömür boyunca bu mektubu saklaması ile ufak bir iyiliğin kahramanı etkilemesi anlatılan eserde ileti doğrudan verilmektedir. Doğrudan verilen bu ileti tema açısından bakıldığında “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir. Bir insanın hayatına dokunmanın nasıl olduğunu işleyen metin, kişiyi sosyal yönden geliştirme gayesi içindedir.

“Bir Bardak Sütün Hatırı” metni, kurgusu gerçek hayattan alınmış bir hikâye edici metindir. Ailesine destek olmak için kapı kapı satış yapan kahramanın bir evden bir bardak süt ve kurabiyeler alması karşılığında ev sahibinin ondan para istememesi üzerine yıllar sonra tekrar karşılaşan bu ikilinin yaşadıkları konu edinilmiştir. Yıllar sonra doktor olan kahramanın ona süt ikram eden ev sahibini tedavi edip tedavi ücreti talep etmemesi, ücretin bir bardak süt ile ödendiğini söylemesi metnin iletisini oluşturmaktadır. Sunuluş açısından dolaylı olan metnin iletisi tematik açıdan ele alındığında “Etik/ Ahlaki/ Etik Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir. Yardım etmenin en değerli ahlaki/insani olgulardan biri olduğu mesajını içeren metin bu açıdan ahlaki/insani bir olgunun mesaj aracılığıyla okuyucuya taşınması amacını gütmektedir.

“Pastör” adlı metin, “Bilim ve Teknoloji” temasında yer alan tek metindir. Metinde kuduz aşısının bulunması ve risk alınarak bir insanın üzerinde denenmesi konu edilmektedir. İnsanlığa hizmet etmek yolunda cesur olmak ve insan sağlığı için faydalı olmakla ilgili olan ileti, tematik alan açısından ele alındığında “Etik/ Ahlaki /İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” sınıflamasına girmektedir. Metnin insan sağlığı gibi etik bir kavram üzerinde yapılan bir çalışmayı konu edinmesi, bu kategoriye almamızda etkili olmuştur.

Hikâye edici metinlerde verilen mesajlar, değerler eğitimi açısından ele alındığında, “Etik/ Ahlaki /İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” ile “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” tanımına uyan iletilerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Türkçe Dersi Öğretim Programı incelendiğinde öğrencilere

verilmek istenen değerlerin şunlar olduğu görülmektedir: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik (MEB, 2019a). Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki hikâye edici metinlerdeki tematik alanlar ve kavramların/değerlerin programın atıfya bulunduğu kavramların/değerlerin tamamını kapsadığı sonucuna varılmaktadır. Ayrıca temalara göre iletiler incelendiğinde, metinlerin bulundukları temaya göre uyumluluk gösterdiği söylenebilir.

Türkçe ders kitabında yer alan metinler aracılığıyla öğrencilere toplumun temel değerleri tanıtılır. Bu açıdan eğitim- ğretim sürecinin vazgeçilmez bir parçası olan ders kitaplarının değerlerin sezdirilmesindeki / iletilmesindeki önemini göz ardı etmek mümkün değildir. Öğrenciler, ana dilinin her türlü imk nından ve söz varlığı zenginliğinden yararlanılarak oluşturulan edebî eserler yoluyla millî ve evrensel değerleri kazanmaktadır. Hedeflenen değerlerin öğrencilere kazandırılmasında  nc  model olan öğretmenler, ders kitaplarındaki metinlerden büyük  l de faydalanmaktadır (Kaygana, Yapıcı ve Aytan, 2013, s. 659). Değerler, toplumu oluşturan bireylere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanılması gerektiğini belirtir. Eğitim kurumları bunlar ve benzeri değerler ile öğrencilere nelerin önemli olduğunu ve nasıl yaşanması gerektiği konusunda rehberlik eder (Akbaş, 2008). Bu rehberliğin doğru şekilde gerçekleşmesi ve ortaokul  ğrencilerinin tematik kavramları/değerleri içselleştirebilmeleri için ders kitaplarında yer alan metinlerin, değerlerin yaşantıya dönüştürülmesine olanak verecek şekilde anlaşılır, okunabilir ve yorumlanabilir olması gerekir. Bu durum da ders kitaplarında yer alacak okuma ve dinleme metinlerinin titizlikle seçilmesini gerektirmektedir. Türkçe ders kitapları temel dil becerilerini geliştirmenin yanında tutum ve davranış oluşturma ve olgunlaştırma amacını taşımalıdır (Coşkun ve Sargın, 2007). Bu bağlamda beşinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan hikâye edici metinlerin ‘ileti’ ögesi açısından ilgili oldukları tematik alanlar incelendiğinde metinlerin bu hedefe ulaşmaya yönelik kazanımlara hizmet ettiği görülmektedir. Değerlerin, metinlerin bulunduğu temayla uyumluluk göstermesi de bu görüşü destekler niteliktedir.

3.2. Altıncı Sınıf Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde ‘İleti’ Ögesi

Tablo 3:

Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler

	Bu da Benim Öyküm	Canım Kitaplığım	Heykeli Dikilen Eşek	Cephane Sandığında Kitap	Türk Askerinin Cesareti	Yaşlı Nine
1.1.Doğrudan Sunulan İletiler						
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)						
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)		+		+		+
1.2. Dolaylı Verilen İletiler						
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler						
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler					+	
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+					
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler	+					
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler			+			
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)						
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler						

Tablo 3-devamı:

Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler

	Vermek Çoğalmaktır	Gümüş Kanat	Balıkçıl	Sır Tutamayan At Bakıcısı	Kara Tren	Sen De Bir İyilik Yap	Hacettepe
1.1.Doğrudan Verilen İletiler							
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)			+				
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)	+			+		+	+
1.2. Dolaylı Verilen İletiler							
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler							
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler		+					
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler					+		
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)							
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler							

Altıncı sınıf Türkçe ders kitabında yer alan hikâye edici metinlerin iletileri ‘veriliş/sunuluş biçimine göre’ Tablo 3’te ele alınmıştır. Ders kitabında yer alan kırk metin

ele incelendiğinde, on üç metnin hikâye edici metin olduğu görülmüştür. Orantısal olarak incelendiğinde, beşinci sınıf ders kitabında yirmi hikâye edici metin yer alırken altıncı sınıfta bu sayının azalarak on üçe düştüğü göze çarpmaktadır. Altıncı sınıf Türkçe ders kitabında bilgilendirici metinlerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Kitapta yer alan üçüncü tema “Bilim ve Teknoloji” teması, beşinci tema “Doğa ve Evren” teması ile yedinci tema olan “Sağlık ve Spor” temasında hiç hikâye edici metin kullanılmamıştır. Bilgilendirici metinlerin hikâye edici metinlere göre daha fazla olması; yaş seviyesi arttıkça hikâye edici metinlerin yerini bilgilendirmeye yönelik metinlere bırakması şeklindeki amaçlılıkla izah edilebilir.

İncelenen on üç hikâye edici metnin sekizinde doğrudan, beşinde dolaylı ileti verilmiştir. Doğrudan verilen iletilerde “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma Yoluyla)” çoğunluktadır. Dolaylı verilen iletilerde ise çeşitlilik görülmektedir. Sıklık açısından bakıldığında, “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” ile “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisinin ikişer defa kullanıldığı görülmektedir.

Altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki ilk hikâye edici metin, “Okuma Kültürü” temasında yer alan “Bu da Benim Öyküm” metnidir. Mine Soysal tarafından kaleme alınan metin yazarın kitaplarla nasıl tanıştığını, kitap okuma alışkanlığını nasıl edindiğini ve kitapların onda nasıl bir his uyandırdığını anlatmaktadır. Metnin teması “kitap sevgisi” olmakla birlikte önceleri kitaba uzak duran kahramanın zamanla bir dönüşüm ve değişime uğrayıp gelişmesi anlatılmaktadır. Bu açıdan ileti, “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” ile “Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/ durumlara bakış açısı ve entelektüel/ kültürel/ sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girmektedir.

“Canım Kitaplığım” metni, aynı temada yer alan bir diğer hikâye edici metindir. Metinde ağabeyinin kahramana hediye olarak getirdiği kitap üzerinden yaşa göre kitap seçiminin önemi üzerinde durulmaktadır. Ağabeyinin getirdiği kitabı iade etmesi, ağabeyinin pişman olması, ailesinin kitap seçimine dikkat ettiği için kahramanı tebrik etmesi metinde işlenen diğer olaylardır. Kahramanın babasının söylediği “Oğlumun öğretmeni hangi kitapların yararlı olduğunu öğrencilerine çok iyi öğretmiş. Benim oğlum işte böyledir!” bölümü ile abisinin söylediği “Benim biricik kardeşim, kitap seçmedeki yetkinliğini görmekten nasıl kıvanç duydum, anlatamam.” bölümünde metnin mesajının verildiği görülmektedir. Metnin iletisi “doğru kitap seçiminin önemi”yle ilişkilidir. Metnin iletisi “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” kategorisine girmektedir. Metnin etkinlikleri incelendiğinde bir etkinlikte “Metnin konusu

ve ana fikri nedir?” sorusu ile karşılaşmaktadır (MEB, 2019c, s.28). İletisi doğrudan verilmiş olan metine yönelik bu tür bir soruyu, öğrencilerin üst bilişsel becerilere gerek duymadan cevaplayabileceğini söyleyebiliriz.

“Heykeli Dikilen Eşek” metni bir dinleme metnidir. Metinde Ürgüp’te öğretmenlik yapan kahramanın ilk köy kütüphanesini kurması anlatılmaktadır. Köy kütüphanesini kurduktan sonra uzak köylerdeki çocuklara kitap ulaştırmak için eşek yardımıyla kitap taşımaları ile devam etmektedir. Bu sorunu da hallettikten sonra bölge halkının kadınlarına kütüphane ve okuma alışkanlığını kazandırmak için onları dikiş makinesi ile kütüphaneye davet etmesi ile devam etmektedir. Metinde imkansızlıklara rağmen okuma-yazmanın bölge halkına kazandırılması, bölge kadınına bu becerinin öğretilmesi ile “imkansızlıklara rağmen pes etmemek, fırsatları değerlendirmek” yönünde mesaj verildiği görülmektedir. Bu açıdan metnin iletişi, dolaylı ileti verme biçiminde “Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girmektedir.

“Okuma Kültürü” temasında yer alan son hikâye edici metin olan “Cephane Sandığında Kitap” metni, bir serbest okuma metnidir. Metinde Atatürk’ün, bir gezide yanında götürmek üzere istediği kitapları kutu yerine cephane sandığında götürülmesini istemesi anlatılmaktadır. Atatürk, savaş zamanı cephane kutusu ile cepheye cephane taşındığını, savaşın bitmesinin ardından bu cephane kutuları ile kültür ve sanat için kitap taşınacağını söyler. Metinde verilmek istenen mesaj Atatürk’ün bu cümlelerinde doğrudan verilmektedir. Bu sebeple iletişi “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” kategorisine girmektedir.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasının ilk hikâye edici metni “Türk Askerinin Cesareti” metnidir. Metinde yaralı İngiliz yüzbaşıyı kimsenin kurtarmaması, bir Türk askerinin iki cephe arasında kalan yüzbaşıyı alıp cephesine bırakması anlatılmaktadır. Metinde verilmek istenen mesaj, Türk askerinin insani değerleri her şeyin üstünde tuttuğudur. Bu açıdan metnin iletişinin “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği görülmektedir.

Bu temada yer alan ikinci hikâye edici metin, “Yaşlı Nine” metnidir. Süleyman Bulut tarafından kaleme alınan metin bir hikâyedir. Metinde Atatürk’ün gezi esnasında karşılaştığı yaşlı bir nine ile aralarında geçen konuşmalar anlatılmaktadır. Atatürk’le tanışmak maksadıyla Ankara’ya gelen yaşlı ninenin karşılaştığı Atatürk’ü tanımaması, sohbet ederken ondan bahsetmesi üzerine Atatürk’ün hissettikleri konu edinmiştir. Metinde yer alan, Atatürk’ün söylediği “İşte, bu bizim insanımızdır. Benim köylüm, benim vefalı Türk anamdır bu.” Kısımında iletinin doğrudan verildiği görülmektedir. Bu sebeple metnin

iletisinin “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” kapsamına girmektedir. Metnin etkinlikleri incelendiğinde “Metnin ana fikri nedir?” sorusu ile karşılaşılmaktadır (MEB, 2019c, s.52). Dolayısıyla doğrudan verilen iletiye yönelik sorulan ‘ana fikir’ sorusunda, öğrencinin metinde doğrudan verilen iletiyi, aktarma yoluyla paylaşacağı söylenebilir. Dolayısıyla da metinde iletinin doğrudan verilmesi, ‘ana fikir’le ilgili soruda, öğrencilerin alt bilişsel seviyede bir anlamlandırma yapmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Öğrenciler, Atatürk’ün ağzından verilen iletiyi, yalnızca aktarma yoluna gidecektir.

“Vermek Çoğalmaktır” metni, “Erdemler” temasında yer alan bir hikâyedir. Metinde bir köylünün yardımları ve güler yüzlülüğü sebebiyle medrese talebesine bir salkım üzüm getirmesi ve bu talebenin üzümü paylaşmaya karar vermesiyle yaşadıkları anlatılmaktadır. Üzümü talebenin hocasına, hocasının hastaya, hastanın aşçıya ve son olarak aşçının da medrese talebesine vermesi üzerine talebenin üzümün kendi kısmeti olduğunu anlaması konu edilmiştir. Metnin iletisi iyiliğin dönüp dolaşıp yapana geri döneceğidir ancak metnin sonunda talebenin söylediği “Cömertlik, dostluğun parlak bir nişanıydı.” cümlesi ile ileti, doğrudan ileti kapsamına girmiştir. Bundan ötürü iletinin “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” kapsamına girdiğini söylemek mümkündür.

“Erdemler” temasında yer alan bir diğer metin olan “Gümüş Kanat” metni, Cahit Uçuk tarafından kaleme alınan bir hikâye türünde bir metindir. Metinde kahramanın ağaca takılı kalan kuşu kurtarması ve sonrasında babası ile arasında geçenler anlatılmaktadır. Babasının kuşu kurtardıktan sonra kahramana vererek kuşa bakmasını istemesi ile ona bir sorumluluk yüklemesi ve bunun üzerine kahramanın hissettikleri konu edilmiştir. İletisi “hayvanlara acıma, iyi insan olmanın ilk şartıdır” olan metinde iletinin kategorisinin “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” olduğu söylenebilir. Dolaylı ileti verme kategorisi olan “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” ile doğrudan bir ileti kategorisi olan “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” arasında farklar bulunmaktadır. Doğrudan olan iletide mesaj, kahramanın ağzından olduğu gibi çıkmaktadır. Dolaylı verilen iletide ise kahramanın ağzından mesaja dair ipuçları verilmektedir. Aradaki fark bundan kaynaklanmaktadır.

“Balıkçıl” metni aynı temada yer alan fabl türünde bir metindir. Bir dinleme metni olan “Balıkçıl”, La Fontaine tarafından yazılmıştır. Metnin kahramanı olan balıkçılın yaşam tarzı, vakitsiz yemek yememesi, zor beğenmesi gibi özellikleri anlatılmıştır. Karnı acıktıktan

sonra bu tavrından ötürü pişman olması, beğenmediği şeyleri yapmak zorunda kalması anlatılmıştır. Metnin iletisi, metnin sonunda anlatıcı tarafından “Pek o kadar müşkülpesent olmayın. Bu dünyada en fazla uysallar rahat eder. Açgözlülük ederseniz eldeki de gider. Hiçbir şeyi küçük görmeyin sakın.” kısmında doğrudan verilmektedir. Bu sebeple metnin iletisi, doğrudan ileti bağlamında “Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)” kategorisine girmektedir.

“Erdemler” temasında yer alan son hikâye edici metin olan “Sır Tutamayan At Bakıcısı” metni, bir serbest okuma metnidir. Metinde padişahın hizmetlisine kardeşiyle ilgili bir sır vermesi ve bunu kimseyle paylaşmamasını istemesine rağmen hizmetlisinin onun bu sırrını paylaşması, padişah vefat ettikten sonra kardeşinin padişah olmasına rağmen hizmetliye ceza vermesi anlatılmaktadır. Yaptığından ötürü ödüllendirilmeyi bekleyen hizmetlinin cezalandırılması üzerine yeni padişahın ona söylediği “Gün gelir benim sırlarımı da açıklayıverirsin. Senin gibilerine güven mi olur? Bu yaptığın büyük bir hatadır. Cezası ağırdır.” sözleri ile ileti verilmektedir. İletinin doğrudan kahramanın ağzından verilmesi de iletinin “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” sınıflamasına girdiğini göstermektedir.

Bir sonraki hikâye edici metin olan “Kara Tren” metni “Milli Kültürümüz” temasında yer alan bir dinleme metnidir. Metinde “Kara Tren” türküsünün hikâyesi anlatılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı’nda cepheye giden askerlerin yakınları tarafından beklenmesini konu edinen türküde özlemle birlikte umutsuzluk hissi yer almaktadır. İletisi “gidenin arkasından beklemenin zorluğu duygusu” üzerinden verilen metinde, iletinin “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girdiği görülmektedir.

“Birey ve Toplum” temasında yer alan ilk hikâye edici metin “Sen De Bir İyilik Yap” metnidir. Necati Güngör tarafından kaleme alınan eserde kahramana, kızının kaybettiği telefonunu bulan çocuk tarafından ulaşılması ve sonrasında yaşananları anlatılmaktadır. Telefonu sahibine ulaştıran çocuğun alçak gönüllülük ile verdiği cevaplarla ve örnek davranışıyla okuyucuya mesaj vermeye çalışılmıştır. Metnin sonunda çocuk tarafından söylenen “İyilik yapmak hepimizin borcu.” Cümlesi ile ileti doğrudan kahramanın ağzından verilmektedir. Bu sebeple metnin iletisi “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” tanımına uymaktadır. Metnin etkinlikleri incelendiğinde, öğrencilerden metni özetlemeleri ve sonrasında özetlenen metinden ana fikri bulmaları istenmiştir (MEB, 2019c, s.254). Açıkça kahramanın ağzından verilen bir metinde öğrencilerden ana fikri bulmaları istenmesi, Bloom Taksonomisinin “hatırlama (bilgi)” basamağına denk gelmektedir. Metinde doğrudan verilen ana fikrin “hatırlanması”

amaçlanmaktadır. Bu durumun öğrenciye üst bilişsel seviyede bir katkı sağlayacağı tartışmalı bir durumdur:

B) Özetlediğiniz hikâyenin ana fikrini yazınız.

Altıncı sınıf Türkçe ders kitabında incelediğimiz son hikâye edici metin olan “Hacettepe” metni bir dinleme metnidir. Hikâyede, elinde olanlarla yetinmeyen bir padişahın, edilen duaların kabul olduğu Hacettepe’ye gidip dua etmesi ve duasının kabul olması ve akabinde yaşananlar anlatılmaktadır. Ettiği dua kabul olup tuttuğu her şey altın olan padişah, bir süre sonra en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaması üzerine pişman olup bu sefer de eski hayatına dönmek için Hacettepe’ye tekrar gidip dua eder ve bu durumdan kurtulur. Metinde yaşadığı pişmanlıktan ötürü padişahın duasında söylediği “(...) bir hırka, bir lokma yeter de artar bana” kısmında ileti verilmektedir. Bu durumda iletinin “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” tasnifine girdiği görülmektedir.

Altıncı sınıf hikâye edici metinler incelendiğinde beşinci sınıfa göre hikâye edici metinlerin azaldığı görülmektedir. Bu durum, altıncı sınıf ders kitabında bilgilendirici metinler üzerinden ‘bilgilendirme’ işleminin öne çıkarılmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca hikâye edici metinlerdeki iletilerin çoğunluğunun da doğrudan verilen iletiye dayanması, bizleri altıncı sınıf Türkçe ders kitabının bilgilendiriciliği/öğreticiliği öne çıkardığına dair bir düşünceye götürmektedir. Bilgilendiricilik, dolaylı ileti vermeyi geri plana atmaktadır. Lüle Mert (2011)’de dikkat çekildiği üzere ileti ögesi ile en ilişkili olan kavram “amaçlılık” kavramıdır (s.11). Doğrudan ileti vermenin öğreticiliğe ve iletiyi kesin, net ve en açık biçimde vermeye dayandığını söyleyebiliriz.

Tablo 4:

Altıncı Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri

	Bu Da Benim Öyküm	Canım Kitaplığım	Heykeli Dikilen Eşek	Cephane Sandığında Kitap	Türk Askerinin Cesareti	Yaşlı Nine
2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler	+	+				
2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler			+	+		
2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler					+	
2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler						+
2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler						
2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler						

Tablo 4-devamı:

Altıncı Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri

	Vermek Çoğalmaktır	Gümüş Kanat	Balıkçıl	Sır Tutamayan At Bakıcısı	Kara Tren	Sen De Bir İyilik Yap	Hacettepe
2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler							+
2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler							
2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler	+		+	+		+	
2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler					+		
2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler							
2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler		+					

Altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki hikâye edici metinlerin iletileri tematik alanlara göre incelendiğinde “Etik/ Ahlaki /İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına giren iletilerin diğer tematik alanlara göre öne çıktığı görülmektedir. Bu ileti türünü “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler”, “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” ve “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” izlemektedir. Bu noktada verilmek istenen iletilerin beşinci sınıfla benzer temalar üzerinde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra “Diğer Kültürlere/ Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler” kategorisiyle eşleşen herhangi bir metin tespit edilememiştir. “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kategorisinde ise yalnızca bir metin tespit edilmiştir.

Ele alınan metinler incelendiğinde ilk hikâye edici metin olan “Bu da Benim Öyküm” metninde, kahramanın kitaplarla tanışması ve zamanla kitaplara olan bakış açısının değişmesi anlatılmaktadır. Teması “kitap sevgisi” olan metin, tematik alan açısından incelendiğinde “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı

Verilen İletiler” kapsamına girmektedir. Kahramanın zamanla kitaplara olan bakış açısının değişmesi kişisel gelişim açısından değerlendirilebilir.

Altıncı sınıf Türkçe ders kitabında yer alan bir diğer hikâye edici metin olan “Canım Kitaplığım” metni, kitap seçmenin önemini vurgulayan bir hikâyedir. İletisi, kahramanın ağabeyinin getirdiği kitabı geri iade etmesi üzerinden verilen metinde anlatılmak istenen, kitap seçmenin dikkat gerektiren bir süreç olduğudur. Bu noktadan hareketle metnin iletisi tematik alan açısından “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir.

“Heykeli Dikilen Eşek” metni “Okuma Kültürü” temasında yer alan bir dinleme metnidir. Metinde Türkiye’nin ilk köy kütüphanesinin kurulması, uzak köylerdeki çocuklara kitap taşınması ve bölgedeki kadınlara okuma alışkanlığı edinmesi için yapılanlar anlatılmaktadır. Pek çok zorluğa rağmen bu yapılanların okuyucuda pes etmemek hissini uyandırdığı görülmektedir. Ancak metnin tamamına bakıldığında toplumsal bir olgu olan “okuma alışkanlığı” üzerinden iletinin verildiği görülmektedir. Bu sebeple metnin iletisi tematik açıdan incelendiğinde “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir.

“Okuma Kültürü” temasında yer alan son hikâye edici metin olan “Cephane Sandığında Kitap” metni, iletisi doğrudan verilen bir metindir. Savaş zamanı toplumun bağımsızlığı için cepheye silah taşımak için kullanılan cephane kutularının, savaştan sonra toplumun kültür-sanat savaşı için kullanıldığı anlatılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında iletinin toplumsal yaşamla ilgili olduğu görülmektedir. Bu sebeple, tematik açıdan incelendiğinde iletinin “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” tanımına girdiği söylenebilir.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan ilk hikâye edici metin olan “Türk Askerinin Cesareti” metni, yaralı düşman yüzbaşısını cephesine taşıyan Türk askerinin cesaretini anlatmaktadır. Savaş gibi zor bir durumda ahlaki/insani açıdan doğru olanı yapan Türk askerinin davranışları üzerinden iletisi verilen metin tematik açıdan incelendiğinde iletinin “Etik/ Ahlaki/ İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği görülmektedir.

“Yaşlı Nine” metni, “Millî Mücadele ve Atatürk” metninde yer alan bir diğer hikâye edici metindir. Metinde Atatürk’le yaşlı bir ninenin arasında geçenler anlatılmaktadır. Atatürk’le tanışmak maksadıyla yola çıkan ninenin, Atatürk’ü tanımadan onunla ettiği sohbet üzerinden ileti verilmektedir. Doğrudan Atatürk’ün ağzından verilen iletiyi tematik

açından incelediğimizde “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği görülmektedir.

“Erdemler” temasında yer alan ilk hikâye edici metin olan “Vermek Çoğalmaktır” metni, yapılan bir iyiliğin dönüp dolaşıp iyiliği yapan kişiye uğramasını konu edinmektedir. Yaptığı iyilik birçok kişiye uğradıktan sonra tekrar kendine dönen kahramanın ağzından verilen ileti, sunuluş bakımından doğrudan verilen bir iletidir. Tematik açıdan incelendiğinde ise iletinin “Etik/ Ahlaki/ İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” tanımlamasına uymaktadır. İyilik yapmak üzerine kurgulanan metinde, iletinin buna dayandırıldığı göze çarpmaktadır.

Bu temada yer alan bir diğer hikâye edici metin olan “Gümüş Kanat” metni, hikâye türünde bir metindir. Metinde babasının yardımıyla ağaca takılan kuşu kurtaran kahramanın yaşadıkları anlatılmaktadır. İletisi hayvan sevgisi etrafında şekillenen metinde, hayvanlara acımanın ve doğaya saygı göstermenin iyi insan olmanın ilk şartı olduğu mesajı verilmektedir. Bu sebeple, tematik açıdan bakıldığında iletinin “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” tanımına girdiği görülmektedir. Ayrıca, altıncı sınıf Türkçe ders kitabında tematik açıdan bu ileti kategorisinde yer alan tek hikâye edici metin “Gümüş Kanat” metnidir.

“Balıkçıl” metni, fabl türünde olan bir dinleme metnidir. Balıkçıl kuşunun karnının acıkması üzerine yaşadıklarını ve düşündüklerini anlatan metinde muntazam yaşamak, müşkülpesent olmamak, açgözlülük etmemek gibi olgular işlenmektedir. İleti, sunuluş bakımından incelendiğinde metnin sonunda doğrudan verilmekte, tematik açıdan incelendiğinde ise “Etik/ Ahlaki/ İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir. Yukarda bahsi geçen olgular üzerinden iletinin verilmesi de tematik açıdan bu sonuca ulaştırmaktadır.

“Erdemler” temasında yer alan son hikâye edici metin olan “Sır Tutamayan At Bakıcısı”dır. Metinde kendisine güvenip sırrını paylaşan padişahın güvenini boşa çıkaran at bakıcısı anlatılmaktadır. Padişahın paylaştığı sırrı padişahın kardeşiyle paylaştıktan sonra, padişahın ölmesi üzerine yerini padişahın kardeşinin alması ile iyilik göreceğini medet uman at bakıcısının cezalandırılması üzerinden ileti verilmektedir. Dün başkasının sırrını paylaşan kişinin yarın kendisinin sırrını da paylaşacağını düşünen yeni padişah, iletiyi doğrudan vermektedir. Bu noktada iletinin etik/ ahlaki bir kavram olan sır kavramı üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu sebeple ileti, tematik açıdan incelendiğinde “Etik/ Ahlaki/ İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir.

“Millî Kültürümüz” temasında yer alan “Kara Tren” metni, Kara Tren türküsünün hikâyesini konu edinen bir metindir. Metinde savaşa giden insanların yolunu gözleyenlerin hikâyesi ve bu hikâye üzerine yazılan türkü anlatılmaktadır. Gidenin dönmemesi ve bu durumun yarattığı çaresizliği anlatan metnin iletisi tematik alan açısından incelendiğinde “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir. Bu hissiyat üzerine bir türkü yazılması, türkülerin toplumun kültürel yönünü yansıttığı göz önünde bulundurulduğunda bu sonuca varılmaktadır.

“Sen De Bir İyilik Yap” metni “Birey ve Toplum” temasında yer alan bir hikâyedir. Metinde kahraman ile kızının kaybettiği telefonu bulan çocuk arasında geçenler konu edilmektedir. Örnek bir davranış sergileyerek bulduğu telefonu sahibine ulaştıran çocuğun tutum ve davranışları üzerinden verilen ileti tematik açıdan incelendiğinde “Etik/ Ahlakî/ İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği görülmektedir. İyilik yapmak, bu iyiliği karşılık beklemezsizin yapmak gibi temalar etrafında yer alan iletinin etik/ahlak/insani değerler kavramları ile yakın ilişkili olduğu söylenebilir.

Altıncı sınıf Türkçe ders kitabında yer alan son hikâye edici metin olan “Hacettepe” metni bir dinleme metnidir. Metinde pek çok şeye sahip olmasına rağmen hep daha fazlasını isteyen bir padişahın başından geçenler anlatılmaktadır. Metinde bahsi geçen Hacettepe mevkîine gidip dua eden ve bu duası kabul olan padişahın tuttuğu her şeyin altın olması ile beklediği gibi şeyler yaşamadığı konu edilmiştir. Açgözlü olmamak, değer bilmek, kanaatkâr olmak gibi kavramların işlendiği metnin iletisi tematik açıdan incelendiğinde “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girmektedir.

Verilen iletileri temalara göre incelediğimizde, “Etik/ Ahlakî /İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına giren iletilerin diğer tematik alanlara göre öne çıktığı görülmektedir. Bu ileti türünü “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler”, “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” ve “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” izlemektedir. Etik/ahlak/insani değerlerin öne çıkarılması verilmek istenen mesajların değerler eğitimi bağlamında dikkat çekicidir. Etik/ Ahlakî /İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler’in didaktizme, öğreticiliğe çok müsait olduğunu söylemekle birlikte, hikâye edici metinlerde bu tematik alan ait iletilerin dolaylı biçimde verilmesinin önemini de vurgulamak gerekir. Ders kitabına metin seçilirken adı geçen tematik alana ve diğer tematik alanlara giren iletilerin dolaylı biçimde verilmesi,

sezdirilmesi, öğrencilerin yorumuna açık halde sunulması, olayların doğal akışı içine yedirilmesi öğrencilerin bu tür değerleri daha kolay içselleştirebilmeleri kadar ‘çıkarımda bulunma, analitik düşünme, ilişki kurma vb’ bilişsel becerilerinin geliştirilmesi açısından da önemlidir. Özdemir’e göre özellikle hikâye edici bir metinde gösterilen çaba ve etkinlik çok yönlü olmalıdır. Çünkü yazınsal metinlerin yazarıyla okurunun iletişimi daha karışıktır; bu da öğrencinin daha etkin olmasını gerektirir (1983, s. 55-56). Bu sebeple didaktik bir yaklaşım yerine öğrencinin anlamlandırma açısından çaba göstereceği bir anlayış egemen kılınmalıdır.

3.3. Yedinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerde ‘İleti’ Ögesi

Tablo 5:

Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler

	Ana İşsiz Kalınca	Karadut	Mürefte Kadınlar ve E.Ast.	Sığırtmaç Mustafa'nın Öyküsü	Penceresi Sonsuzluğa Açılan Oda	Okumak Düşünmek İçindir	Anne Frank'ın Hatıraları
1.1. Doğrudan Verilen İletiler							
1.1.1. Anlatıcının Ağızından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)							
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağızından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)				+		+	
1.2. Dolaylı Verilen İletiler							
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler							
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler					+		
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygular durumları aracılığıyla verilen iletiler	+	+					+
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler			+				
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)							
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler							

Tablo 5-devamı:

Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler

	Hayat O Gün Çok Güzeldi	Annemin Mektupları	Kaplumbağayla İki Ördek	Kızgın Bir Lira	Akıllı Evlat	Bir Adam, Bir Köy, Bir Orman
1.1. Doğrudan Verilen İletiler						
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)						
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)			+			
1.2. Dolaylı Verilen İletiler						
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler						
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler				+		
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+					
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler		+			+	
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler						+
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)						
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler						

Tablo 5-devamı:

Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler

	Anne Frank'ın Hatıraları	"A" Harfi	Mesele Kuyumcuyu Bulmakta	Çok Geç Diye Bir Zaman	Broşür	Ağaçtan Oyma Su Tası
1.1.Doğrudan Verilen İletiler						
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)			+			
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)				+		
1.2. Dolaylı Verilen İletiler						
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler						
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+					+
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler		+			+	
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)						
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler						

Yedinci sınıf Türkçe ders kitabı hikâye edici metinler çerçevesinde incelendiğinde on dokuz adet hikâye edici metin tespit edilmiştir. Altıncı sınıf Türkçe ders kitabına göre hikâye edici metinlerin sayısının arttığı görülmektedir. Bu açıdan ders kitaplarında hikâye edici metinlere yer verme açısından tutarlı bir grafiğin takip edilmediğini söylemek mümkündür.

Metin türleri açısından bakıldığında ise hikâyenin türünden metinler dışında bir fabl, bir anı ve bir mektup türünde metin vardır.

İletileri veriliş/sunuluş biçimine göre ele aldığımızda yedinci sınıf Türkçe ders kitabının beşinci ve altıncı sınıfa göre iletilerin dolaylı ileti verme lehine önemli bir farkla değiştiği görülmektedir. İncelenen on dokuz metnin beşinde iletinin doğrudan, on üçünde ise dolaylı verildiği tespit edilmiştir. Önceki sınıflarda doğrudan ileti vermenin dolaylı ileti vermeye göre fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda yedinci sınıf Türkçe ders kitabının beşinci ve altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarına göre ‘ileti’ ögesi açısından daha istendik bir noktada durduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan dolaylı ileti vermenin doğrudan ileti vermeye göre çok daha fazla yer almasının öğrencilerin üst bilişsel seviyede bir okuma edimi gerçekleştirmesi, eleştirel okuma/dinleme, anlama ile eleştirel ve analitik düşünme becerilerinin daha etkin sergilenmesi ve öğrencilerin etkin öğrenme süreçleri içine çekilmesi gibi durumlar açısından istendik bir olgu olduğunu ifade etmek gerekir.

Hikâye edici metinlerin ilki olan “Ana İşsiz Kalınca” metni “Duygular” temasında yer alan bir hikâyedir. Metinde, Almanya’da yabancılık çeken Atıl ve ailesinin hikâyesi anlatılmaktadır. Annesinin işten çıkarılmasıyla başlayan süreçte, bir türlü ısınmadığı gurbete bir de memleket özleminin eklenmesiyle Atıl ve annesinin hissettikleri konu edilmiştir. İleti açısından bakıldığında, hem karakterin ismi olan Atıl üzerinden ileti verilmesi hem de kahramanın annesi ile hissettiklerinin okuyucuda etki bırakması iletinin dolaylı verildiğini ve iletinin “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girdiğini söyleyebiliriz.

Hikâye edici metinlerden ikincisi olan “Karadut” metni, bir dinleme metnidir. Metinde kahramanın yıllar sonra pazar yerinde karadut görmesi ile çocukluğuna gitmesini anlatılmaktadır. Karadutla olan hikâyeleri aklına gelen kahramanın duyguları merkeze alınmıştır. “Her yetişkin insan çocukluğuna özlem duyar.” şeklinde ifade edilebilecek olan iletinin “çocukluğa özlem” teması üzerine inşa edildiği metinde, özlem ve yoğun duyguların ele alınmasından ötürü iletinin “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girdiği söylenebilir.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan ilk hikâye edici metin olan “Mürefteci Kadınlar ve Emin Astsubay” metni, Çanakkale Savaşı’nda yaralanan askerlere bakan gönüllü hemşirelerin bulunduğu Mürefte’yi ve yine tedavi görmek için buraya gelen Mersinli Astsubay Emin Bey’in hikâyesini anlatmaktadır. Tedavi olduğu süreçte ona bakan Serpil hemşire ile olan sohbetleri üzerinden Türk kadınının fedakarlığını, asaletini anlatan metnin iletileri de bu tipiklik üzerinden verilmektedir. ‘Vatansever/idealist aydın tipi’

üzerinden verilen “Söz konusu vatansa gerisi teferruattır.” şeklinde ifade edilebilecek olan iletinin “Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine uyduğu söylenebilir. Uğurlu (1992), tipikliği genel hatlarıyla yansıttığı çalışmasında, toplumsal tipikliğin toplumun genel hatlarını yansıtan tipiklik türü olduğunu belirtmiştir. Bireysel tipiklik kavramının ise toplumsal tipiklik kavramı ile ilişkili olduğundan ve toplumun bireye indirgenmiş tipiklik olarak tanımlanabileceğinden bahseder. Bireysel tipiklik toplumun her katmanından, çeşitli tiplerdir. Ortak kavram ve olguları temsil etmektedirler (s. 203-204). Bu bağlamda, “Mürefteci Kadınlar ve Emin Astsubay” adlı metinde, kahramanların taşıdıkları tipiklik, metnin iletisini somut bir şekilde okuyucuya taşımakta işlevseldir.

Aynı temada yer alan ikinci metin olan “Sığırtmacı Mustafa’nın Öyküsü” metni, kahramanın Atatürk’le karşılaşması ve aralarında geçen konuşmaları konu edinen bir metindir. Mustafa’nın Atatürk’le karşılaşması, daha sonra Atatürk’ün Mustafa’yı kâhyalık için çiftliğine davet etmesi ancak sonradan “Hayır, Mustafa... Seni kâhya yapmayacağım, okula göndereceğim. Orada okuma yazma öğreneceksin!” “Okula gönderin, bu daha iyi” (MEB, 2019d, s.55) demesi ile ileti doğrudan verilmiştir. Bu sebeple iletinin “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” kategorisine girdiği söylenebilir.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan son metin olan “Penceresi Sonsuzluğa Açılan Oda” metni, Atatürk’ün son günlerini anlatan bir dinleme metnidir. Atatürk’ün, hastalığının son günlerinde yaşadığı sıkıntılara rağmen gençleri selamlaması, tutum ve davranışları üzerinden kişilik özelliklerinin verilmesi (ör. karanlığı sevmemesi, her karanlığı aydınlığa kavuşturması) aracılığıyla metnin ileti verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında metnin iletisinin “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” tanımına uyduğu ve dolaylı ileti verme biçiminde sunulduğu söylenebilir.

“Okuma Kültürü” temasında yer alan “Okumak, Düşünmek İçindir” metni, başlıktan da hareketle, okumak ve düşünmek kavramlarını merkeze alan bir metindir. Tarihteki ünlü düşünürleri ve düşünerek vardıkları keşifleri anlatır. Öyküleyici anlatıma dayanan metinde düşünmenin önemi üzerinde durulurken metnin sonunda yer alan “...düşünen beyin sağlıklı kalır.” kısmında ileti doğrudan verilmiştir. Metnin iletisinin “Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)” tanımına girdiği görülmektedir. Metinde dolaylılık örtülenmiştir.

“Anne Frank’ın Hatıraları” metni bir dinleme metnidir. Metinde Anne Frank’ın ağzından yaşadıkları ve hissettiği duygular anlatılmaktadır. Kahramanın, dile getirdiği

Fabl türünde bir metin olan “Kaplumbağayla İki Ördek” metni, La Fontaine Masalları’ndan alınmış bir metindir. Metinde iki ördeğin bir kaplumbağayı çubuk vasıtasıyla taşıması anlatılmaktadır. Çok uzakları görmek isteyen kaplumbağanın bu isteği gerçekleşmiş ancak ağzını açtığı anda yere düşmüştür. Metnin sonunda söylenen “Kısacası, gevezeliği yaşamına mal olmuş.” kısmında metnin iletisi doğrudan verilmektedir. İleti, “Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)” kategorisine girmektedir.

“Kızgın Bir Lira” metni, İbrahim Zeki Burdurlu tarafından kaleme alınmıştır. Metinde kahramanın gördüğü bir lira üzerine çocukluğundaki bir olayı anımsaması anlatılmaktadır. Çocukluk günlerine giden kahramanın babasından izinsiz aldığı bir lirayı harcamak istemesi ancak pişmanlık yaşamaması, ısınan bir liranın avcunu yakması üzerinden izinsiz para almanın kötü bir şey olduğu mesajı verilmektedir. İletisi “izinsiz, hiçbir şey almamak gerekir” olan metinde bu ileti “Kahraman(lar)ın Konuşma, Eylem, Tutum ve Davranışları Aracılığıyla Verilen İletiler” tanımına girmektedir. Kahramanın tutum ve davranışları, iletinin bu kategoriye girmesinde etkili olmuştur.

“Akıllı Evlat” metni, mirasını üç oğlu arasında bölüştürmek isteyen bir baba ve çocuklarının hikâyesini anlatmaktadır. Baba, çocuklarına verdiği bir kese altınla üç sene içinde ne yaptıklarını geri dönüp kendisine anlatmasını istemektedir. Üç oğlanının yaptıklarını anlatması üzerine babanın küçük evladını onayladığı ve diğer kardeşlerinin onu destekleyeceğini söylediği görülür. İletisi “insana yatırım yapmanın önemi” temasıyla iç içe verilen metinde toplumları ilerletip geliştirecek olanın iyi insan yetiştirmek olduğu vurgulanmaktadır. Bu açıdan ileti “Kahraman(lar)ın Dünya Görüşü, Olaylara/Durumlara Bakış Açısı ve Entelektüel/Kültürel/Sosyal Yönleri Aracılığıyla Verilen İletiler” kapsamına girmektedir.

“Erdemler” temasında yer alan son hikâye edici metin olan “Bir Adam, Bir Köy, Bir Orman” metni Jean Giono tarafından kaleme alınmıştır. Metinde kahramanın dağda rast geldiği bir çobanla arasında geçenler konu edilmektedir. Çorak arazilere palamut diken çobanın bunu orman yapmak amacıyla yaptığını söylemesi ile metnin iletisi dolaylı yönden verilmektedir. “Kahraman(lar)ın Hedef, Amaç Ve Motivasyonları Aracılığıyla Verilen İletiler” kapsamına giren iletinin, çobanın amacına metnin sonunda ulaştığının söylenmesi ile pekiştirildiği söylenebilir.

“Kişisel Gelişim” temasında yer alan ilk metin olan “A Harfi” metni, “Sol Ayağım” kitabından alınmıştır. Metinde ortopedik engelli olarak dünyaya gelen kahramanın, annesinin yıllarca süren çabaları sonucunda ailesi ile nasıl iletişime geçtiğini anlatmaktadır. Sol ayağı ile yazdığı yazı, kahramanın tanımıyla dünyaya giden yolu, zihinsel özgürlüğünün

anahtarıdır. Kahramanın ve annesinin yıllarca çaba göstermesi ve bu çaba uğruna pes etmemeleri ile ileti verilmektedir. İletisi “Engeller karşısında asla pes etmemeliyiz” olan metin, iletisini veriliş biçimine göre “Kahraman(lar)ın Hedef, Amaç ve Motivasyonları Aracılığıyla Verilen İletiler” şeklindeki dolaylı ileti verme kategorisine girdiği söylenebilir.

“Mesele Kuyumcuyu Bulmakta” metni, bir dinleme metnidir. Öğrencisine verdiği bir metnin değerini farklı kişilere sormasını isteyen bilgi, öğrencisinin en son kuyumcuya sorup gelmesi üzerine verdiği öğüt anlatılmaktadır. Değerini bilmeyenin elinde basit bir nesne olarak görülenin kuyumcunun elinde ne kadar değerli olduğu konu edilmektedir. İletisi “bir şeyin değerini ancak kıymetini bilen anlar” olan metinde ileti doğrudan kahramanın ağzından verilmektedir. İleti “Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)” kategorisine girmektedir. Metnin etkinliklerine göz atıldığında doğrudan metnin ana fikrini buldurmaya yönelik bir soru göze çarpmaktadır (MEB, 2019d, s.211). Halihazırda doğrudan verilmiş bir iletiyi buldurmak açısından öğrenciye böyle bir etkinlik yaptırmanın okuduğunu anlama açısından sağlayacağı katkı tartışmaya açıktır.

3.Etkinlik Okuduğunuz metnin konusunu ve ana fikrini belirleyerek yazınız.

Metnin Konusu

Metnin Ana Fikri

“Kişisel Gelişim” temasının son metni olan “Çok Geç Diye Bir Zaman” metni, Mustafa Yurttaş tarafından kaleme alınmış bir metindir. Metinde seksen yedi yaşında üniversite öğrencisi olan Rose ile kahramanın arasında geçen diyaloglar anlatılmaktadır. Metin boyunca yaşama dair mesajlar içeren parçanın, zamanın önemine sık sık dikkat çekmektedir. Metnin sonunda anlatıcının söylediği “Çok geç diye bir zaman asla yoktur.” cümlesi ile ileti doğrudan verilmektedir. Bu sebeple iletinin “Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)” kategorisine girdiği söylenebilir.

“Sağlık ve Spor” temasında yer alan tek metin olan “Broşür” parçası, bir dinleme metnidir. Metinde çalıştığı kasabada halka ulaşmak için düşünüp taşınan Mustafa, doktorun yaptığı bir broşür aracılığıyla bir çocuğun hayatını kurtarır. Kasaba halkına dağıttığı bu broşürün dönüp dolaşıp hasta bir çocuğun annesinin eline geçmesi sonucunda hastaneye gelmesi ile metnin iletisinin “imkansızlıklara karşı pes etmemek” düşüncesine dayandığı söylenebilir. Bir amaç uğruna engelleri aşmak için verdiği çaba açısından bakılırsa iletinin

“Kahraman(lar)ın Hedef, Amaç ve Motivasyonları Aracılığıyla Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir.

Yedinci sınıf hikâye edici metinlerinin sonuncusu olan “Ağaçtan Oyma Su Tası” metni, “Sanat” temasında yer alan tek metindir. Metinde kahramanın dedesi ile yaşadıkları ve çıktığı gezi konu edilmektedir. Yine bir gün dedesi ile yaptığı gezide yaşadıklarını anlatan kahramanın, dedesinin yaptığı su tasının onda yarattığı duyguları anlatmaktadır. Mekân olarak ormanda geçen metinde, iletinin mekânla iletişimde olduğu göze çarpmaktadır. Bu açıdan metin, yedinci sınıf ders kitabındaki metinlerden bu özelliği ile ayrılmaktadır. İletisi kahramanın dedesi ile olan anıları ve dedesinin doğa sevgisi olan metinde ileti, “Mekân (Mekânsal Ögeler), Mekân-İnsan İlişkisi ve Betimlemeler Aracılığıyla Verilen İletiler” kapsamına girmektedir.

Tablo 6:

Yedinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri

	Ana İşsiz Kalın ca	Karad ut	Müreft eli Kadınla r ve Emin Astsub ay	Sığırtmaç Mustafa'n ın Öyküsü	Penceresi Sonsuzlu ğa Açılan Oda	Okumak , Düşünm ek İçindir	Anne Frank'ı nın Hatırala rı
2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler		+				+	+
2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler	+			+			
2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değ erlere Dayalı Verilen İletiler							
2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değ erlere Dayalı Verilen İletiler			+		+		
2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler							
2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler							

Tablo 6-devamı:

Yedinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri

	Hayat O Gün Çok Güzeldi	Annemin Mektupları	Kaplumbağayla İki Ördek	Kızgın Bir Lira	Akıllı Evlat	Bir Adam, Bir Köy, Bir Orman
2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler	+	+				
2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler					+	
2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler			+	+		
2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler						
2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler						
2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler						+

Tablo 6-devamı:

Yedinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri

	“A” Harfi	Mesele Kuyumcuyu Bulmakta	Çok Geç Diye Bir Zaman	Broşür	Ağaçtan Oyma Su Tası
2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler	+	+	+		
2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler				+	
2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler				+	
2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler					
2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler					
2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler					+

Yedinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan hikâye edici metinlerin iletileri tematik alanlar açısından incelendiğinde “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kategorisinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra “Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler” kapsamında bir ileti bulunmadığı söylenebilir.

İlk hikâye edici metin olan “Ana İşsiz Kalınca” metni, kahramanın ailesi ile gurbette yaşadıklarını konu edinen bir metindir. Metinde vatanını özleyen kahramanın bunu annesi ile paylaşması, duygularını bu şekilde dışa vurduğu sıklıkla görülmektedir. “Gurbet” temasının sıklıkla işlenmesinden ötürü iletinin tematik açıdan “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir. Göç etme ve yeni bir toplumsal yaşama dâhil olmayı ilgilendiren “gurbet” kavramının iletiyi belirlediği söylenebilir.

“Karadut” metni, kahramanın bir karadut ağacı görmesi üzerine çocukluğuna gitmesi ve anılarını hatırlaması çevresinde şekillenen bir eserdir. Kahramanın geçmişteki anılarını yad etmesi ve onda uyandırdığı hislerin konu edildiği metnin iletinin tematik açıdan “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler”

kapsamına girdiği görülmektedir. Kahramanın yıllar sonra karaduta olan bakışının değişmesi, ondan bir parça saklaması gibi öğelerin bu kategorize etmeyi desteklediği savunulabilir.

“Millî Mücadele ve Atatürk” metninde yer alan ilk metin olan “Mürefteci Kadınlar ve Emin Astsubay” metni, Çanakkale Savaşı’nda yaralanan kahramanın bölgede gönüllü hemşirelik yapan Serpil hemşire ile olan diyalogları anlatılmaktadır. Metinde verilmek istenen mesajın Serpil hemşirenin ‘vatansever aydın’ tipikliği üzerinden verildiği göz önünde bulundurulduğunda iletinin ‘vatanseverlik’ kavramı üzerinden “Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir.

Aynı temada yer alan bir diğer metin olan “Sığırtmaç Mustafa’nın Öyküsü” metni, çobanlık yapan kahramanın yolda karşılaştığı Atatürk’le olan diyalogları çevresinde şekillenmiştir. Atatürk’ün okumaya verdiği önemi konu edinen metinde toplumların eğitileceği ve ilerleyeceği mesajı verilmek istenmiştir. Bu açıdan bakıldığında temanın “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girdiği söylenebilir.

“Penceresi Sonsuzluğa Açılan Oda” metni, Atatürk’ün son günlerini anlatan bir metindir. Metinde Atatürk’ün son günlerinde dahi gençleri selamlaması, karanlığı aydınlığa çevirmek için çabalaması gibi bölümler üzerinden Atatürk’ün Türk toplumu açısından önemi vurgulanmaktadır. Tema açısından “Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler” tanımına giren metinde, Atatürk’ün şahsında ulusal kavramlar ve olgulara gönderme yapılması iletiyi şekillendiren başlıca öğelerdir.

“Okuma Kültürü” temasında yer alan “Okumak, Düşünmek İçindir.” metni, okuma ve düşünme kavramlarını temele alan bir metindir. Metinde tarihteki önemli şahsiyetlerin düşünceleri ve buluşları vurgulanırken doğrudan ileti verme yoluna gidilmiştir. Düşünmenin geliştirici yönünü vurgulayan metnin iletisi tematik açıdan “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir.

Bir dinleme metni olan “Anne Frank’ın Hatıraları” metni, anı türünde bir metindir. Kahramanın duygularını dile getirdiği metinde yaşadıklarına bağlı olarak şekillenen iç dünyası anlatılmaktadır. Bireysel yaşamın ön planda olduğu metnin hayat, aile, toplum gibi kavramlara dair düşünceleri içermesi yönünden “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kategorisine giren bir iletiyi taşıdığını söylemek mümkündür.

“Okuma Kültürü” temasında yer alan son hikâye edici metin olan “Hayat O Gün Çok Güzeldi” metni, kahramanın bulduğu gizli bir kütüphane odası üzerinden hislerini anlatan bir metindir. Daha sonra öğretmenlerine yakalanan kahramana edebiyat öğretmenin yeni

bir oda hediye etmesi üzerine yaşadığı sevinç anlatılmıştır. Okuma sevinci kavramı üzerinden şekillenen metnin iletisinin “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği görülmektedir.

“Erdemler” temasında yer alan ilk metin olan “Annemin Mektupları” metni, kahramanın annesinin kahramana bıraktığı mektuplardan oluşan bir seridir. Tahta bisiklet ile ilgili olan metnin kahramanın annesinin yaşadıklarının, başından geçen olayların ve ailesine karşı hissettiklerinin bir tahta bisiklet ile olan ilişkisini anlatmaktadır. Önceki birçok metinde olduğu gibi duyguların yoğun olduğu metinde, kahramanın annesinin hissettikleri ön plana alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında iletinin tematik açıdan “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir.

Yedinci sınıf hikâye edici metinleri arasında tek fabl metni olan “Kaplumbağayla İki Ördek” metni, La Fontaine Masalları’ndan alınmış bir metindir. Gevezelik etmenin kötü olduğunu anlatan metinde ileti doğrudan verilmekte, iletinin bir öğüt olduğu görülmektedir. Bu bakımdan metnin iletisinin tematik alanlar açısından “Etik /Ahlaki /İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir.

“Kızgın Bir Lira” metni, İbrahim Zeki Burdurlu tarafından kaleme alınmış bir eserdir. Metinde kahramanın yolda yürürken gördüğü bir sarı cisim üzerinden çocukluğuna gitmesi, çocukluğunda başından geçen bir olayı anımsaması ve bu olayın onda yarattıkları konu edilmiştir. Duygu durumunun yoğun olarak verildiği metinde iletinin tema açısından incelendiğinde “Etik /Ahlaki /İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir. Kahramanın kendisine ait olmayan bir şeyi izinsiz alması ve bu durumdan pişmanlık duyması iletinin adı geçen tematik alana girmesinde etkili olmuştur.

Bir dinleme metni olan “Akıllı Evlat” metni, çocuklarına verdiği görev üzerinden bir babanın vermek istediği mesajı içermektedir. “İnsana değer vermenin önemi” temasının işlendiği metinde insana yapılan yatırımın en önemli yatırım olduğu mesajı verilmektedir. Bir toplumun gelişmesinin en önemli aracının insana yapılan yatırım olduğu şeklindeki bir iletiyi içeren metnin, iletisi açısından “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir.

“Erdemler” temasında yer alan son metin olan “Bir Adam, Bir Köy, Bir Orman” metni, yaşadığı köyü ağaçlandırmak için çaba gösteren bir çobanın metnin kahramanı ile arasında geçenleri konu edinen bir metindir. Kendini bu amaç uğruna adayan çobanın yıllar sonra bu amacına ulaştığının gösterilmesi, insanlara hedef belirlemesi ve bu hedefe yönelik çaba

göstermelerini anlatmaktadır. Kişisel gelişimle ilgili bir metin olan “Bir Adam, Bir Köy, Bir Orman” metninin iletisinin, tematik açıdan incelendiğinde “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kapsamına girdiğini söylemek mümkündür.

“Kişisel Gelişim” temasında yer alan ilk metin olan “A Harfi” metni, “Sol Ayağım” kitabının kısaltılmış bir versiyonudur. Kitapta ortopedik engelli doğan kahramanın, annesinin çabaları ile dünyaya tutunması anlatılmaktadır. İnsanların ondan umudu kestiği bir ortamda kahramanın bir harf aracılığıyla insanlarla iletişime geçmesinin konu edildiği metin, insanların zorluklar karşısında pes etmemesi gerektiğini gösteren bir metindir. Bu açıdan bakıldığında iletinin tematik alan açısından “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girdiği söylenebilir.

“Mesele Kuyumcuyu Bulmakta” metni, bir nesnenin değerinin hak edenin elinde anlam bulacağını konu edinen bir metindir. “Değer ve anlam” teması çevresinde şekillenen metnin iletisini okuyucuya doğrudan verdiği görülmektedir. Verilmek istenen mesaj “değer bilme” temasıyla iç içedir. Metnin iletisi, tematik açıdan ele alındığında “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girmektedir.

“Kişisel Gelişim” temasında yer alan son hikâye edici metin olan “Çok Geç Diye Bir Zaman” metni, zaman ve yaş kavramlarını merkeze alan bir metindir. Hayatın değerinin çaba göstermekle, geçen zamanı iyi değerlendirmekle anlaşılacağını anlatan metnin iletisinin verilmiş/sunuluş açısından doğrudan verildiği görülmektedir. İnsana ve hayata dair öğütler içeren metin, “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” temasında yer almaktadır. Kişinin hayatı ile ilgili verilen bu mesajların bu kategoriye uyduğu sonucuna varılmaktadır.

“Sağlık ve Spor” temasında yer alan tek metin olan “Broşür” metni, çalıştığı bölgedeki hastalara ulaşmak için uğraşan Mustafa doktorun hikâyesini anlatmaktadır. Bölgedeki halka ulaşmak için broşür dağıtan Mustafa doktorun tesadüfler sonucunda adaşı Mustafa bebeği tedavi etmesi konu edilmiştir. Metinde imkansızlıklara karşı pes etmemek iletisinin merkeze alındığı görülmektedir. Tematik açıdan bakıldığında ise metnin iletisinin insanlara ulaşip toplumu tehdit eden bir riski ortadan kaldırmaya çabalaması açısından “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına, yaşadığı yerde insanların çaresizliğine son vermek için verdiği çaba açınsansa “Etik/ Ahlakı/ İnsani Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir. Bu açıdan metnin iletisinin iki tematik alanla da ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Yedinci sınıf hikâye edici metinlerden sonuncusu olan “Ağaçtan Oyma Su Tası” metni, kahramanın, dedesi ile ormanda yaşadıklarını konu edinen bir hikâyedir. Metinde bir çocuğun, ormanda dedesi ile yaşadıkları, karşılaştığı durumlar karşısında hissettikleri anlatılan metnin iletisi mekânsal öğelerle ilişkili tek ileti olmasıyla dikkat çekmektedir. Tematik açıdan baktığımızda orman, doğa, su gibi doğaya ilişkin pek çok kavram bulunduran metnin “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kategorisine girdiği görülmektedir. Bu kategoriye sahip tek metin olması açısından da metin önem arz etmektedir.

3.4. Sekizinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerde ‘İleti’ Ögesi

Tablo 7:

Sekizinci Sınıf Türkçe Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler

	Kaşağı	Kedi ile Fare	Ayaz’ın Definesi	Bayrağımızın Altında	Kınalı Ali’nin Mektubu	Atatürk’ü Gördüm
1.1.Doğrudan Verilen İletiler						
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)			+	+		
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)		+			+	
1.2. Dolaylı Verilen İletiler						
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler						
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+					
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler						+
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+					+
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler						

Tablo 7-devamı:

Sekizinci Sınıf Türkçe Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler

	Portakal	Masal Ağacı	Peri Bacaları	Robinson Crusoe	Göç Destanı	Kız Kulesi
1.1.Doğrudan Verilen İletiler						
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)						
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)						+
1.2. Dolaylı Verilen İletiler						
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler						
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler		+		+		
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+		+		+	
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+	+	+	+	+	
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler						

Tablo 7-devamı:

Sekizinci Sınıf Türkçe Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler

	Yılkı Atı	Gündüzünü Kaybeden Kuş	Haritada Bir Nokta	Kalbim Rumeli'de Kaldı	İmece
1.1. Doğrudan Verilen İletiler					
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)					+
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)					
1.2. Dolaylı Verilen İletiler					
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler					
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+	+	+		
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler				+	
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+	+	+	+	
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler					

Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler incelendiğinde on yedi adet hikâye edici metin tespit edilmiştir. Bu on yedi hikâye edici metnin veriliş/sunuluş biçimine göre iletileri incelendiğinde beş metinde iletinin doğrudan verildiği görülmüştür. İletisi dolaylı verilmiş olan on iki metnin iletileri incelendiğinde en sık kullanılan ileti türünün yedi adetle “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” tasnifine

uyan ileti türü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sıklık açısından incelendiğinde ikişer adet ile “Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” ile “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine giren iletiler olduğu tespit edilmiştir. Yedinci sınıf Türkçe ders kitabında olduğu gibi dolaylı ileti vermenin doğrudan ileti vermeye göre çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir ki bu durum, daha önce de ifade edildiği üzere okuduğunu/dinlediğini anlama, eleştirel okuma/dinleme, eleştirel ve analitik düşünme vb. açılardan önemli ve istendiktir.

Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki ilk hikâye edici metin olan “Kaşağı” metni, Ömer Seyfettin’a ait bir hikâyedir. Metinde başkahramanın yaşadıklarının bir kaşağı üzerinden gelişen olaylara bağlı olarak anlatılması söz konusudur. Atları tımar edemediği için kaşağıyı parçalayan başkahramanın, suçu kardeşinin üzerine atması üzerine yaşadığı pişmanlık anlatılmaktadır. Hikâye, kardeşine attığı iftira rüyalarına giren ve bu durumdan ötürü pişmanlık duyan kahramanın yaptıklarını itiraf etmek istemesi ancak kardeşinin ölümüyle bu pişmanlığın hiçbir anlam ifade etmemesi ile bitmektedir. Kahramanın duygularının yoğun bir şekilde ele alındığı metinde, metnin letisi “iftiranın kötülüğü ve yarattığı pişmanlık” üzerinden verilmektedir. Bundan hareketle metnin letisinin “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği söylenebilir. Kitapta okuduğunu anlamayla ilişkili olarak ‘metnin ana fikri’ni buldurmaya yönelik bir etkinlik yer alır (MEB, 2019e, s.24):

6. Metnin ana fikrini yazınız.

İletisi dolaylı biçimde verilen metne yönelik böyle bir etkinliğin öğrencilerde analiz etme seviyesinde bir anlamlandırmayı harekete geçirdiğini söyleyebiliriz. Birgin’in ifade ettiği üzere üst düzey düşünme becerilerinden olan analiz etmede “öğelerin analizi, ilişkilerin analizi, örgütsel ilkelerin analizi” alt basamakları bulunmaktadır (Birgin, 2016, s.841). Bu bakımdan öğrencinin metinde örtük olarak verilen iletiyi bulmak için metni oluşturan öğeleri ve ilişkileri analiz etmesi gerekmektedir. Bu durumdan hareketle verilen etkinliğin öğrencinin bilişsel becerilerini geliştirmeye katkıda bulunacağı düşünülebilir.

“Kedi ile Fare” metni, bir dinleme metnidir. Beydeba’dan alınan “Kedi ile Fare” hikâyesi, zor durumda kalan kedi ile farenin birbirlerinden yardım istemeleri ve sonrasında yaşadıkları konu edinmektedir. İçinde bulundukları zor durumdan kurtulduktan sonra kedinin fareye dostluk teklif etmesi ve farenin bu duruma şüpheyile yaklaşması ile metin devam etmektedir. Hikâyenin sonunda farenin “Bir zaruret haliydi, dost olduk. Fakat şimdi

zaruret geçti, dostluk bitti. Nitekim zayıf birinin güçlü kişinin yanında bulunması ne kadar yanlışsa, sıradan bir insanın şerefli bir düşmanı dost tutması hatadır. Zira her ikisinin sonu da iyiliğe yorulmaz” deyip niyetini bildiğini söylemesi ve “Güçlü düşmandan sakınan zayıf, zayıfa aldanan güçlü düşmandan daha akıllıdır.” diyerek öğütte bulunması metnin iletisini ortaya koymaktadır (MEB, 2019e, s.34). Bu nedenle metnin iletisi “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” kategorisine girmektedir.

“Erdemler” temasında yer alan son metin olan “Ayaz’ın Definesi” metni, Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî’den alınan bir metindir. Metinde padişahı zekasıyla etkileyerek onun sarayına giren Ayaz’ın yaşadıkları konu edilmektedir. Her gün odasına girip çıkmayan ve bu durumdan şüphelenen Ayaz’ı kıskananların attığı iftiralar sonucunda odasına girmeleri ve odada yalnızca eski günlerden kalma kıyafetlerini bulmaları ile metnin iletisi verilmektedir. İletisi “geldiği yeri unutmamak” düşüncesine dayanan metnin sonunda söylenen “Kişiyi değerli kılan, sahip oldukları değil, karakteridir.” (MEB,2019e, s.41) cümlesi, iletinin doğrudan verildiğini işaret etmektedir. Bu bakımdan metnin iletisinin “Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)” kategorisine girdiği söylenebilir.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan ilk metin olan “Bayrağımızın Altında” metni, kahramanın Kurtuluş Savaşı’nın ardından Salihli’de Hatice Nine ile arasında geçenleri anlatan bir eserdir. Muhacir olarak yıllarca farklı yerlere sürülen Hatice Nine’nin vatan bayrağı altında ölmek istemesi konu edilmiştir. Bu isteğin peşinde koşan ve muradına eren Hatice Nine’nin durumunu gören anlatıcının ağzından çıkan “Hayatta bir tek önemli şey vardı: Öldüğü zaman cesedinin düşman bandırası altında kalmaması! Basit ve sade.” cümleleri ile metnin iletisi verilmektedir (MEB, 2019e, s.47). Metnin iletisi “Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)” kapsamına girmektedir.

“Kınalı Ali’nin Mektubu”, gerçek bir hayat hikâyesine dayanan bir metnidir. Metinde saçında kına olduğu için arkadaşlarının alay etmesine maruz kalan Kınalı Ali’nin saçındaki kınanın anlamını ailesine mektupla sorması ve mektubuna cevap alamadan cephede şehit olması anlatılmaktadır. Ali şehit olduktan sonra arkadaşları tarafından okunan mektup aracılığıyla saça kına sürmenin askere giden yiğitlerin vatana kurban olması anlamına geldiği öğrenilir. Metinde verilmek istenen duygu başarıyla işlenmiş ancak metnin sonunda söylenen sözlerle ileti doğrudan verme yoluyla okuyucuya sunulmuştur. Bu sebeple metnin iletisinin “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” kategorisine girdiği düşünülebilir.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan son metin olan “Atatürk’ü Gördüm” metni, Atatürk’ün son günlerinde yaptığı Adana gezisinde onu istasyonda gören yazarın

anılarını konu alan bir hikâyedir. Rahatsız olmasına rağmen Hatay'ın anavatanına katılması ile ilgili fikirlerini sunan ve halka “Çok çalışmalıyız.” diyen Atatürk'ün Türkiye ile ilgili görüşleri ve vatan sevgisi dikkate sunulmaktadır. Bunun yanı sıra halka öğütlerde bulunması da Atatürk'ün kişilik özelliklerini ortaya koymaktadır. Metnin iletisinin “vatan sevgisi, çalışmanın önemi” temasıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle ileti, “Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” kategorisi altında değerlendirilebilir.

“Portakal” metni, “Birey ve Toplum” temasında yer alan ilk metindir. Metinde kazandığı sınav üzerine yatılı olarak ildeki okula başlayan kahramanın yaşadıkları konu edilmektedir. Metnin başında ailesinin kalabalık olduğu, hiçbir şeyin yetmediği anlatıldıktan sonra yatılı okulda yediği yemeğin kahramana ne kadar çok geldiği anlatılmaktadır. Dönem bittikten sonra ailesinin yanına dönen kahramanın başından geçenleri anlatıp annesi ile kardeşine portakal vermesi, ardından ağlamaya başlamasıyla yaşadığı özlemi tasvir etmesiyle metin sona etmektedir. Yokluk ve özlem duygularının yoğun şekilde işlendiği metinde ileti, “Aile özlemi ve çalışmanın önemi” kavramlarıyla ilişkilidir. Metnin iletisi “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” şeklinde verilmiştir.

Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan bir diğer hikâye edici metin olan “Masal Ağacı” metni, Gülten Dayıoğlu tarafından kaleme alınmıştır. Metinde kahramanın yaz tatilinde Bozcaada'da yaşadıkları konu edilmektedir. Yaptığı yürüyüşü, denk geldiği ağacı, ağaca kendi gibi yerli ve yabancı turistlerin eklemelerde bulunması, savaş gemilerinin yarattığı dalgalar ile yaptıklarını bozması ve insanların tekrar ağaç yapmaya başlaması anlatılmaktadır. İletisi “yaşama sevinci” teması üzerine yerleştirilen metinde duygular ve duygusal süreçler okuyucuya paylaşılmıştır. İleti bu yönüyle “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girmektedir. İçsel süreçlerin gösterilmesi ve iç monologların yoğun olması, iletinin bu kategoriye girmesinde etkili olmaktadır.

“Zaman ve Mekân” temasında yer alan ilk metin “Peri Bacaları” metnidir. Yaşar Kemal tarafından kaleme alınan metinde yazarın peribacaları bölgesinde arkadaşıyla yaptığı geziye ve o yöreye ait bir efsaneye yer verilmektedir. İlk olarak bölgedeki peribacalarının neye benzediği, yazarda ne gibi hisler uyandırdığı anlatıldıktan sonra peri bacalarının şeklinden ötürü yıllardan beri süregelen bir halk efsanesi verilmiştir. Metinde, barış ve huzur içinde yaşayan halkın bir gün düşman ordusunun geldiğini duyması üzerine yaşadığı korku ve endişe anlatılmaktadır. Huzur ve barışın bozulacağından korkan halkın gelen ordunun

taşa dönüşmesi ile peribacalarının oluştuğunu görmesi ile metin sona ermektedir. Peribacalarının yazarda hissettirdiklerinden hareketle metnin iletisinin “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği söylenebilir. Metnin vermek istediği mesaj ise “iyi insanlara kötülük işlemeyeceği”dir.

Aynı temada yer alan bir diğer metin olan “Robinson Crusoe” metni, bir dinleme metnidir. Metnin başında anlatıcının söylediği “ıssız bir adaya düşen bir adamın hayatın bütün zorluklarına karşı yalnız başına verdiği mücadeleyi ve var olma savaşını anlatan Robinson Crusoe adlı romandan alınan bir bölümü dinleyeceksiniz.” (MEB,2019e, s.168) şeklindeki sözler ile öğrenciye ileti sezdirilmektedir. Metinde etkinlik olarak bazı bölümlerde okumaya ara verilerek sorular sorulmasıyla da öğrenciden metnin içeriğine dair düşünmesi amaçlanmıştır. İletisi “doğada zorluklara karşı tek başına pes etmeden mücadele etmek” düşüncesine dayanan metinde ileti, dolaylı ileti verme bağlamında “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisinde düşünülebilir. Sözen (2022) sezdirme işleminden bahsederken iletinin bir meyvedeki vitamin gibi metnin tamamına yayılarak verilmesi gerektiğinden bahsetmiştir (s.791). Bu açıdan bakıldığında “Robinson Crusoe” metninde verilmek istenen iletinin metnin tamamına yayılarak okuyucuya sezdirildiği görülür.

“Milli Kültürümüz” temasında yer alan ilk metin olan “Göç Destanı” metni, bir Türk destanıdır. Metinde Uygur hükümdarının Uygurlar için kutsal olan bir taşı Çinlilere vermesi ile birlikte yaşadıkları olumsuzluklar konu edilmektedir. Çinlilerin prenseslerine karşılık bu mukaddes taşı istemeleri ve parçalayıp Çin’e götürmelerinin ardından Uygurların yaşadıkları topraklarda felaketler yaşamaları ve bu felaketlerden kurtulmak için o bölgeden göç etmeleri anlatılmaktadır. İletisi “kutsalın değerli kılınması” düşüncesine dayanan metinde iletinin, veriliş biçimine göre “Mekân (mekânsal ögeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girdiği düşünülebilir. “Göç Destanı” bu bakımdan dikkat çekici bir metindir. İletinin verilmesinde ‘mekân’ ögesinin etkin kılınması, mekân üzerinden dolaylı bir ileti vermeyi beraberinde getirmiştir. Metnin etkinlikleri incelendiğinde metnin konusunu ve ana fikrini soran bir etkinlik görülmektedir (MEB, 2019e, s.181). İletisi doğrudan verilmiş bir metinde ana fikrin sorulmasının, öğrencinin üst düzey düşünme becerilerine katkıda bulunmasına olumlu etki etmeyeceği savunulabilir. Yeşilyurt (2020), yaratıcı düşünmenin analiz etme, sentez ve değerlendirme gibi üst düzey düşünme becerileri ile sağlanabileceğine dikkat çeker (s.3877). Bu bakımdan öğrencilerin ‘ana fikir’ sorusuna bağlı olarak iletiye ‘mekân’, ‘mekân-insan ilişkisi’, mekân

betimlemesi' gibi ögeler üzerinden ulaşması; çıkarımda bulunma ve analiz etmeyi gerektirir. Bu da metin seçimi ve kullanımı açısından istendik bir durumdur.

“Kız Kulesi” metni, “Millî Kültürümüz” temasında yer alan bir metindir. Kız Kulesi'nin tarihinin anlatıldığı metinde kızını çok seven ancak falcıların kehanetine göre kızının bir yılan tarafından sokulup öleceğini duyan kralın Kız Kulesi'ni yaptırıp kızını oraya yerleştirmesi anlatılmaktadır. Canı taze üzüm çektiği için üzüm isteyen kızın salkımların arasına saklanan yılan tarafından ısırılmasıyla metin sona ermektedir. Kızının cansız bedenini bulan kralın söylediği “Yazgı. Olacakla öleceğe çare bulunmaz.” şeklindeki sözler, metnin iletisini oluşturmaktadır. Bu nedenle metnin iletisinin “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” kategorisine girdiği söylenebilir.

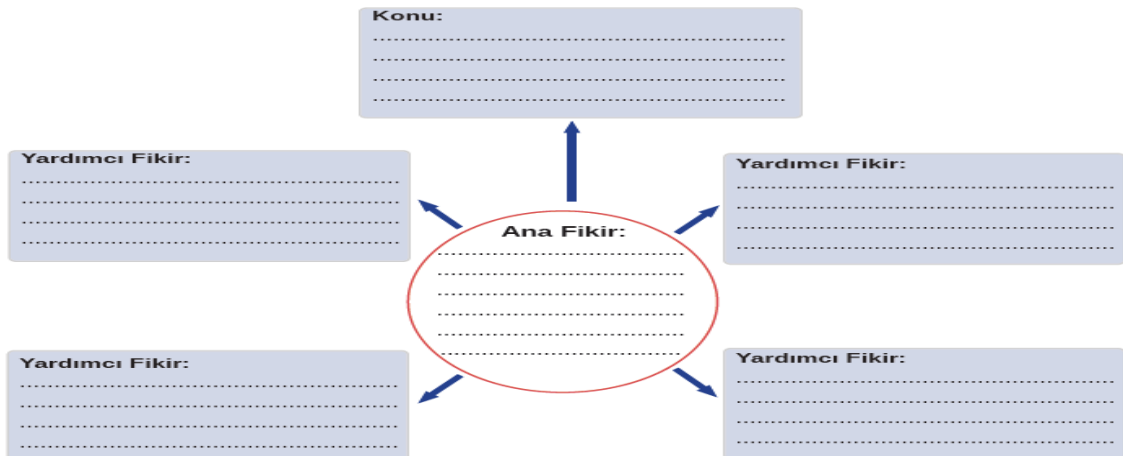
“Yılkı Atı” metni, “Doğa ve Evren” temasında yer alan ilk metindir. Abbas Sayar'ın aynı adlı romanından alınmış bir bölüme dayanır. Metin yılkılığa çıkarılmış Dorukısrak'ın zorlu kış şartlarına karşı, kendisi gibi yılkılığa çıkarılan atlarla birlikte mücadele etmesi ve köyde kalan tayını alıp kaçması ile başlamaktadır. Sürü halinde yaşayan atların kışın çetin koşulları ile verdiği mücadele esnasında kurtlarla karşılaşmaları, kaçınılmaz bir mücadeleye girişmeleriyle devam eden metin mücadelenin sonunda Çılkır'ın ölmesi sona erer. Metinde mekân ögesinin üzerinde önemle durulmuştur. Örneğin “Atlar çılgınlıkla kişnemeler bırakıyor, kurtların hırslı solukları ses ses dağılıyor, kar hızla alabora oluyor, durmadan tozuyor, yere iniyor, yeniden havalanıyordu.” (MEB, 2019e, s.218) bölümü, savaşın nasıl bir ortamda yapıldığı hissini okuyucuya başarıyla aktarmıştır. Bunun yanı sıra “Savaş bitmişti. Atın boğazından el çeken kurt, kanlı dudaklarını yaladı. Dikleşti, boynunu uzattı, başını boşluğa kaldırdı. Uzun uzun uludu... Tozuşan kar zerreciklerinden Çılkır'a dokunanlar, deri yüzeyinin son sıcaklığında eridi. Gecenin büyük savaşı Çılkır'ın ölümüyle sona erdi.” (MEB, 2019e, s.219).” bölümüyle de Çılkır'ın ölümünün hissettirdikleri yoğun şekilde aktarılmıştır. Bu iki örnek bölümde verilmek istenen iletinin başarılı şekilde aktarıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. İletisi “birlik olmanın önemi” düşüncesine dayanan metinde iletinin veriliş/sunuluş bakımından “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girdiği söylenebilir.

“Doğa ve Evren” temasında yer alan bir diğer metin olan “Gündüzünü Kaybeden Kuş” metni, Halikarnas Balıkcısı tarafından kaleme alınmış bir hikâyedir. Metinde bir avcı tarafından vurulan Miho kuşunun gözlerini kaybetmesinin ardından yaşadıkları anlatılmaktadır. Vurulduktan sonra saatlerce uçarak ışığını arayan Miho kuşunun göğü bulamaması, yavrularını düşünmesi, dermanı kalmayınca dek uçuşması konu edilmektedir. Uzun bir doğa betimlemesi bölümünün ardından avcı Hacı Süleyman'ın av bulamaması,

köpeğine duyduğu kızgınlık, ardından Miho kuşunu fark edip vurması ile kuşun düşündükleri/duygu durumu incelikle betimlenmiştir. Bu noktada metnin iletisi “Doağdaki canlılarla empati kurmak, doğayı anlamak gerekir.” Şeklinde ifade edilebilir. Karanlık metaforunun kullanıldığı metinde iletinin “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletler” kategorisine girdiği söylenebilir.

“Vatandaşlık” temasında yer alan ilk metin olan “Haritada Bir Nokta” metni, Sait Faik Abasıyanık tarafından kaleme alınmış bir öyküdür. Metin, anlatıcının adalara dair hisleri ve düşünceleri ile başlamakta, adalarda yaşadıkları ile devam etmektedir. Anlatıcının denk geldiği bir olay konu edilmektedir. Balıkhanede dülger balığı temizleyenleri izleyen anlatıcı, kayığı temizleyenlere dışardan katılan bir adamın çalışmasına rağmen payını alamamasını görür. Diğer çalışanlar gibi çalışmasına rağmen dışarıdan biri olduğu için payını alamayan adamın hissettikleri, payına balık düşmesini beklemesine rağmen bu beklentisinin karşılıksız kalması, ardından usulca uzaklaşması incelikle işlenmiştir. Şahit olduklarının ardından anlatıcının söylediği “Söz vermiştim kendi kendime: Yazı bile yazmayacaktım. (...) Yazmasam deli olacaktım (MEB, 2019e, s. 255).” bölümü ile duyguları okuyucuya etkili şekilde verilmektedir. Verilen bilgilerden hareketle iletinin “acımaz olmanın kötülüğü” üzerine verildiği, iletinin türünün ise “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletler” kapsamına girdiği söylenebilir. Ayrıca balıkçılar arasındaki çatışma ve bu çatışma sonucunda dışarıdan gelen balıkçının yaşadığı mağduriyetin de iletiyi vermede önemli bir işlevi yerine getirdiğini söylemek gerekir.

Metne ait etkinlikler incelendiğinde öğrencilerden hikâyenin konusunu, ana fikrini ve yardımcı fikirlerini bulması istenmiştir (MEB, 2019e, s.257). Verilen soruların öğrenciye ana fikri buldurma açısından faydalı olacağı düşünülebilir. Ana fikre ulaşmada ona yol gösterecek yan fikirlerin ve konunun bulunmasının öğrenciye bilişsel becerileri açısından olumlu etkide bulunacağını söylemek mümkündür.

“Vatandaşlık” temasında yer alan bir diğer metin olan “Kalbim Rumeli’de Kaldı” metni, Firdevs Tunçay’ın kitabından kısaltılarak alınmış bir metindir. Metinde mübadele döneminde kahramanın başından geçenler anlatılmaktadır. Mübadele esnasında çok sevdiği evinden zorla taşınmak zorunda kalan Zehra’nın, eşi Arif’ten yıllardır haber almamasına rağmen yollarını gözlemesi konu edilmiştir. Yıllar sonra eşi Arif’in çıkıp gelmesi ile bu hasreti sona eren Zehra’nın muradına ermesi ile metin sona erer. Metinde kahramanın duyguları, evinden ayrılmak zorunda kalmanın burukluğu, yıllar sonra eşiyle karşılaşmanın getirdiği mutluluk gibi duygular başarıyla incelenmiştir. “Ayrılığın ve kavuşmanın hissettirdikleri” üzerinden verilen ileti, vatandaşlık ve toplumsal yaşamla ilişkili olarak “Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” kategorisinde ele alınabilir.

İncelediğimiz hikâye edici metinlerden sonuncusu olan “İmece” metni, Yaşar Kemal tarafından kaleme alınmıştır. Metinde kahramanın imeceye dair anıları ve hisleri anlatılmaktadır. İmeceye giderken nasıl hazırlanıldığı, hangi kıyafetlerin giyildiği, imeceye giderken hangi türkülerin söylendiği, nasıl yapıldığı gibi pek çok şeyi içermektedir. Bu noktada imecenin yazarda yarattığı duygular ve hisler merkeze alınmakla birlikte imece kavramına dair bilgilendirici bir tutum sergilenmiştir. Örneğin “İmece türlü türlüdür. Bir de köyün ortak mallarının imecesi vardır. Bir de imama, öğretmene, muhtara, ağaya imece yaparlar. Bir de iki üç ev aralarında birleşirler, bir gün birincisinin ekinini, ikinci gün ikincisinin, üçüncü gün üçüncüsünün... Sırasıyla...” (MEB, 2019e, s.282) bölümü bu duruma örnek teşkil etmektedir. “İmece” kavramıyla ilişkili olarak “Dayanışma, toplumsal yaşamın bir parçası olmalıdır.” şeklinde ifade edebileceğimiz ileti “Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)” kategorisi altında ele alınabilir.

Tablo 8:

Sekizinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri

	Kaş ağı	Ke di İle Far e	Ayaz 'ın Defin esi	Bayrağı mızın Altında	Kınalı Ali'nin Mektup ları	Atatür k'ü Gördü m	Porta kal	Mas al Ağc ı	Peri Bacal arı
2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler			+				+		
2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler		+				+			
2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler	+								
2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler				+	+				
2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler									
2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler								+	+

Tablo 8-devamı:

Sekizinci Sınıf Hikâye Edici Metinlerinin Tematik Alanlara Göre İletileri

	Robinson Crusoe	Göç Destanı	Kız Kulesi	Yıl kısı Atı	Gündüzünü Kaybeden Kuş	Haritada Bir Nokta	Kalbim Rumeli’de Kaldı	İmce
2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler							+	
2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler						+		+
2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler								
2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler		+	+					
2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler								
2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler	+			+	+			

Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan hikâye edici metinlerdeki ‘ileti’ ögesi tematik alanlara göre incelendiğinde en sık kullanılan iletilerin beş adet ile “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” olduğu, onu dört adetle “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” ile “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler”in izlediği görülmektedir. İlk defa “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” temasının bu sınıf seviyesinde diğer sınıflardan farklı olarak en çok kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada verilmek istenen mesajın okuyucuda etki bırakması için doğa kavramının (değerinin) etkili biçimde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu durumun öğrencilerin çevre/doğa bilincine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan ilk hikâye edici metin olan “Kaşığı”, kardeşine iftira attığı için hissettiği pişmanlık duygularını işleyen bir metindir. Attığı iftiradan ötürü pişman olan kahramanın, hasta olan kardeşinden özür dilemek için beklemesi

ancak kardeşinin ölümü nedeniyle bu isteğini gerçekleştirememesi konu edilmiştir. Teması “Etik/ Ahlaki/ İnsani Kavramlara/ Olgulara /Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisine giren giren metinde “iftira, yalan” gibi etik/ahlaki kavramlar işlenmiştir.

“Kedi ile Fare” metninde zor ve sıkıntılı durumda olan bir kedi ile farenin arasında yaşananlar konu edilmiştir. Farenin can düşmanı kediye yardım etmesinden sonra ondan aldığı dostluk teklifini haklı gerekçelerle reddetmesi anlatılmaktadır. İçinde pek çok öğüdün bulunduğu metin, “dostluk, özgürlük, düşmanlık” gibi toplumsal kavramlar çevresinde şekillenmiştir. Bu sebepten ötürü metnin iletisinin “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği görülmektedir.

“Erdemler” temasında yer alan son metin olan “Ayaz’ın Definesi” metni, zekasıyla etkilediği padişahın sarayında geldiği yeri unutmayan Ayaz’ın hikâyesini anlatmaktadır. Saraydaki diğer kişilerin Ayaz’ı kıskanması üzerine girdikleri odasında eski kıyafetlerini bulmaları konu edilmektedir. Geldiği yeri unutmayan Ayaz’ın kişisel gelişimi ile ilgili öğelerin merkeze alındığı metnin iletisi, tematik alan bakımından “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girmektedir.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan “Bayrağımızın Altında” metni, muhacir olarak yıllarca farklı ülkelerde yaşadktan sonra Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasıyla muradına eren Hatice Nine’nin hikâyesini anlatmaktadır. Bayrağımızın altında ölme arzusu uğruna yaşlılığına bakmadan çaba gösteren Hatice Nine’nin bu dileğine kavuşması ile hissettikleri konu edilmiştir. Savaş, bayrak, muhacirlik gibi kavramların temele alındığı metinde iletinin tematik alan bakımından “Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girdiği söylenebilir. Hatice Nine’nin bayrağımız altında ölme isteği, ‘vatanî duygular’ bağlamına dele alınabilecek bir arzudur.

‘Değerler’le ilgili olarak dikkat çeken tanımlardan ikisi şöyledir: “Toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır”, “Kişi ya da toplumların istek ve amaçlarını temsil eder.” (Kasapoğlu, 2013, s. 98). Bu bakımdan Hatice Nine’nin Türk bayrağının dalgalandığı yerde ölme arzusu, Hatice Nine’deki yüksek kolektif bilinci ve ‘aidyet’ duygusunu da gösterir niteliktedir.

“Kınalı Ali’nin Mektubu” metni, gerçek bir hayat hikâyesinden alınmadır. Metinde saçına kına yakılan asker Ali’nin bu durumu ailesine sorması ancak mektubuna cevap alamadan cephede şehit olması anlatılmaktadır. Çanakkale Savaşı’nın en yoğun günlerini konu edinen metinde savaş, vatan sevgisi, vatan için adanmışlık, şehitlik gibi kavramlar metnin merkezine alınmıştır. Bunun gibi ulusal ve vatani duygu ve düşüncelerle ilişkili

kavramlar üzerinden “Vatan sevgisi her şeyin üstündedir.” şeklinde ifade edilebilecek ileti, tematik alan açısından “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” girmektedir.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan son metin olan “Atatürk’ü Gördüm” metni, Adana’ya yaptığı bir tren ziyareti esnasında Atatürk’ü gören kahramanın anılarını konu edinmektedir. Babası ve kardeşi ile Atatürk’ü görmek için erkenden tren istasyonuna giden kahramanın Atatürk’ü görmesi, Atatürk’ün halka, çalışmakla ilgili öğütte bulunması anlatılmaktadır. Toplumu ilgilendiren bu öğüdün etkisiyle metnin iletisinin “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir.

“Birey ve Toplum” temasında yer alan “Portakal” metni, kahramanın yatılı olarak gittiği okulda gördükleri ve yaşadıklarını anlatan bir hikâyedir. Karnını zor doyurduğu kalabalık bir aileden sonra yatılı okula gidince gördükleri karşısında şaşırان kahramanın portakalla tanışması ve dönem sonunda evine dönerken ailesine portakal götürmesi konu edilmektedir. Metnin sonunda ailesinin zor durumda yaşadığı için gözyaşlarını tutamayan kahramanın hissettikleri, ailesini özlemesi, çok çalışarak başarılı olma arzusu içinde olması metnin iletisinin tematik alan bağlamında “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” şeklinde düşünülebileceğini göstermektedir.

Hikâye okuyan bir birey, kahramanların rolleri ile çok hızlı bir biçimde empati kurmakta; kahramanların yerine kendini koyup kendine en uygun veya en yakın görünen biriyle özdeşleşmektedir. Hikâyelerdeki kahramanlar, öyküsel formlar kendilerine ait rolleri oynamaktadırlar. Bu roller ve hikâyenin kurgusu, okuyucunun kendi yaşamı içinde başkalarıyla olan ilişkilerinin detaylandırılmasına yardımcı olmaktadır. Hikâyenin eğitimde önemli ve etkin bir yöntem olması, bu özdeşleşmeden kaynaklanmaktadır (Kenneth, 2001). “Portakal” metninde okuyucunun kendini karakterle özdeşleştirmesi yolunda mekân/ortam betimlemeleri işlevsel olarak kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında metnin iletiyi sezdirmede başarılı olduğu söylenebilir.

“Masal Ağacı” metni, yazarın tatil yaptığı bölgede yaşadıklarını anlatan bir metindir. Sahilde diğer insanlarla birlikte bir ağaç yapmaları, bu ağacın bozulması ancak tekrardan iş birliği içinde yapmak için girişimleri gibi olayları konu edinmektedir. Metnin deniz, sahil gibi doğayla ilgili kavramlarla ilişkili olması, metnin iletisini tematik alan bakımından “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kapsamına sokmaktadır.

“Peri Bacaları” metni, yazarın öykünün geçtiği bölgede hissettiklerini ve bölgenin geçmişine dayanan bir efsaneyi anlatmasını konu edinmektedir. Bölgenin tarihini ve kültürel

özelliklerini merkeze alan metnin içerik bakımından bölgenin doğasını anlatması, metnin iletisinin “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” temasına dahil olduğunu göstermektedir. Yılar (2005); mit, efsane ve destanların bir yandan öğrencinin hayal gücünü zenginleştirip onlara birtakım soyut kavram ve olayları açıklarken, diğer yandan da milli değerlerin aktarımını sağladığını belirtir. Bu değerlerin, bireye milli bir kimlik kazandırmada önemli roller oynarken bazı olay ve kahramanların da öğrenilmesini sağladığından bahseder. Öğrencilerin duygusal ve sosyal zekalarının gelişimine katkı yaparak, öğrencilerin olaylara, insan, doğa ve nesnelere farklı açılardan yorum getirebilmelerine, yani yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmelerine katkı sağladığını ekler. Bu bakımdan “Peri Bacaları” metninin efsane türünde bir metin olmasının yanı sıra öğrenciye doğaya farklı ve yaratıcı gözlerle bakabilmek yönünden esin kayanağı olduğu açıktır.

“Zaman ve Mekân” temasında yer alan bir diğer metin olan “Robinson Crusoe” metni, aynı adlı romandan hareketle oluşturulmuş bir dinleme metnidir. Metinde Robinson Crusoe ve tayfasının deniz macerası esnasında yaşadıkları, geçirdikleri kazanın ertesinde sadece Robinson Crusoe’nun sağ kalması ile adada hayatta kalma mücadelesi vermesi anlatılmaktadır. Metnin geçtiği mekân olan adanın merkeze alınmasının iletinin “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” temasına dahil olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Başal (2003), doğa ve doğal ortamla ilgili iletilerin temel amacının; bireyin doğal ortamı algılamasını sağlamak, çevreye ilişkin değer ve davranışlarını olumlu yönde etkileyerek doğal çevreyi koruma ve kullanma ile ilgili duyarlılığı geliştirmek olduğuna dikkat çeker (s. 366). Bu bakımdan metnin iletisinin “Doğayla sağlıklı ilişkiler kurmalıyız.” şeklinde ifade edilebilecek iletisinin doğaya yönelik bir farkındalık oluşturma doğrultusunda işlevsellik kazandığı söylenebilir.

“Milli Kültürümüz” temasında yer alan “Göç Destanı”, Uygurlar için değerli olan bir taşın Çinlilere verilmesinin ardından Uygurların yaşadığı sıkıntıları konu etmektedir. Çinli prensesle evlenmek için bu kayayı Çinlilere veren Uygur hükümdarının, bu kararının ardından topraklarında türlü felaketler yaşaması sonucunda göç etmeleri anlatılmaktadır. Metinde “göç, kutsal, değer” gibi kültürel ve ulusal kavramlar esas alınmıştır. Milli değerlere gereken öneminin verilmesi gerektiği doğrultusundaki iletinin tematik alan itibarıyla “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisine girdiğini söyleyebiliriz. Aytaş (2005), öğrenme süreçlerinde destan metnlerinin kullanılması aracılığıyla millet olma bilinci, zorluklara karşı direnme ve başarıya azmi, birey olmanın sorumlulukları ve maddi ve manevi kültür unsurlarının öğrencilere aktarılacağına dikkat çeker. Türk sözlü kültürünün önemli metinlerinden olan “Göç Destanı”, iletisi

itibarıyla öğrencilere ‘millî kimlik, millî bilinç, milli/kültürel değerlere sahip çıkmak vb.’ kavramları taşımakta ve bu yöndeki farkındalıklarını geliştirmektedir.

“Kız Kulesi” metni, Mevlüt Kaplan tarafından kaleme alınmış efsane türünde bir eserdir. Bir dinleme metni olan “Kız Kulesi” metninde, adı geçen yapının geçmişine dair bir halk efsanesi konu edilmektedir. Kızını çok seven kralın, falcıların kehaneti üzerine kızını yılan sokmasından korumak için denizin ortasında inşa ettirdiği Kız Kulesi’nde korumaya çalışması anlatılmaktadır. Denizin ortasında da olsa yılanın kızını sokması üzerine kaderden kaçamayacağı mesajı verilmektedir. Kader, yazgı gibi kavramların öne çıkarıldığı metinde iletinin kültürel kodları içermesi ve metnin tür itibarıyla efsane olması bakımından iletiyi “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” bağlamında değerlendirmek mümkündür.

“Yılkı Atı” metni, Abbas Sayar tarafından kaleme alınan romandan bir bölüm şeklindedir. Metinde yılkılığa çıkarılmış atların vahşi doğa ve hayvanlara karşı verdiği mücadele anlatılmaktadır. Verilen bu mücadele anlatılırken atların yaşadıkları ve yüzleştikleri zorlukların doğa ile olan ilişkisi ortaya koyulmuştur. Söz gelimi ahırdaki samanın hayvanlara yetmemesi, atların kurtlarla karşı karşıya geldiklerinde çıkan kar fırtınası, bu karşılaşmanın sona ermesinin ardından fırtınanın dinmesi gibi öğelerle bu ilişki desteklenmektedir. Bu verilenlerden hareketle metnin iletisinin tema bakımından “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir.

“Doğa ve Evren” temasında yer alan bir diğer metin olan “Gündüzünü Kaybeden Kuş” metni, Halikarnas Balıkcısı tarafından kaleme alınmış bir metindir. Metin avcı Hacı Süleyman’ın bir Miho kuşunu vurması ile vurulan kuşun yaşadıkları ve hissettiklerini konu edinmiştir. Martılarla ilgili bilgiler verildikten sonra esas olayın anlatılması, kuşun vurulduktan sonra çeşitli düşünceler eşliğinde kör halde uçmaya devam etmesi anlatılmaktadır. Doğa ve hayvanların merkeze alındığı metinde iletinin tematik alanlar açısından “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kategorisine uyduğu söylenebilir.

“Vatandaşlık” temasında yer alan ilk metin “Haritada Bir Nokta” metni, Sait Faik Abasıyanık’ın kaleme aldığı bir metindir. Metinde yazarın yaşadığı bölgeye dair düşünceleri, o bölgenin onda yarattığı hisler ile şahit olduğu bir olay konu edilmektedir. Anlatıcının şahit olduğu acımasızlığın kendisinde yarattığı hisleri kaleme almaya karar vermesi anlatılmıştır. Yazarın bu hislerini kaleme alırken yaşanan haksızlığa isyan etmesi, iletinin “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiğini göstermektedir. Bir kişinin başkasının yaşadığı haksızlığa tepki göstermesinin, iletinin bu tanımlamaya girmesinde etkili olduğu söylenebilir.

“Vatandaşlık” temasında yer alan bir diğer metin olan “Kalbim Rumeli’de Kaldı” metni, mübadeleye tâbi olan kimselerin yaşadığı sıkıntıları anlatan bir metindir. Aynı adlı kitaptan kısaltılarak oluşturulan metinde mübadele döneminde kahramanın yaşadıkları, hissettikleri, beklentileri ve hayal kırıklıkları konu edilmektedir. Yaşadığı yerden ayrılmanın yanı sıra yıllardır görmediği eşinin yollarını gözleyen kahramanın metnin sonunda bu özleminin sona ermesi ile metin sonlanmaktadır. Bu denli yoğun duyguların etkili biçimde kaleme alındığı metinde öğrencilere “özlem, ayrılık, kavuşma” gibi kavramlar değerler eğitimi üzerinden verilmektedir. Bu verilenlerden hareketle metnin iletisinin “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiği söylenebilir.

“İmece”, Yaşar Kemal tarafından kaleme alınmış bir metindir. Metinde imecenin yazarda yarattığı duyguların, geçmişinde ona dair hissettiği hislerin ve imeceye dair bakış açısının anlatıldığı görülmektedir. Yazarın “imece” kavramına dair görüşlerinin farklı açıdan ele alınmasının yanı sıra toplumsal bir kavram olan imecenin özellikleri anlatılmaktadır. İmecedeki esas olanın birlik halinde çalışmak olduğu mesajı verilmesinin, iletinin tema bakımından “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” kapsamına girdiğini göstermektedir.

Ele aldığımız metinlerde tematik alanlar bakımından uyumluluk göze çarpmaktadır. Sözelimi metinlerin, ilişkilendirildiği temalara yönelik olduğu ve aynı temada bulunan diğer metinlerle benzer iletler taşıdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra ele alınan diğer sınıf seviyeleri göz önünde bulundurulduğunda ilk defa “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kategorisinin çok daha öne çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. “Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler” kapsamına giren, hikâye edici bir metin tespit edilememiştir. Sander, okullarda eğitim yoluyla aktarılan değerler ve normların “ince mesajlar” ile ilişkili olduğundan bahseder (Sander, 2000’den akt. Cihan, 2014). Bu bakımdan çeşitli tematik alanlarla ilişkili olarak ileti üzerinden birtakım değer, olgu ya da kavramların dolaylı ve sezdirimsel biçimde verilmesi, özellikle sekizinci sınıf seviyesindeki hedef kitle düşünüldüğünde büyük bir önem arz etmektedir.

BÖLÜM IV

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan hikâye edici metinlerdeki “ileti” ögesi odağa alınmıştır. Bu doğrultuda MEB 2019 yılı Türkçe Dersi Öğretim Programı ile MEB ortaokul (5-8. sınıflar) Türkçe ders kitaplarında “ileti” ögesi incelenmiş ve metinlerde nasıl verildiği ortaya konmuştur. Öğretim programı açısından “ileti” ögesinin nasıl betimlendiği ile temalarda bu ögenin nasıl tasvir edildiği ele alınmıştır. Bunun yanı sıra 5. sınıftan itibaren her sınıf basamağındaki hikâye edici metinler teker teker ele alınmış ve elde edilen veriler tablolastırılmıştır. İleti ögesi her sınıf bazında veriliş biçimi ve temalara göre iki farklı kategoride ele alınmıştır. Veriliş biçimine göre iletiler doğrudan veya dolaylı olarak iki alt başlıkta incelenmiş, doğrudan veya dolaylı olma durumuna göre de kendi alt başlıkları altında değerlendirilerek incelenmiş ve tablolar aracılığıyla sunulmuştur. İleti ile ilgili uygulamalar (etkinlikler/sorular) da dikkate alınmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan sonuçlar ve bu sonuçlardan hareketle sunabileceğimiz bazı öneriler aşağıda sıralanmıştır:

1. Araştırmamıza konu olan ortaokul seviyesi Türkçe ders kitabı metinlerini genel olarak incelediğimizde beşinci sınıf seviyesinde yirmi hikâye edici metin, altıncı sınıf seviyesinde on üç hikâye edici metin, yedinci sınıf seviyesinde on dokuz ve sekizinci sınıf seviyesinde on yedi adet hikâye edici metin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bütün metinlerin sayısının yüz altmış olduğu dört ders kitabında hikâye edici metinlerin sayısı altmış sekiz olarak bulunmuştur. Hikâye edici metinlerin bütün metinlere oranı incelendiğinde %42,5 sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf seviyesine göre hikâye edici metinlerin bütün metinlere oranı incelendiğinde beşinci sınıf seviyesinde %50, altıncı sınıf seviyesinde %32,5, yedinci sınıf seviyesinde %45, sekizinci sınıf seviyesinde ise %42,5 oranı elde edilmiştir. Hikâye edici metinlerin birbirine olan rakamsal dağılımını incelediğimizde altıncı sınıf seviyesinde eğitcilik seviyesinin hikâye ediciliğe karşı ağır bastığı göze çarpmaktadır. Bilgilendirici metinlerde amaç, verilmek istenen bilgiyi aktarmaktır (Chenfeld, 1978:289). Bu tanımdan hareketle bilgilendiriciliğin yoğun olduğu altıncı sınıf seviyesinde eğitciliğin, hayal gücü ve bilişsel gelişim açısından bu ögenin gölgesinde kalacağı söylenebilmektedir. Hikâye edici metinlerin bilgilendirici metinlere karşı oranının çok düşük olmaması gerektiği önerilebilir.

Tablo 9:

Sınıflara Göre Hikâye Edici Metinlerin Tüm Metinlere Oranı

5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf
%50	%32,5	%45	%42,5

2. Hikâye edici metinlerdeki iletiler sırasıyla ele alındığında beşinci sınıf seviyesinde on iki doğrudan ileti ile sekiz dolaylı ileti; altıncı sınıf seviyesinde sekiz doğrudan ileti ile beş dolaylı ileti; yedinci sınıf seviyesinde beş doğrudan ileti ile on dört dolaylı ileti; sekizinci sınıf seviyesinde ise altı doğrudan ileti ile on bir dolaylı ileti verildiği görülmüştür. Bu bağlamda beşinci sınıf seviyesinde doğrudan ileti verme %60, dolaylı ileti verme ise %40 oranındadır. Altıncı sınıf seviyesinde doğrudan ileti verme %61, dolaylı ileti verme ise %39 oranındadır. Yedinci sınıf seviyesinde doğrudan ileti verme %26, dolaylı ileti verme ise %74 oranındadır; Sekizinci sınıf seviyesinde ise doğrudan ileti verme %35, dolaylı ileti verme ise %65 oranındadır. Oranlar incelendiğinde beşinci sınıftan sekizinci sınıfa doğru gidişte dolaylı ileti vermenin, doğrudan ileti vermeye daha fazla tercih edildiği; yedi ve sekizinci sınıfta diğer sınıflara göre dolaylı ileti vermenin doğrudan ileti vermeye göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bakımdan hedef kitleye görelilik bağlamında yaş seviyesine bağlı olarak bilişsel ve becerilerin gelişimine koşut biçimde metin seçimi yapılmıştır denilebilir. Yine de her sınıf seviyesinde dolaylı ileti vermenin metin seçimi için önemli olduğuna dikkat çekmek gerekir. Metin seçiminin ve kullanımının önemli bir boyutu olarak iletiyi dolaylı biçimde veren metinlere çok daha fazla yer verilmesi; analiz etme, ilişki kurma, çıkarımda bulunma, fikir yürütme gibi eleştirel okuma ve eleştirel/analitik düşünme becerileri açısından önemlidir.

Tablo 10:

Sınıflara Göre Hikaye Edici Metinlerde İleti Verme Yolları

Sınıflar	Veriliş/Sunuluş Biçimine Göre İletiler	
	Doğrudan İleti Verme	Dolaylı İleti Verme
5. Sınıf	12	8
6. Sınıf	8	5
7. Sınıf	5	14
8. Sınıf	6	11

3. Dolaylı verilen iletilerin sıklığı ele alındığında kararlı bir ilerleyişin olduğu söylenebilir. Söz gelimi beşinci sınıf seviyesinde sekiz adet, altıncı sınıf seviyesinde beş adet, yedinci sınıf seviyesinde on üç ve sekizinci sınıf seviyesinde on bir adet hikâye edici metinde dolaylı ileti vermenin söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Bu da beşinci ve altıncı sınıfa göre dolaylı ileti verilen metinlerin daha fazla kullanıldığını göstermektedir. Sınıf seviyesi düştükçe (beşinci ve altıncı sınıf) doğrudan ileti vermenin dolaylı ileti vermeye göre arttığı gözlemlenmektedir. Bu durum alt sınıflarda bilgilendiriciliğin ve didaktizmin öne çıktığı anlamına gelir. Dolayısıyla yedi ve sekizinci sınıf Türk ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin dolaylı ileti vermeyi çok daha fazla içermesi bakımından ana fikir/ileti ile ilgili etkinlikler/yönergeler/sorular için toplamda daha uygun olduğu söylenebilir.

4. Dolaylı ileti vermenin doğrudan ileti vermeye göre hikâye edici metinlerin kullanımı ve etkinlikler bağlamında çok daha işlevsel olduğu, öğrenme sürecinden alınacak verimi artırdığı, okuduğunu/dinleme anlama, eleştirel okuma/dinleme ve eleştirel/analitik düşünmeye daha uygun olduğunu ifade etmek gerekir.

5. Söz konusu edebî eserler ve dolayısıyla da hikâye edici metinler olunca ‘ileti’ ögesiyle ilişkili olarak metnin yapısındaki diğer öğelere de bakmak gerekir. Çünkü hikâye edici metinlerde ‘ileti’ ögesi; karakterler (tutum, eylem, davranış, konuşmalar vb.), olaylar, çatışma, zaman, mekân vb. öğeler aracılığıyla da okuyucuya taşınır. Bu öğeler, hikâye edici metinlerde ileti ögesini anlamlı kılan öğelerdir ve iletinin okuyucuya taşınmasında çeşitli işlevleri yerine getirirler. Hatta ‘çatışma’ ögesi, her hikâye edici metinde ‘ileti’ ögesine ulaşmayı sağlayan başlıca öğedir. Bu bakımdan ‘çatışma’ ögesinin ister doğrudan ileti verme ister dolaylı ileti verme olsun her durumda metnin iletisinin verilişinde/sunuluşunda etkin bir işlev üstlendiğini ifade etmek gerekir. Bu bakımdan ‘çatışma’ ögesi odaklı etkinliklere/sorulara çokça yer verilmesi, öğrencilerin metnin iletini anlamlandırmaları için de bir gerekliliktir.

6. İletileri temaları açısından incelediğimizde beşinci sınıf seviyesinde en çok “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisinin, altıncı sınıf seviyesinde de yine “Etik/ Ahlaki Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisinin, yedinci sınıf seviyesinde “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” ile “Kültürel/ Ulusal Kavramlara/ Olgulara/ Değerlere Dayalı Verilen İletiler” kategorisinin, sekizinci sınıf seviyesinde ise “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” kategorisinin öne çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Veriler ışığında incelendiğinde iletilerin beşinci ve altıncı sınıf seviyesinde öğrencileri çeşitli insani, ahlaki, etik değerlerle buluşturmanın diğer temalara göre öne çıkarıldığı, yedinci ve sekizinci

sınıf seviyesinde ise öğrencilere içinde bulunduğu toplumsal yaşamın, doğanın, çevrenin ve evrenin dinamiklerinin verilmesinin ve bu temalarla ilişkili farkındalığın artırılmasının çok daha fazla amaçlandığı söylenebilir.

7. Tematik alanlara göre iletiler bütün sınıf seviyelerine göre ele alındığında “Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler” sınıflandırılmasının on yedi kez; “Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler” sınıflandırılmasının on iki kez; “Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler” sınıflandırılmasının on dokuz kez; “Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler” sınıflandırılmasının on bir kez; “Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler” sınıflandırılmasının iki kez; “Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler” sınıflandırılmasının ise on kez kullanıldığı görülmüştür. Bazı metinlerde birden fazla ileti teması kullanıldığı göze çarpmaktadır. Elde edilen veriler incelendiğinde “Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler” sınıflandırılmasının çok az kullanıldığı göze çarpmıştır. İleti çeşitliliği açısından bu temaya daha fazla yer verilmesinin öğrencinin tema yelpazesini arttırmasıyla birlikte metinlerde daha çeşitli bir görüntü oluşturacağı düşünülebilir. Bu tarz bir yaklaşımın öğrencilerin millî kültürü, Türk kültürünün tarihsel gelişimini ve kendi toplumsal dinamiklerini tanıması ve içselleştirmesi yanında farklı kültürleri ve medeniyetleri tanıması açısından da işlevsellik göstereceği söylenebilir.

Tablo 11:

Temaya Göre İletilerin Sayısı

	Kiş. Gel.	Topl. Yaş.	Etik/Ahlakî/İnsanî	Kült./Ulusal	Diğer Kült./Ulusl.	Doğa ve Evren
İleti Sayısı	17	12	19	11	2	10

8. Çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz verilerden hareketle bazı hususlara dikkat çekmekte fayda olacağını düşünmekteyiz. Bu hususlar:

8.1. Ortaokul Türkçe ders kitaplarının hedef kitlesi göz önünde bulundurulduğunda ders kitaplarında yer alan hikâye edici metinlerinin sayısı artırılmalıdır. Hikâye edici metinlerin çeşitliliği sağlanmalı, farlı kültürlerden ve evrensel temalardan beslenmelidir.

8.2. Hikâye edici metinlerin sayısı nicelik bakımından artırılırken nitelik açısından da geliştirilmelidir. Metinlerde yer alan iletilerin çeşitliliği arttırılmalı; metinlerin, göz ardı edilen “Mekân (mekânsal ögeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler” ile “Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler” gibi iletileri de içermesine dikkat edilmelidir. Dolaylı iletiler veren metinlerin daha çok tercih edilmesine özen gösterilmelidir.

8.3. İletiler, tematik alanlara göre de çeşitlendirilmelidir. Çok az kullanılan “Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler” içeren hikâye edici metinlere daha çok yer verilebilir. Bu sayede öğrencilerin millî kültürümüz yanında diğer kültürlere ve evrensel mesajlara dair farkındalığının artacağı da söylenebilir.

8.4. ‘İleti’ ögesiyle ilgili etkinlikler/sorular çeşitlendirilmeli. Türkçe eğitiminde metin seçimi ve kullanımı bağlamında dolaylı ileti vermeyi içeren metinlere çok daha fazla yer verilirken bu metinlerdeki ‘ileti’ ögesiyle ilgili etkinliklerde/sorularda da çeşitlilik sağlanmalıdır. Etkinliklerde/sorularda özellikle ‘ileti’nin hangi ögeler üzerinden çıkarıldığına yönelik sorgulamalara daha fazla yer verilmeli; hikâye edici metinlerin bileşenleri arasındaki ilişkileri, esas alan etkinlikler/sorular çoğaltılmalıdır.

KAYNAKLAR

(sozluk.gov.tr). Erişim tarihi: 22.02.2022

Adalı, O. (2009). Anlamak ve Anlatmak. (3. Baskı). İstanbul: Pan Yayıncılık

Akbaş O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 6, No. 16, 9-27.

Akçay, S. (2015). *Samed Behrengi'nin Hikâyelerindeki Eğitsel İletiler Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Akkuş Çakır, N. ve Senemoğlu, N., (2021), “Analitik Düşünme Nedir? Ne Değildir?”, *Eleştirel ve Analitik Düşünme* (s. 176-191) içinde, Pegem Akademi: Ankara.

Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aktaş, ř. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Aktaş, ř. (2007) *Edebî Metinleri Çözümleme Metodolojisi ve Yapı-Tema İlişkisi Üzerine*. Ankara: Icanas Yayıncılık.

Akyol, H. (2013). *Türkçe Öğretim Yöntemleri*, 6. baskı, Ankara: PegemA Yayıncılık.

Aliş, ř. (1994). *Servet-i Fünun Dergisinde Küçük Hikâye-Mensur şiir Manzum Hikâye* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi).

Altunkaya, H. (2019). Yazınsal Çocuk Edebiyatı Türleri. E. Akın (Ed.), *Çocuklar İçin Edebiyat Eğitimi* içinde, Ankara: Anı Yayıncılık.

Altunkaya, H. (2020). Metin Yazma Biçimleri. M. N. Kardaş ve R. Koç (Ed.), *Türk Dili I* (s. 223-239) içinde. Ankara: Pegem Yayınevi

Amer, A. (2005). Analytical Thinking. Pathways to Higher Education.

Anderson, L. W. ve Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing*. New York: Longman.

Arıcı, A. F. (2018). *Okuma eğitimi*. Ankara: Pegem Atıf İndeksi.

Arseven, T. (2005). Mesaj Açısından Çocuk Kitapları. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı)*. 9 (104–105), 42–52.

Ateş, S. (2013). Eleştirel okuma ve bir beceri olarak öğretilimi. *Turkish Journal of Education*, 2 (3), 40-49.

Ay, ř. (2005). Eleştirel Düşünme Öğretilimi ve Bloom'un Aşamalı Sınıflaması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 5(2), 165- 173.

- Aydın, R. I. (2017). Eleştirel okuma ve tartışarak okuma yöntemlerinin 6. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeyine etkisi (Muş ili örneği). Erdem, İ ve Aycan, E. (Ed.), *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı: Vol 9* (s. 34-57) içinde, İnönü Üniversitesi: Türkiye.
- Aytaş, G. (2005). Edebi Türlerden Yararlanma, *Milli Eğitim*, Güz, Sayı: 168, Ankara.
- Babacan, M. (2009). *Yazılı ve Sözlü Anlatım: Kompozisyon Bilgileri*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Balcı, A. (2016). *Okuma ve Anlama*. Okuma ve Anlama Eğitimi (s.3-24 içinde), Ankara: Pegem Akademi
- Baş, B. (2003). Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metin Türleri Üzerine Bir İnceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 257-265.
- Başal, H. A. (2003). Okul Öncesi Eğitiminde Uygulamalı Çevre Eğitimi. Sevinç, M. (Ed.), *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* (s. 366-378) içinde. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Baumann, J. F. (1983). Children's Ability To Comprehend Main Ideas in Content Textbooks. *Literacy Research and Instruction*, 22 (4), 322–331. doi: [10.1080/19388078309557722](https://doi.org/10.1080/19388078309557722)
- Biancarosa, C. ve Snow, C. E. (2006). Reading Next—A Vision For Action And Research In Middle And High School Literacy: A Report To Carnegie Corporation Of New York (2nd ed.). Washington, DC: Alliance for Excellent Education.
- Birgin, O. (2016). Bloom taksonomisi. E. Bingölbali, S. Arslan ve İ. Ö. Zembat (Ed.). *Matematik Eğitiminde Teoriler* (s. 839-860) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Bonnie, J. F. ve Elizabeth, R. G. (2010). The Structure of Text. *Handbook of Reading Research* (s. 319-351) içinde. New-York- London: Routledge.
- Boratav, P. N. (1978). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Brown, T. (2004). Higher Order Thinking Skills. Kincheloe, J. L. ve Danny, K. W. (Ed.). *Critical Thinking And Learning: An Encyclopedia For Parents And Teachers*. (s. 458-463) içinde. Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
- Bulut, Y. ve Yıldız, N. *Yazılı Anlatım ve Türleri (öykü/hikâye ve roman)*. Erişim Adresi: <https://turkdili.marmara.edu.tr/dosya/turkdili/TRD.122%20Bahar%20D%C3%B6nemi%20Ders%20C4%B0%C3%A7erikleri/TRD122-01.%20C3%9Cnite.pdf>
- Bülbül, M. (2008). Yazınsal Metinlerde Anlam Oluşturucu Bileşenler, Çukurova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 3 (34). Erişim Adresi: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423874909.pdf>

- Canlı, S. (2014). *Türkçe Ders Kitaplarına Seçilecek Metinlerin Niteliği Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Ankara.
- Celepoğlu, A., Beyreli, L., Çetindağ, Z. (2017). Metin Türleri, *Yazılı ve Sözlü Anlatım* (s.108-129) içinde, Ankara: Pegem Akademi.
- Cemiloğlu, M. (2001). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. (3. Baskı). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Cervetti, G., Pardales, M. J. ve Damico, J. S. (2001). A Tale of Differences: Comparing the Traditions, Perspectives, and Educational Goals of Critical Reading and Critical Literacy. *An Electronic Journal of the International Reading Association*, 4(9).
- Cesur, E. ve Baş, B. (2015). Mavisel Yener'in Çocuklara Yönelik Öykülerindeki Eğitsel İletiler Üzerine Bir Araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(3), 64-76.
- Chenfeld, M. B. (1978). *Teaching Language Arts Creatively*. San Diego:Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
- Chomsky, N. (2002). *Dil ve sorumluluk: mitsou ronat'la konuşmalar*, (H, Özasya, Çev.) Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *Turkish Studies*, 9(2), 429-436.
- Coşkun, H. ve Derse, G.E. (2021). Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*,19 (41), s. 9-35. doi:10.34234/ded.738543
- Cunningham, J., ve Moore, D. (1986). The confused world of main idea. J. Baumann (Ed.), *Teaching Main Idea Comprehension* (s. 1-17) içinde. Newark, DE: International Reading Association.
- Çağlayan, A. (2013). *Ahlak Pusulası, Ahlak ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Çat, F. (2018). *Ortaokul (5-8. Sınıflar) Türkçe Derslerinde Şiir-Hikâye ve Manzum Hikâye Türünden Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi). Erişim Adresi: <http://acikerisim.baskent.edu.tr/handle/11727/2898>
- Çeçen, M. A. ve Çiftçi, Ö. (2007). İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Tür ve Tema Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim*, 35(173), 39- 49.
- Çer, E. (2016). *Çocuk Edebiyatı.0-6 Yaş Çocuk Kitaplarında Çocuk Gerçekliği ve Çocuğa Görelik*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe Öğretmen Adaylarının İletişim Becerilerine İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 567-576.

- Çetindağ, Z. (2017). Okuma. Beyreli, L. Ve Çetindağ, Z. (Ed.), *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Pegem Akademi
- Çetişli, İ. (1987). Türk Edebiyatında Mensur Şiirin Doğuşu, Gelişmesi ve Özellikleri, *Fırat Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2.
- Çıkla, S. (2009). Şiir ve Hikâye Çevresinde Oluşan İki Tür: Manzum Hikâye ve Öykü-Şiir, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 25, 51-85.
- Çılgın, A. S. (2007). *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Çırak, G., Şahin, D. B., Özberk, E. B. ve Eriş, H. (2014). 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(1), 83-95.
- Çifci, M. (2006). Eleştirel okuma. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 54(1), 55-80.
- De Beaugrande, A. ve Dressler, W. U., (2002) *Introduction to Text Linguistic*, London: Longman.
- De La Garanderie, A. (1990). Pour une pédagogie de l'intelligence, Paris: Le Centurion.
- Demir, A. (2013). Türkçe Derslerinde Kurmaca Metinlere 'Çatışma' Odaklı Yaklaşmak. Demir, C. ve Parlakyıldız, H. (Ed.), *Abdurrahman Güzeli Armağanı* (ss. 389-401) içinde. Ankara: Akçağ.
- Demir, T. (2012). Türkçe Eğitiminde Yaratıcı Yazma Becerisini Geliştirme ve Küçürek Öykü. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 343-357.
- Demirci, K. (2010). Derin Yapı ve Yüzey Yapı Kavramlarından Ne Anlıyoruz?. *Turkish Studies (Elektronik)*, 5(4), 291-304.
- Demirci, K., (2013). *Türköloji İçin Dilbilim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2010). Öğretim ilke ve yöntemleri-Öğretme sanatı. Ankara: Pegem Yayınları.
- Demirel, Ş., Geçen, M. A., Seven, S., Tozlu, N. ve Uludağ, M. E. (2010). *Edebi Metinlerle Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Deryakulu, D. (1992). Eğitim İletişimi Kavramı. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 25 (2), 787-794. doi: 10.1501/Egifak_0000000574
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitapevi
- Dilidüzgün, S. (2004). *İletişim Odaklı Türkçe Derslerinde Çocuk Kitapları*. İstanbul: Morpa Kültür.
- Dindar, H., ve Demir, M. (2006). Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilgisi Dersi Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 87-96.

- Elder, L. ve Paul, R. (2004). *The Miniature Guide to The Human Mind: How It Learns – How It Mislearns*, ABD: The Foundation for Critical Thinking.
- Erdal, K. (2009). *Eğitim Değerleri Açısından Çocuk Kitapları*. Akademik Bakış, 17, 1-18.
- Erdem, İ. (2007). *İlköğretim II. Kademedeki Dil Bilgisi Öğretiminin Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Ankara.
- Ergin, A. (2012). *Eğitimde Etkili İletişim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eyigün, S. (2007). Modern ve Geleneksel Romanın Temel Farkları ve Politik Güdümlü Romanın Modern Roman İçindeki Yeni Konumu. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 261-268.
- Geray, H. (2016). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Göçer, A. (2015). Türkçe Dersi Metin İşleme Sürecinde Bağlam Temelli Sözcük Öğretimi ve Etkin Sözcük Dağırcığı Oluşturmadaki İşlevi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(1), 48-63.
- Göçer, A. (2015). Temel Dil Becerilerinin Geliştirilmesinde Dil Bilgisi Öğrenme Alanının Yeri, İşlevi ve Öğretimi: Bütünlük İlkesi ve Tümevarım Yöntemi Ekseninde Tematik Bir Yaklaşım. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 233-242.
- Göğüş, B. (1978). *Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Göktürk, A. (2002). *Sözün Ötesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güleryüz, H. (2002). *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Gömeç, S. (2009). *Türk Destanlarına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Günay, D. (2003). *Metin Bilgisi*, İstanbul: Multilingual Yayıncılık.
- Günay, D. (2004). *Dil ve İletişim*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin Düşünme Becerilerini Geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (32), 127-146.
- Güneş, F. (2013a). Türkçe Öğretiminde Metin Seçimi, *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Güneş, F. (2013b). Türkçede Metin Öğretimi Yerine Metinle Öğrenme, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*. 6 (11).
- Güneş, F. (2015). Eğitimde Temel Kavramlar ve Çağdaş Yönelimler, Güneş, F. (Ed.) *Eğitim Bilimlerine Giriş*, Ankara: Pegem Akademi.
- Güneş, F., (2021), Düşünme Nedir? Nasıl Öğretilir?, *Eleştirel ve Analitik Düşünme*, (2-24) içinde, Ankara: Pegem Akademi.
- Gürel, Z. (1990). Fikrî ve Edebî Arayışlar Devrinde Hikâye ve Kısa Hikâye Kavramını Tarif Denemeleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (5), 93-99.

- Hagaman, J. L., Casey, K. J., ve Reid, R. (2016). Paraphrasing Strategy Instruction For Struggling Readers. *Preventing School Failure: Alternative Education For Children And Youth* (s. 43-52). doi:10.1080/1045988X.2014.966802
- Helimoğlu Yavuz, M. (2009). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Hennings, D. G. (1991). Essential Reading: Targeting, Tracking, and Thinking about Main Ideas. *Journal of Reading*, 34(5), 346–353. Erişim Adresi: <http://www.jstor.org/stable/40032073>
- Horiba, Y. (2000). Reader Control in Reading: Effects of Language Competence, Text Type, and Task, *Discourse Processes*, 29(3), 223-267.
- Kalaycı, N. ve Yıldırım, N. (2020). Türkçe Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Analizi (2009-2017-2019). *Trakya Eğitim Dergisi*, 10 (1), 238-262. doi: 10.24315/tred.580427
- Kamil, M. L., Borman, G. D., Dole, J., Kral, C. C., Salinger, T., ve Torgesen, J. (2008). Improving Adolescent Literacy: Effective Classroom And Intervention Practices: A Practice Guide. Washington, DC: National Center for Education Evaluation and Regional Assistance, Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education. Erişim Adresi: <http://ies.ed.gov/ncee/wwc>
- Kaplan, K. (2013) *Hidayet Karakuş'un Roman ve Hikâyelerinde Yer Alan Eğitsel İletiler*. (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi).
- Kaplan, M. (2003). *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakuş, N. ve Deniz, B. (2019). Türk ve Alman Masallarında Yer Alan İletilerin Kişisel Gelişime Katkı Sağlayıcılık Yönünden Karşılaştırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8 (3), 1666-1686.
- Karataş, T. (2004), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karatay, H. (2018). *Okuma Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kasapoğlu, H. (2013). Okulda Değer Eğitimi ve Hikâyeler. *Milli Eğitim Dergisi*, 43 (198), 97-109.
- Speaker, K. M., Taylor, D., Kamen, R. (2004). Storytelling: Enhancing Language Acquisition in Young Children. *Education*, 125(1): 3-14.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F., Aksoy, Ö. (2015). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaygısız, Ç. (2018). Okuma Eğitiminde Metin Yapısı Farkındalığı: Bilgilendirici Metin Örneği, *Turkish Studies*, 13 (4), 823-840.
- Kıran, Z., (2001). *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

- Koçak Macun, B (2020). *Değerler ve İletiler Bağlamında 7-15 Yaş Grubu Çocuklar İçin Yazılan Kurmaca Çocuk Kitaplarının İncelenmesi*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi).
- Korkmaz, C. ve Şahin, M. (2013). 2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(22), 225-247.
- Korkmaz, R. (2007), Küçürek Öykü (Short short story) Türü ya da Bir Çılgınlığın Metinleşmesi, *Hece Öykü*, 19, 1, 30-36.
- Krathwohl, D. R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview, *Theory Into Practice*, 41(4), 212-218.
- Kudret, C. (1980). *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayıncılık.
- Kula, O. B., ve Sakallı, C. (2005). Göstergebilimsel Yaklaşım Yazınsal Alanda Ne Denli İşlevselleşebilir?. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1).
- Kuşdemir, Y. ve Katrancı, M. (2016). Okumada Kaygı ve Anlama: Ana Fikri Bulamıyorum Öğretmenim!. *Eğitim ve Bilim*, 41(183). doi: <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2016.4951>
- Küçük, M. (2012). İletişim Kavramı ve İletişim Süreci. Orhon, N. ve Eriş, U. (Ed.), *İletişim Bilgisi*, (s. 2-19) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Lüle Mert, E. (2011). 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Metinsellik Ölçütlerine Uygunlukları. *Dil Dergisi*, 0 (153), 7-23.
- Marzano, R. J. (1993). How Classroom Teachers Approach the Teaching of Thinking. *Theory Into Practice*, 32(3), 154–160.
- Maviş, A. (2006). *Anlayarak Hızlı Okuma ve Öğrenme Teknikleri*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- MEB (2019a). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2019b). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2019c). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2019d). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2019e). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara.
- MEB (2019f). PISA Türkiye Ön Raporu (Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi No:10). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınları.

- Müldür, F. (2016). Noam Chomsky’de Üretici Dilbilgisi: Derin Yapı ve Yüzey Yapı Ayrımı, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 27, 59-74.
- Necatigil, B. (2006). *Düzyazılar II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Neydim, N. (2003). *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Bu Yayınevi.
- Nickerson, R. S. (1988). On Improving Thinking Through Instruction. *Review of Research in Education*, 15(1), 3–57. [doi:10.3102/0091732X015001003](https://doi.org/10.3102/0091732X015001003)
- Odabaşı, Y. ve Oyman, M. (2002). *Pazarlama İletişimi Yönetimi*. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Oğuzkan, A. F. (2013). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Onan, B. (2015). Derin Yapı Yüzey Yapı İlişkisi Bağlamında Temel Dil Becerileri Üzerine Bir Analiz Çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(3), 91-110.
- Özbay, M. (2002). İlköğretim Okulları Türkçe Ders Kitaplarındaki Anlama Sorularının Öğrencilerin Düşünme Becerilerine Katkısı, *Türk Dili Dergisi*, 609.
- Özbek, Y. (2006): Kafka’yı Anlamak” içinde: Bellek Mekan İmge, Karakuş, M. ve Oralış M. (Ed.), *Nilüfer Kuruyazıcı’ya Armağan*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Özcan, T. (2013). Art Zamanlı Bir Geçiş: Kelile ve Dimne’den Küçürek Öyküye. *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, (65), 23-31.
- Özdemir, E. (1983). *Yazı ve Yazımsal Türler*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özdemir, E. (1990). Anadili Öğretimi, Yabancı Dille Öğretim. *Çağdaş Türk Dili*, İstanbul: Ağustos – Eylül Özel Sayısı.
- Özdemir, E. (2002). *Yazımsal Türler*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Özdemir, E. (2011). *Eleştirel Okuma*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özdemir, G. (2008). Sevim Ak’ın Hikâye ve Romanlarında Yer Alan Eğitsel (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Özdemir, O. (2020). Türkçe Eğitiminde Geliştirilmesi Gereken Bir Üst Düzey Düşünme Becerisi: Analitik Düşünme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 950-971.
- Özden, E. (2021). Çeviri Çocuk Kitaplarında Yer Alan Eğitsel İletiler. (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi). Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sead/issue/65797/974256>
- Özden, Y. (2005). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem A.
- Özenç, E. G. (2020). Dil Öğretimi Çocuklarda Dil Gelişimi. Özenç, E. G. Ve Özenç, M. (Ed.) *Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özkan, E. ve Başkan, A. (2020). Okuma ve Söz Varlığı İlişkisi. Kaya, M. ve Kardaş, M.K. (Ed.), *Okuma Eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi.

- Özmen, R. G. (2001) Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu- Türkçe 1-8. Ataman, A. vd. (Ed.), *Okuma Becerisi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Öztürk, A. O. (2008) Masalları Uyutmak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1.3, 494-499.
- Pearson, P. D. (1981). A Retrospective Reaction To Prose Comprehension. C. M. Santa ve B. L.Hayes (Ed.), *Children's Prose Comprehension: Research And Practice* (s. 117-132) içinde. Newark: International Reading Association.
- Resnick, L. (1987). *Education and Learning to Think*. Washington, DC: National Academy.
- Sander, W. (2000): ...Erkennen, Als Jemnd, Der Einmalig Ist In Einer Welt, Breit, G. Ve Schiele, S (Ed.). *Werterziehung Als Aufgabe De Schule*. 184-201.
- Senemoglu, N. (2011). College Of Education Students' Spproaches To Learning and Study Skills. *Eğitim ve Bilim (Education & Science)*, 36 (160), 65-80.
- Sever, S. (2008). *Eğitimde ve Bilimde Türkçe Eğitimi*. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 100'üncü Yılında Eğitim Kurultayı Bildirileri (435-471). Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası.
- Sever, S. (2017). *Çocuk ve Edebiyat. (Dokuzuncu baskı)*. İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Sevim G. (2003). *Öykü ve Roman Yazma Sanatı*, İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Smith, N.B. (1965). The Good Reader Thinks Critically. M.A. Dawson (Ed.), *Developing Comprehension: Including Critical Reading* (s. 6-15) içinde. Newark: DE.
- Söylemez, Y. (2018). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Kazanımların Üst Düzey Düşünme Becerileri Açısından Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (63), 345-384.
- Sözen, Y. (2022). Melike Günyüz'ün 'Nasrettin Hoca ve Cimri Komşusu'' Adlı Hikâyesinin Çocuk Edebiyatını Yapılandıran Temel Öğeler Bağlamında İncelenmesi. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(3), 778-793.
- Sternberg, R. J., Jarvin, L., Birney, D. P., Naples, A., Stemler, S. E., Newman, T., Otterbach, R., Parish, C., Randi, J., ve Grigorenko, E. L. (2014). Testing The Theory Of Successful Intelligence In Teaching Grade 4 Language Arts, Mathematics, And Science. *Journal of Educational Psychology*, 106(3), 881–899.
- Stevens, R. J., Slavin, R. E., ve Farnish, Anna Marie. (1991). The Effects Of Cooperative Learning and Direct Instruction in Reading Comprehension Strategies On Main Idea Identification. *Journal of Educational Psychology*, 83(1), 8–16. Doi:[10.1037/0022-0663.83.1.8](https://doi.org/10.1037/0022-0663.83.1.8)
- Stevick P. (2004). Roman Teorisi. (S. Kantarcıoğlu, Çev.), Ankara: Akçağ Yayınları.

- Şahin, D. ve Bayramoğlu, C. D. (2016). 2015 Türkçe Öğretim Programının Metin Tür ve Tema Seçimi Bakımından Değerlendirilmesi. *Turkish Studies (Elektronik)*, 11(3), 2095-2130.
- Şahin, T. Y. ve Yıldırım, S. (1999). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şen, E. (2020). Metin Yapısı. Kardaş, M.N. ve Koç, R. (Ed.), *Türk Dili I*, (125-166). Ankara: Pegem Yayınevi.
- Şen, Ü. (2009). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 1(2), 69-89.
- Şimşek, S. (2020). Eğitim ile İlgili Temel Kavramlar. Saylan, N. (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şimşek, T. (2016). Çocuk Kitaplarında Nitelik. T. Şimşek (Ed.), *Okul Öncesinde Çocuk Edebiyatı ve Medya El Kitabı* (s. 109-145) içinde. Ankara: Grafiker.
- Tanrıoğlu, A. (2006). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. İstanbul: Lisans Yayınları.
- Temizkan M., Atasoy A. (2014). Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Hikâye Türündeki Metinlerin Üst Yapı Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 3(3), 210- 237.
- Tok, M. ve Tüzel, S. (2013). Türkçe Öğretiminde Metin Antolojisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(2), 88-96.
- TS (2023). *Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 17 Kasım 2022).
- Uğurlu, F. (1992). *Bir Edebiyat Bakışı*. Kurgu, 10 (1), 189-212.
- Ulu Kalın, Ö. ve Topkaya, Y. (2009). 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabının Okunabilirliği ve Hedef Yaş Düzeyine Uygunluğu. 1. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi. 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Uygur, S. (2005), Türlerarası İlişkiler Açısından Ziya Osman Saba'nın Şiir ve Öyküleri, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Ünlüer, G. ve Yaşar, Ş. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Gazete Kullanımına İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 43-57.
- Üstünova, K. (2010). Yüzey Yapı- Derin Yapı Kavramları Üzerine, *Turkish Studies*, 5 (4), 697-704.
- Williams, J. P. (1986). Teaching Children to Identify the Main Idea of Expository Texts. *Exceptional Children*, 53(2), 163–168. <https://doi.org/10.1177/001440298605300209>

- Williams, J. P. (2005). Instruction in Reading Comprehension for Primary-Grade Students: A Focus on Text Structure. *The Journal of Special Education*, 39(1), 6-18.
- Yağmur, K. (2009). Türkçe Ders Kitapları Dil Gelişimini Ne Oranda Desteklemektedir?, *Cito Eğitim: Kuram ve Uygulama*, 2, 53-64.
- Yağmur, K. (2020). Türkçe Ders Kitaplarının Üst Düzey Bilişsel Becerileri Geliştirme Yeterliliği. Ülper, H. (Ed.), *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2008). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalçın, S. K. ve Şengül, M. (2007). Dilin İletişim Süreci İçerisindeki Rolü ve İşlevleri. *Turkish Studies*, 2 (2), 749-769.
- Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve Yaratıcı Düşünme: Tüm Boyut ve Paydaşlarıyla Kapsayıcı Bir Derleme Çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(25), 3874-3915.
- Yeşilyurt, Nurdan. (2018). Ösküs Uul Destanında Mitik Mekân ve Gerçek Mekân. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 5(1), 194-211.
- Yılar, Ö. (2005). Mit – Efsane ve Eğitim, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 382-392, Erzurum.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, C. (2006). *Yeni Öğretim Programına Göre Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Yıldız, C., Okur, A., Arı, G. ve Yılmaz, Y. (2013). Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi, Yıldız, C. (Ed.), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2020). *Uygulamalı Metin Bilgisi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, O. (2016). Çocuk Edebiyatı ve Eğitim. T. Şimşek (Ed.), Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı, (s. 329-342) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Zıllıoğlu, M. (2007). *İletişim Nedir?*. İstanbul: Cem Yayınevi.